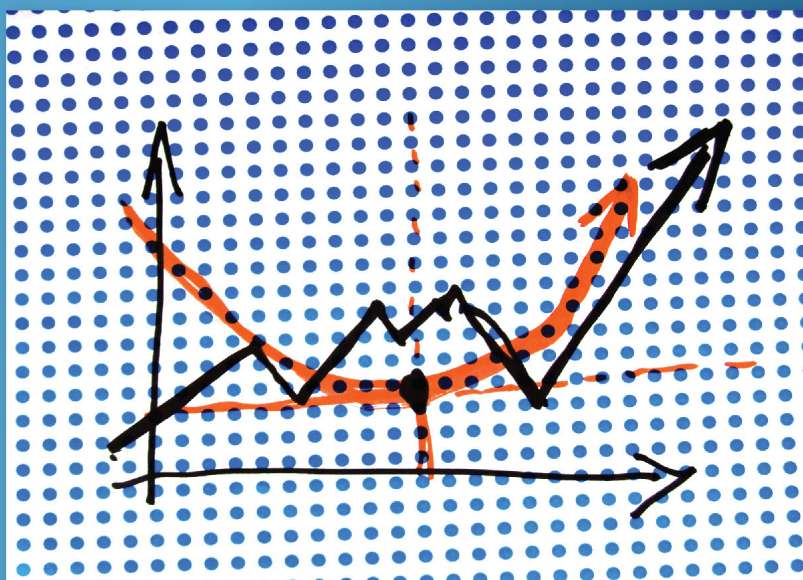

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-7628

ГОДИШЕН ЗБОРНИК 2023 YEARBOOK

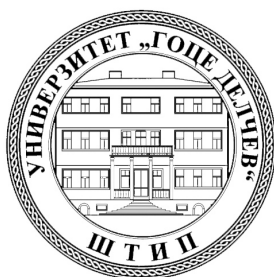
ГОДИНА 15
БР. 25

VOLUME XV
NO. 25

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF ECONOMICS

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ**

ISSN: 1857-7628

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2023
YEARBOOK
2023**

**ГОДИНА 15
БР. 25**

**VOLUME XV
NO. 25**

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF ECONOMICS**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF ECONOMICS**

За издавачот:

Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска

Издавачки совет

Проф. д-р Дејан Мираковски
Проф. д-р Лилјана Колева-Гудева
Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска
Проф. д-р Благица Колева
Проф. д-р Емилија Митева-Кацарски
М-р Мила Митрева

Editorial board

Prof. Dejan Mirakovski, Ph.D
Prof. Liljana Koleva - Gudeva, Ph.D
Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D
Prof. Blagica Koleva, Ph.D
Prof. Emilija Miteva-Kacarski, Ph.D
Mila Mitreva, MA

Редакциски одбор

Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска
Проф. д-р Благица Колева

Editorial staff

Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D
Prof. Blagica Koleva, Ph.D

Главен и одговорен уредник

Проф. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска

Managing & Editor in chief

Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D

Јазично уредување

Весна Ристова

Language editor

Vesna Ristova

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Економски факултет
бул „Крсте Мисирков“ 10-А
п.фах 201, 2000 Штип,
Република Северна Македонија

Address of editorial office

Goce Delcev University
Faculty of Economics
Krste Misirkov 10-A.,
PO box 201 2000 Stip,
Republic of North Macedonia

СОДРЖИНА CONTENTS

- 7 Анита Миланова, Оливера Ѓоргиева – Трајковска, Благица Колева**
РАЗВОЈ НА СМЕТКОВОДСТВОТО
Anita Milanova, Olivera Gjorgieva – Trajkovska, Blagica Koleva
THE DEVELOPMENT OF THE ACCOUNTING
- 17 Бисера Тасевска, Благица Колева, Оливера Ѓоргиева-Трајковска**
ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИЦИ НА СМЕТКОВОДСТВЕНАТА
ПРОФЕСИЈА ВО РС МАКЕДОНИЈА
Bisera Tasevska, Blagica Koleva, Olivera Gjorgieva-Trajkovska
PERSPECTIVES AND CHALLENGES OF THE ACCOUNTING
PROFESSION IN R.N. MACEDONIA
- 27 Вики Стоилкова, Благица Колева, Оливера Ѓоргиева-Трајковска**
СМЕТКОВОДСТВЕНАТА ПРОФЕСИЈА ВО
НОВАТА ДИГИТАЛНА ЕРА
Viki Stoilkova, Blagica Koleva, Olivera Gjorgieva-Trajkovska
ACCOUNTING PROFESSION IN THE DIGITAL ERA
- 37 Еленица Софијанова, Дарко Андроников, Сашка Голомеова Лонгурова**
ФЛАТАРХИЈА - ОРГАНИЗАЦИСКАТА СТРУКТУРА
Elenica Sofianova, Darko Andronikov, Sashka Golomeova Longurova
FLATARCHY - THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE
- 49 Еленица Софијанова**
LEYMANN INVENTORY – СКАЛА ЗА МОБИНГ И ПСИХОЛОШКО
МАЛТРЕТИРАЊЕ НА РАБОТНОТО МЕСТО
Elenica Sofianova
LEYMANN INVENTORY – SCALE FOR MOBBING AND
PSYCHOLOGICAL BULLYING IN THE WORKPLACE
- 61 Марија Гогова Самоников, Љубинка Стојанова**
ВЛИЈАНИЕТО НА КОВИД 19 ПАНДЕМИЈАТА ВРЗ ПАЗАРОТ
НА ТРУД И ИМПЛИКАЦИИТЕ ВРЗ ФИНАНСИСКИОТ ПАЗАР
Marija Gogova Samonikov, Ljubinka Stojanova
THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE LABOR MARKET
AND THE IMPLICATIONS ON THE FINANCIAL MARKET

- 77** **Благица Христоска, Благица Колева**
ФИНАНСКАТА АНАЛИЗА КАКО МЕТОДОЛОШКИ ИНСТРУМЕНТ ЗА
ОЦЕНКА НА СТАБИЛНОСТА И УСПЕШНОСТА НА КОМПАНИИТЕ
Blagica Hristoska, Blagica Koleva
FINANCIAL ANALYSIS AS A METHODOLOGICAL TOOL FOR
ASSESSING THE STABILITY AND PROFITABILITY OF COMPANIES
- 89** **Марија Гогова Самоников, Павлинка Делева**
УПРАВУВАЊЕ СО БАНКАРСКИОТ РИЗИК ВО ПЕРИОДОТ ЗА
И ПОСТ КОВИД 19 ПАНДЕМИЈАТА
Marija Gogova Samonikov, Pavlinka Deleva
BANKING RISK MANAGEMENT IN THE PRE- AND
POST- COVID 19 PANDEMIC PERIOD

ПРЕДГОВОР

Економскиот факултет во Штип е основан на 27 март 2007 година како дел од Универзитетот „Гоце Делчев” - Штип. Од самите почетоците на овој факултет како високообразовна и научно-истражувачка институција се иницира и потоа брзо се разви силен елан и ентузијазам како во наставно-едукативните процеси, така и во научно- истражувачките активности. Големата желба да се твори, како придонес во унапредувањето на високообразовните и научно-истражувачките процеси во Република Македонија, го наоѓа својот израз во континуирани едукативни, стручно-апликативни и научно-истражувачки активности. Се разбира, сето ова е во согласност со процесите на глобализација и евроинтеграција и со напорите за примена на современите светски и европски приоди и стандарди во научно-образовниот процес, заради обезбедување на квалитетно образование за студентите.

Во овој контекст, ова е дваесет и петото издание на Годишниот зборник на Економскиот факултет. Зборникот објавува дел од научно-истражувачките остварувања на наставно-научниот кадар и студентите од сите циклуси на студирање, од областа на: бизнис економијата; финансиите; сметководството и ревизијата; маркетинг менаџментот и менаџментот и претприемништвото.

На овој начин, Економскиот факултет дава придонес во промовирање на научно-истражувачката дејност, со што се поттикнува унапредувањето на научната и развојната мисла во функција на нивна примена во секојдневниот живот. Особено радува фактот што во овој, како и во сите останати изданија, покрај наставниот кадар, свои трудови објавуваат и нашите млади истражувачи - постдипломци и докторанти.

Економски факултет,
Универзитет „Гоце Делчев” - Штип
1 јуни 2023 година

Декан:
Проф. Д-р Оливера Ѓоргиева
-Трајковска

РАЗВОЈ НА СМЕТКОВОДСТВОТО

Анита Миланова¹, Оливера Ѓоргиева – Трајковска², Благлица Колева³

¹ Магистрант на Економски факултет,
Универзитет Гоце Делчев, Штип, Северна Македонија
anita.208705@ugd.edu.mk

² Економски факултет, Универзитет Гоце Делчев, Штип
olivera.trajkovska@ugd.edu.mk

³ Економски факултет, Универзитет Гоце Делчев, Штип
blagica.koleva@ugd.edu.mk

Апстракт

Сметководствените информации ги обезбедува сметководствениот информационален систем, кој како потсистем на информациониот систем на компанијата има големо значење и улога. Сметководството преку планирањето, контролата и анализата, како и преку компјутерската обработка на информациите, е еден од најважните инструменти за ефикасно управување со компаниите.

Почетоците на сметководството датираат уште од античка Месопотамија (со почетоците на цивилизацијата), односно потребата за евиденција се јавила со појавата на писменоста и на „размената“, како и парите како средство за размена. Од тогаш, па до денес сметководството постојано еволуирало и се прилагодувало согласно тековните промени. Дел од предизвиците и потребите за развојот се обелоденети во овој труд.

Сметководството како професија се развивало и претрпело промени, но темелите останале исти. Прилагодливоста, континуитетот, ажурноста и навременоста останале темел за развој на професијата до денешното ниво. Сите промени во општествениот поредок, формите на организациите, околностите, како и глобализацијата не успеале да ја разнишат сметководствената нишка, туку напротив таа секогаш нашла начин да го зацврсти нејзиното постоење. Целта на оваа анализа е да се разбере современиот свет на сметководството, но преку призмата на неговите почетоци кои датираат уште пред околу 10.000 години од нашата ера.

Клучни зборови: *сметководство, двојно сметководство, дигитализација, сметководствени информационални системи, индустриска револуција, информациска технологија.*

THE DEVELOPMENT OF THE ACCOUNTING

Anita Milanova¹, Olivera Gjorgieva – Trajkovska², Blagica Koleva³

¹Master's student at Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
anita.208705@ugd.edu.mk

²Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
olivera.trajkovska@ugd.edu.mk

³ Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
blagica.koleva@ugd.edu.mk

Abstract

Accounting information is provided by the accounting information system, which as a subsystem of the company's information system has a great importance and role. Accounting through planning, control and analysis, as well as through computer processing of information, is one of the most important instruments for efficient management of companies.

The beginnings of accounting date back to ancient Mesopotamia, the need for records appeared with the emergence of literacy and "exchange", as well as money as the medium of exchange. From then until today, accounting has constantly evolved and adapted according to current changes. Some of the challenges and needs for development are disclosed in this paper.

Accounting as a profession has evolved and undergone changes, but the foundations have remained the same. Adaptability, continuity, promptness, and timeliness remained the foundation for the development of the profession to today's level. All the changes in the social order, forms of organizations, circumstances, as well as globalization failed to shake the accounting thread, but on the contrary, it always found a way to strengthen its existence. The purpose of this analysis is to understand the modern world of accounting, but through the prism of its beginnings dating back to about 10,000 years before our era.

Keywords: *accounting, double-entry bookkeeping, digitalization, accounting information systems, industrial revolution, information technology.*

1. Вовед

Кога се започнува бизнис, без разлика дали е тоа голем или мал, една од задачите што ќе треба да се преземат е, без сомнение, водење сметководство. Сметководството може да се дефинира како наука која се занимава со проучување и анализа на сите трансакции, без разлика дали се финансиски или економски, што се случуваат во една компанија. Со други зборови, сè што има врска со приходите и трошоците што директно или индиректно влијаат на компанијата.

Секоја компанија има законска обврска да води финансиска евиденција за сите настаните и на крајот на пресметковниот период да изготви и презентира

сет од финансиски извештаи кои ќе ја отсликаат неговата финансиска состојба и успешност. Но не секогаш тие ја отсликуваат вистинската финансиска состојба и успешност. За ова има повеќе причини: ненамерни грешки во пресметките, пермутирање на броеви, погрешно двојно книжење, измами и лаги и сличн. Затоа се јавува потреба од ревизија.

Сметководствената професија значително еволуираше од нејзиното основање пред неколку милениуми. Претходно, сметководителите користеа рачни методи на книговодство за одржување на финансиската евиденција. Овие системи на евиденција вообичаено вклучуваа макотрпни задачи како што се евидентирање на трошоците во рачно напишани книги и поднесување хартиени сметки. Вековниот стереотип за сметководители дека ги сортираат финансиски информации низ бескрајните кабинети не беше секогаш толку далеку од вистината.

Сепак, неодамнешниот напредок во сметководствената технологија им го олесни работењето повеќе од кога било на професионалците да ги дигитализираат своите практики за сметководство. Она што порано траеше со недели, сега трае неколку минути, елиминирајќи ги мачните задачи и дозволувајќи им на сметководителите поголема слобода, одговорност и време. Сметководственото работење се олесни, но сметководствената професија ги зголеми одговорностите и квалификациите на сметководителите.

2. Почетоци и развој на сметководството

Сметководството е процес на собирање и анализа на податоци, односно прибирање на информации од финансиски карактер, за анализа на сложените односи меѓунив, кои понатаму се основа за анализа, планирање и донесување одлуки. Сметководителите ги следат и евидентираат деловните трансакции за поединци и организации сумирани во финансиските извештаи, за да обезбедат информации за планирање, анализа и контрола на операциите и финансиите, кои ќе им користат на инвеститорите и останатите заинтересирани корисници.

На овој навидум конкретен фокус на работа му претходи цел спектар усовршувања и промени на една цивилизација. Многу клучни фактори потребни за модерниот бизнис биле измислени во античкиот свет - пари, водење евиденција, апстрактни концепти на броеви, пишување, права на сопственост, трговија, банкарство, регулативи.

Сметководствената мисла има долга историја – околу 7.000 год. Првите зачетоци на сметководството претставуваат бележењата на некои настани врз глиненни плочи во Вавилон. Зачетоците на сметководствената евиденција се препознаваат во Египет, во древна Грција и во Рим. Утврдено е дека во стариот Вавилон, со развојот на трговијата и лихварството, се водела евиденција, бидејќи со Хамурабиевиот закон, донесен пред повеќе од 2.000 години од нашата ера,

е пропишано дека трговците се задолжуваат да водат определена евиденција. Бележењата првобитно се вршеле на камен, плочки, а потоа на дрво, глинени плочки, листови од дрвја, пергаменти и други средства, сè до употребата на хартијата, за којашто се смета дека е пронајдена во Кина, 1.000 години пред нашата ера, а пренесена е во Европа во седмиот век преку Арапите. Се тврди дека во практиката, сметководството се среќавало цели 100, а можеби и двесте години пред појавата на првата книга, посветена на сметководството.

Денешното ниво на развој на сметководството е резултат на брзиот техничко-технолошки напредок во сите области на општествениот живот. Важно е да се истакне дека не може да се донесе каква било економска одлука без соодветни сметководствени информации. Во таа смисла, сметководството е јазик за економските активности, и секое претпријатие без оглед на неговата големина и вид, се потпира на сметководството, поради ефикасно деловно одлучување. Информациите коишто во основа се од финансиски карактер, секогаш покажуваат состојба што е изразена во вредност. Сметководството како систем на мерење и комуницирање, како и известување за активностите, се јавува и кај профитните бизнис организации и кај непрофитните организации. Сметководството претставува системска целина на книговодството, сметководственото планирање, сметководствената контрола и сметководствената анализа.

2.1. Античко време

Историјата на сметководството датира уште од античко време [1]. Абакусот кој функционираше како калкулатор во античките времиња, бил развиен од Сумерите уште пред 5.000 год. п.н.е., а потоа и папирусот кој го развиле старите Египќани пред 4.000 год. п.н.е. Папирусот не само што дозволувал снимање на комерцијални трансакции, туку и на него вршеле транскрипција на верски текст, музика, литература и друго. Во Египет пак, старите камени етикети биле комплетни со ознаки кои претставуваат сметки за масло и постелнина за кои се верувало дека му се плаќале на кралот како даноци. Месопотамија имала глинени токени и глинени табли за да ги евидентираат нивните заеми, стада, земјоделски култури и систем на трговија. Записничарите кои извршувале обемни должности во пишувањето и евидентирањето во месопотамиската цивилизација се еквивалент на денешните сметководители.

Грците, истотака, дадоа значителен придонес во развојот на сметководството. Во 600 година п.н.е., тие вовеле пари во форма на монети. Покрај тоа, тие го усвоија феникискиот систем на пишување и измислија грчка азбука што ја користеа за да го олеснат водењето на евиденција. Уште во тоа време, банкарите во Грција нуделе кредити и им помагале на луѓето да префрлаат средства во банки во други градови, како што беше потврдено од сметководствените книги на банкарите. Така било и во Рим каде сметководството помогнало да се воспостави нивниот финансиски и правен систем. Всушност, Римјаните

вовеле употреба на годишен буџет кој ги координирал проценетите приходи и даноците што ги плаќал граѓанинот во однос на расходите на нацијата. За своите трошоци домаќинствата воделе книшка за пари.

2.2. Среден век - Ренесанса

Почетоците започнале во Месопотамија, Египет, Персија, Кина и Индија, а потоа се префрлиле на запад до Грците и Римјаните. Основата за создавање на двоен влез во сметководството потекнува од ренесансниот период, токму од италијаните. Најважниот настан во сметководствената историја на двојното книговодство е делото “*Summa de Arithmetica, Geometrica, Proportioni et Proportionalite*” [2] од Лука Пачиоли, таткото на модерното сметководство објавено 1494 година. Собраното знаење на италијанскиот математичар, за аритметиката, геометријата и пропорцијата, вклучува дел од 27 страници за книговодството. Го опишува системот за двоен влез што го користеле венецијанските трговци. Книгата исто така е првата што користи знаци плус и минус.

Периодот помеѓу 1495 и 1799 година во историјата на сметководството се нарекува пред-аналитички период. Во овој временски период се воведени нови сметководствени концепти: практика на евидентирање на финансиските записи на крајот од секој даден пресметковен период и вреднување на трансакција — систем кој евидентира само трансакции кои имаат парична вредност.

2.3. Индустриска револуција

Во втората половина на XVIII век во Англија биле создадени услови за премин кон крупно капиталистичко производство, бидејќи ограничените можности на мануфактурното производство не можеле да ги задоволат потребите на пазарите во градовите и во англиските колонии. Мануфактурното производство создало услови за изнаоѓање нови технички изуми - машини, што биле способни да извршуваат производствени операции и да го зголемат производството. Тоа се почетоците на Индустриската револуција со сите нејзини ветувања за експлозивна продуктивност и економски раст, како и растечка нееднаквост во приходите и сиромаштија, депресији и загадување.

За време на индустриската револуција, сметководството одиграло клучна улога вомагањето на бизнисите да управуваат со нивните финансии и операции. [3] Воведувањето нови технологии и растот на преработувачката индустрија довеле до зголемување на обемот на финансиски трансакции, правејќи го сметководството покомплексно. Како што бизнисите станувале сè поголеми и покомплексни, се јавила потреба од пософистицирани сметководствени практики. Ова доведе до развој на двојното книговодство, кое и денес е широко користено. Претприемачите ја откриле потребата за подобрени информации за да преживеат, особено поради прилично редовните економски падови.

Примитивното сметководство со еден влез се покажало соодветно за едноставни операции. Но со проширувањето на двојниот влез, сметките можеле да се користат за одредување на позициите на средствата и обврските, како додаток на вкупната профитабилност, со цел приходите и расходите да бидат усогласени со одредени ставки. Индустриската револуција ја трансформирала сметководствената професија, а нејзиното влијание сè уште може да се почувствува денес. Напредокот во технологијата продолжува да го обликува начинот на работа на сметководителите, а побарувачката за вешти сметководствени професионалци продолжува да расте.

3. Современо сметководство

Развојот во науката, технологијата и интелектуалните општества донесе систематското размислување и потенцирање важноста на доказите и евиденцијата. Многу од факторите кои се дел од сегашното сметководство датираат од претходните векови, вклучувајќи ја и употребата на кредити, деривати и берзи. За споредба, денес сметководството вклучува различни електронски процеси и е одговорно за продажба од милијарди долари.

Зголемената важност на сметководителите во бизнисот помогна сметководството да се трансформира во професија, додека алатките и технологијата дополнително го револуционизираа, при што професионалци во различни индустрии измислуваат процеси за да го забрзаат и унапредат финансиското сметководство. Брзиот развој на науката и технологијата креира нови услови на пазарно стопанисување. Сè поголемиот број на деловни субјекти со своите активности придонесуваат за зголемување на трансакциите и за поголема потреба од внимателно следење и евидентирање на тие трансакции.

Информациската ера, позната како компјутерска ера или дигитална ера донесе значителна промена во обемот на работа на сметководителите. Рачните, мачни и задачи кои одземаат многу време, беа заменети со побрзи и попрецизни компјутерски методи. Трансакциите може да се завршат онлајн со помош на интернет. Различни софтверски апликации во сметководството се развиени за да ги забрзаат процедурите и да се приспособат на бројните потреби и барања на различните бизниси.

Со постојаниот развој на модерната технологија и глобализацијата на бизнисите, сметководителите продолжуваат да се справуваат со променливите трендови. Многу земји ги усвоија Меѓународните сметководствени стандарди (МСС) и Меѓународните стандарди за финансиско известување (МСФИ) со цел да ја поддржат споредливоста и разбирливоста на финансиските извештаи низ целиот свет. Како резултат на тоа, денешните сметководители се соочуваат со поголеми и покомплицирани обврски. Дополнително, технологијата денес го намалува времето, напорот и трошоците за водење евиденција, ги минимизира

грешките, како и процесите, и сумира големи количини на внесени податоци. Како такви, сметководителите мора секогаш да се ажурираат со најновите иновации кои влијаат на нивната професија.

4. Дигитализација на сметководството

При денешните електронски услови на функционирање на бизнисите, сметководителите треба да прибираат и анализираат голем број податоци од различна природа. Користење на традиционалниот метод на пресметка и обработката на податоци повеќе не е доволен. Со развојот на софистицирани компјутерски системи, нови методи на анализа, се појавуваат и нови методи за обработка и складирање податоци. Но, не може во целост да се игнорира традиционалниот начин, пред се кај земјите во развој каде електронизацијата сеуште е во развој. Земајќи ја предвид глобализацијата и овие земји даваат допринос во светската економија и не би требало да се наруши нивната поврзаност. Ова е причината зошто на аналитичарите на податоци им треба метод на мешање кој вклучува традиционална анализа на податоци, техники и машинско учење и компјутерски науки, односно поле на нови и разновидни податоци. или интеграција која го комбинира традиционалниот метод на математика со електронски програми и компјутерски науки.

Сметководствените апликации, софтверот и другите иновативни алатки нудат многу придобивки за сметководителите. Технологијата ја зголемува ефикасноста, ја подобрува прецизноста и заштедува време. Но, може да биде предизвик да се одредат алатките кои треба да се имплементираат во секојдневното работење, особено доколку за прв пат се применуваат компјутеризирани сметководствени системи.

5. Data science – иднината на сметководството

Највредниот ресурс на денешницата е информацијата, податокот. Живееме во време во кое сме опкружени со податоци од секаков вид и природа. Цивилизацијата никогаш досега не била ставена пред толкав спектар на информации и податоци, но и никогаш претходно работата не била толку сложена и комплицирана. Иницирана од глобализацијата, технологијата и развитокот почнува да се развива науката за податоците. Нејзината цел е да го интегрира традиционалниот математички метод, модерна компјутерска технологија, и знаењето на експертите, во домени за конвертирање на податоците во информации кои ќе се погодни за анализи.

“Data Science” – наука за податоците е дисциплинска област која користи научни методи, процеси, алгоритми и системи за извлекување информации

и податоци од формални и неформални извори, односно претставува мултидисциплинарен пристап кој ги комбинира принципите и практиките од областа на математиката, статистиката, вештачката интелигенција и компјутерското инженерство за да анализира големи количини на податоци. “Data Science” стана составен дел од бизнисот, се прошири на сите области на човековата активност и сега влијае на економијата, бизнисот, финансиите, општествените науки, итн. [4].

Податоците се срцето на сметководството, односно тие им помогнат на сметководителите да допринесат повеќе вредност за бизнисите. Тие нудат многу можности за користење на различни извори на податоци и нови аналитички алатки. А тие нови можности го олеснуваат подобрувањето на предвидувањата, т.е. се пристапува кон повеќе податоци во реално време. Слично на тоа, поврзувањето на нефинансиските и финансиските податоци овозможува подобра анализа на трошоците. Базите на податоци од сметководствените програми и системи ја олеснуваат деталната анализа на контролите, процедурите, како и при идентификацијата критични точки, кои можат да бидат подобрени. Покрај тоа, алатките што ги нуди науката за податоците, можат да ги користат сметководителите за нивните консултантски дејности, за вршење на анализи да им помогнат на бизнисите при нивното планирање или деловното работење. [5]

Предностите од новите пристапи кон сметководството се неспорни, но нивната примена е и допрва ќе биде голем предизвик. Постои голема веројатност сметководителите да бидат преименувани во финасиски аналитичари, кои само ќе даваат инструкции на програмите, ќе ја набљудуваат нивната работа и ќе ги изготвуваат потребните анализи. Но пред тоа да стане реалност сметководителите треба да стекнат знаења и вештини потребни разбирање и управување со платформите. Тие знаења вклучуваат разбирање на вештачка интелигенција, разбирање на сложени математички алгоритми, препознавање на структурата на податоците вклучително и визуелизација.

Заклучок

Трудот прави краток осврт на почетоците и развојот на сметководството и сметководствената професија. Почетоците на сметководството датираат уште од примитивните денови на цивилизацијата, тие укажуваат на првата размена на стоки или услуги како веројатен почеток на некоја форма на водење евиденција. Античките цивилизации како Египет, Рим и Грција воделе сметководствена евиденција за оданочување и трошење на јавни работи. Папирусот, глинените и камените плочи се доказ за најраните форми на сметководството. Мрачниот период на науката (ренесансата) му дал поверодостојна форма и насока на сметководството, воедно и ја поставил основата за работење и за време на индустриската револуција. Токму во тој период било објавено делото на Лука Пачиоли – познат како татко на сметководството, во кое се промовира

новиот пристап на работење или двојно сметководство. Овој нов пристап на работење го убрзал и олеснил извршувањето на сметководствените задачи и му помогнал на сметководството да одговори на новите предизвици кои ги донела индустриската револуција. Сметководството одиграло клучна улога во помагањето на бизнисите да управуваат со нивните финансии и операции во време на прилично редовни економски падови.

Воведувањето нови технологии и растот на преработувачката индустрија довеле до зголемување на обемот на финансиски трансакции, правејќи го сметководството покомплексно. Како што бизнисите станувале се поголеми и покомплексни, се јавила потреба од посоефицицирани сметководствени практики. Подемот на технологијата и глобализацијата ги креира новите услови на работење и поставува уште поголеми очекувања од сметководителот и неговото работење. Дигиталната ера ги замени рачните задачи со побрзи и попрецизни електронски сметководствени системи. Најразлични софтвертски апликации се развиени за да се приспособат кон потребите на сметководителите и бизнисот. Промените се неминовни, а предностите од новите пристапи кон сметководството се неспорни, но нивната примена е и допрва ќе биде голем предизвик. [6]

Постои голема веројатност сметководителите да бидат преименувани во финасиски аналитичари, кои само ќе даваат инструкции на програмите, ќе ја набљудуваат нивната работа и ќе ги изготвуваат потребните анализи. Но пред тоа да стане реалност сметководителите треба да стекнат знаења и вештини потребни разбирање и управување со платформите. Тие знаења вклучуваат разбирање на вештачка интелигенција, разбирање на сложени математички алгоритми, препознавање на структурата на податоците вклучително и визуелизација.

Користена литература:

- [1] Amah Kalu, College of Management Science – Department of Accounting, Accounting history: Definition and Relevance, Edition 2015.
- [2] Gary Giroux, Accounting History and the Rise of Civilization, Business Expert Press Financial Accounting and Auditing Collection, First edition: 2017.
- [3] Trevor Boyns and John Richard Edwards, The British Experience, A History of Management Accounting, First edition: 2013.
- [4] Dewan Azmal Hossain, Department of Accounting & Information Systems, Bridging Advanced Data Science, Machine Learning and Future of Accounting and Auditing: A Theoretical Review, 2020.
- [5] Foster Provost and Tom Fawcett New York University, “Data Science for Business”.
- [6] Matt Taddy Amazon, Inc. Leslie Hendrix University of South Carolina Matthew C. Harding University of California, Irvine, Modern Business Analytics.

ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИЦИ НА СМЕТКОВОДСТВЕНАТА ПРОФЕСИЈА ВО РС МАКЕДОНИЈА

Бисера Тасевска,¹ Благлица Колева,² Оливера Ѓоргиева-Трајковска³

¹ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
bisera.083751@student.ugd.edu.mk

² Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
blagica.koleva@ugd.edu.mk

³ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
olivera.trajkovska@ugd.edu.mk

Апстракт

Предмет на обработка во овој труд претставуваат перспективите и предизвиците со кои се соочува сметководствената професија во РС Македонија со цел разработка на денешните и идните проблеми на сметководствената професија како и новите предизвици.

Клучот да се разбере еден бизнис се наоѓа во разбирањето на неговото сметководство. Сметководството има централна улога во работењето на секој модерен бизнис. Сметководството како професија во развојот на економијата на една земја е од непроценлива важност. Сметководителите се јадрото на економијата, важна алка помеѓу државата и бизнис секторот, одговорни за пресметување и прибирање на даноците од кои се полни буџетот, сметководителите се консултанти на бизнис секторот. Сметководителите се исправени пред предизвикот континуирано да го надградуваат сопственото знаење и умеење и постојано да пронаоѓаат начини, методи и технологии. Сметководителите се во позиција да мора да го прилагодат својот начин на функционирање, со нови информатички технологии и придобивките кои истите ги нудат.

Сметководствената професија исто како и многу други професии, се испречува пред предизвикот наречен континуирана едукација и знаење од повеќе области, вклучувајќи ја и информатичката технологија. Оние сметководствени компании кои ќе успеат да направат трансфер на своето знаење и умеење, кои постојано и успешно ќе менаџираат со знаењето на своите вработени и ќе бидат во тек со новите информатички технологии, ќе успеат во голема мера да остварат компаративни предности во однос на конкуренцијата.

Клучни зборови: *сметководство, сметководствена професија, предизвици на сметководствената професија, законски прописи, технологија.*

PERSPECTIVES AND CHALLENGES OF THE ACCOUNTING PROFESSION IN R.N. MACEDONIA

Bisera Tasevska¹, Blagica Koleva², Olivera Gjorgieva-Trajkovska³

¹ Student at Faculty of Economics, University “Goce Delchev”, Stip
bisera.083751@student.ugd.edu.mk

² Faculty of Economics, University “Goce Delchev”, Stip
blagica.koleva@ugd.edu.mk

³ Faculty of Economics, University “Goce Delchev”, Stip
olivera.trajkovska@ugd.edu.mk

Abstract

The subject of processing in this paper are the perspectives and challenges faced by the accounting profession in the Republic of Macedonia with the aim of elaborating today's and future problems of the accounting profession as well as new challenges.

The key to understanding a business lies in understanding its accounting. Accounting plays a central role in the operation of any modern business. Accounting as a profession in the development of a country's economy is of inestimable importance. Accountants are the core of the economy, an important link between the state and the business sector, responsible for calculating and collecting taxes that fill the budget, accountants are consultants to the business sector. Accountants face the challenge of continuously upgrading their knowledge and skills and constantly finding ways, methods and technologies. Accountants are in a position to have to adapt their way of functioning, with new information technologies and the benefits they offer.

The accounting profession, like many other professions, faces the challenge of continuing education and knowledge in multiple areas, including information technology. Those accounting companies that will manage to transfer their knowledge and skills, that will continuously and successfully manage the knowledge of their employees and will be up to date with new information technologies, will largely manage to achieve comparative advantages in relation to the competition.

Key words: *accounting, accounting profession, challenges of the accounting profession, legal regulations, technology.*

1. Вовед

Сметководството е процес на одржување, ревизија и обработка на финансиски информации за да им помогне на менаџерите, инвеститорите, даночните власти и други носители на одлуки при менаџирање на ресурсите. Тоа е макотрпна професија која бара исклучителна посветеност за да не се направат пропусти и грешки, кои можат да имаат бројни негативни последици како од финансиски така и од деловен аспект. Сметководителот треба да обезбеди аналитички извештаи за детална евиденција за финансиската состојба и стабилноста на компанијата. Овие извештаи се единствени релевантни

појдовни точки при креирање на стратегиите на компанијата на краток и на долг рок. Правилна употреба на финансиските извештаи носи долгорочна финансиска стабилност. Токму затоа, еден од најважните луѓе во секоја компанија е сметководителот.

Со еволуцијата на сметководството низ времето неговата важност и значење како и онаа на сметководствената професија достигнаа ниво на централен и интегрален елемент во многу сфери на општеството. Повеќето фактори овозможуваат сметководството да продолжи да се развива и да постигнува напредок во глобални рамки. Денес, сметководството се нарекува „јазик на бизнисот“, бидејќи тоа е основа за изготвување на финансиски извештаи за компаниите наменето за различни потреби. Сметководителите се јадрото на економијата, важна алка помеѓу државата и бизнис секторот, одговорни за пресметување и прибирање на даноците од кои се полни буџетот, сметководителите се консултанти на бизнис секторот. За регулирање на професијата сметководител кај нас, во 2012 година е донесен Законот за вршење сметководствени работи со кој се очекуваше да се стави ред во професијата и истата да се издигне на пиедесталот кој го заслужува. Во текот на годините што следуваа се направија неколку измени и дополнувања на истиот во функција на допрецизирање на законските одредби, за да во август 2022 година се донесе нов Закон за вршење на сметководствени работи со кој се уредуваат условите на вршење на сметководствени работи, субјектите кои вршат сметководствени работи, условите за стекнување со статус на сметководител и овластен сметководител, организацијата и работењето на Институтот на сметководители и овластени сметководители, основањето и надлежностите на Советот за унапредување и надзор над сметководствената професија, како и други прашања кои се однесуваат на вршењето на сметководствени работи.

Со Законот за сметководствени работи, сметководителите и овластените сметководители ќе имаат обврска за задолжителна професионална едукација и почитување на општоприфатените етички принципи на професијата. Ќе имаат обврска задолжително да полагаат испит за влегување во професијата, како и зголемување на бројот на часовите за континуирано професионално усовршување (КПУ). Правото на вршење сметководствени услуги ќе се стекнува само со исполнување на критериумите дефинирани со Законот. Лицата што вршат сметководствени работи ќе имаат законска одговорност во поглед на правилното водење на сметководството, и обврска со потпис да ја потврдат точноста на годишната сметка и на финансиските извештаи, како и нивната усогласеност со законските одредби. Надзор над сметководствената професија врши самостојно и независно тело, односно Совет за унапредување и надзор на сметководствената професија на РС Македонија, кој ќе обезбеди соодветно применување на сите принципи за спроведување на обуките за КПУ, истовремено грижејќи се за континуираниот раст и развој на целокупната

сметководствена фела, сè до обезбедување гарантирано имплементирање на сите потребни мерки за примена на меѓународните сметководствени стандарди.

2. Сметководствената професија во Република Македонија

Сметководствената професија во Република Македонија ја уредува Министерството за финансии, а законската рамка е дефинирана со Закон за вршење на сметководствени работи (ЗВСР). Со овој закон се уредуваат условите на вршење на сметководствени работи, субјектите кои вршат сметководствени работи, условите за стекнување со статус на сметководител, односно овластен сметководител, организацијата и работењето на Институтот на сметководители и овластени сметководители на Република Македонија, основањето и надлежностите на Советот за унапредување и надзорна сметководствената професија на Република Македонија, како и други прашања кои се однесуваат на вршењето на сметководствени работи.

Неколку клучни термини, согласно ЗВСР се:

„Сметководствени работи“ се идентификување, сортирање и обработка на податоци врз основа на сметководствени документи и водење на трговски/деловни книги за финансиските трансакции на обврзник за водење на сметководство, нивно анализирање, евидентирање и составување на годишна сметка и/или финансиски извештаи во согласност со закон.

„Обврзник за водење сметководство“ е физичко или правно лице кое има обврска да води трговски/деловни книги и да составува и презентира годишна сметка и/или финансиски извештаи во согласност со закон.

„Овластен сметководител“ е физичко лице кое има најмалку две години работно искуство во вршење на сметководствени работи под менторство на сметководител и/или овластен сметководител и има положено испит за стекнување на статус на овластен сметководител, односно има уверение за овластен сметководител од Институтот на сметководители и овластени сметководители на Република Македонија и кое е запишано во Регистарот на овластени сметководители согласно со овој закон.

„Друштво за вршење сметководствени работи“ е трговско друштво за вршење на сметководствени работи регистрирано согласно со закон, со лиценца за работа издадена од Институтот на сметководители и овластени сметководители на Република Македонија и е регистрирано во Регистарот на друштва за вршење на сметководствени работи согласно со овој закон.

Сметководителите и овластените сметководители на територијата на Република Македонија се организирани во Институт на сметководители и овластени сметководители на Република Македонија (ИСОС).

Институтот го толкува и спроведува ЗВСР во пракса и воопшто ја уредува сметководствената професија, преку: водење на соодветни регистри, контрола на работењето на вршителите на сметководствени работи, организирање и спроведување испит за стекнување статус на сметководител, односно овластен сметководител, издавање на уверенија за сметководители и уверенија за овластени сметководители, издавање и одземање лиценци за работа, издавање на одобренија на правни лица кои ќе спроведуваат обуки за континуирано професионално усовршување под надзор на Институтот, организирање меѓународни и домашни симпозиуми од областа на сметководството, следење на примената на Кодексот на етика за професионални сметководители на IFAC, преведување на МСФИ и МСС и останато.

Според податоци достапни на официјалната веб страница на ИСОС, на која се истакнати регистрите на сметководители и овластени сметководители, согласно последното проширување во август 2021 год., во нашата држава делуваат над 1500 сметководители, над 8500 овластени сметководители, друштва за вршење на сметководствени работи 1460, ТП овластени сметководители над 350. Предметот на истражување во оваа теза ќе ги опфати во улога на надворешни (outsourcing) компании „Друштата за вршење сметководствени работи“, односно услугите кои истите ги нудат на своите клиенти-корисници

Сметководственото работење е засегнато од широк спектар на законски прописи кои го уредуваат работењето на правните и физичките лица. Правилното финансиско работење препознава финансиска, но и правна регулатива која сметководителите мораат да ја познаваат и соодветно да ја применуваат во пракса. Сметководителите во Македонија имаат директна соработка со неколку институции кои го регулираат финансиското работење на правните лица, како Централен Регистар, Агенција за вработување, Министерство за труд и социјална политика, Фонд за социјално, пензиско и инвалидско осигурување, Народна Банка и особено активна интеракција со Управа за јавни приходи, како државна институција која го регулира даночниот систем во нашата држава

Основна задача на сметководителите е периодична и годишна калкулација на даноци, изготвување на годишни финансиски извештаи и пресметка на плати и придонеси. Даноците се јавен приход кој произлегува од обврската што ја наложува државата кон граѓаните и на претпријатијата задолжително да издвојуваат дел од својот приход, промет или имот за задоволување на државните потреби (УЈП 2022). Предмет на оданочување се: приходите, прометот и имотот. Определување на предметот (објектот) на оданочување значи истовремено определување и на видовите даноци кои ќе се плаќаат. Поделбата на даноците во нашиот даночен систем препознава: Данок на доход, Данок на добивка, Данок на додадена вредност, Даноци на имот и Придонеси од задолжително социјално осигурување. Една од основните задачи на сметководителите претставува правилна калкулација и известување за горенаведените даноци.

3. Предизвици во сметководствената професија во РС Македонија

Во сметководството се прибираат и обработуваат интерни и екстерни информации кои се неопходни за донесување на деловни одлуки. Информациите кои се добиваат по сметководствената обработка на податоците формираат сигурна основа за ефикасност и за разумност при донесување деловни одлуки. Податоците стануваат информации во моментот кога се употребуваат сметководствени техники кои содржат одредени начела, постапки и правила. Конечниот резултат на сметководствената професија е финансискиот извештај. При изготвување на финансиските извештаи, во зависност од големината на компанијата, се применуваат Меѓународните стандарди за финансиско известување (МСФИ). Тие претставуваат збир на општоприфатени правила за сметководствено деловни трансакции, вредување и искажување на средствата, обврските, капиталот, приходите и расходите.

Презентирањето на ставките на финансиските извештаи треба да биде конзистентно во согласност со пропишаните стандарди за да може корисниците на информациите да ги споредат финансиските извештаи на претприемачите низ неколку периоди со финансиските извештаи на други претприемачи.

Законот за вршење сметководствени работи создава уникатна можност за унапредување на професијата сметководител како професија на иднината. Доколку корисниците не ги знаат применетите сметководствени политики чии ефекти водат до поединечни вредности кои се искажани при финансиско известување, податоците кои се прикажани во финансиските извештаи воопшто нема да им служат.

Сметководственото работење во Македонија постојано е испречено пред предизвикот наречен правилен и достоинствен третман на сметководителите од страна на основните чинители во деловното окружување. Честопати оваа функција е потценета и не добива соодветно внимание во однос на придонесот кој го има за функционирањето на националната економија во целост. Интегративните процеси условуваат значајни даночни реформи, кои испреплетени со глобализацијата и подемот на информатичката технологија, ќе ја истакнат важноста на сметководствената професија на уште повисоко ниво.

Актуелни и потенцијални проблеми во кои би можела да се најде сметководствената професија се:

- *Измени на законските прописи од областа на даноците и финансиското известување*

Еден од проблемите со кои се соочува и може да се соочи сметководствената професија во иднина се измените на законските прописи од областа на даноците и финансиското известување. Примената на новото законодавство или измената на постојното бара адаптација на сметководителот на новите системи и новите

софтвери, дообука и слично. Сето тоа резултира со деловни трошоци. А во исто време ја доведува во прашање ефикасноста и стандардот на финансиските извештаи бидејќи многу голем дел од времето на сметководителите ќе биде потрошено за да се усогласат и прилагодат на новите даночни прописи.

- *Сметководителите кои не се доволно квалификувани за работата што ја вршат*

На пазарот има многу сметководители кои не се квалификувани да ја завршат работата и кои не ги следат законските регулативи. Неквалификуваните сметководители оставаат многу лош впечаток на целокупниот углед на сите сметководители. Современите текови ги спречуваат сметководителите пред предизвикот постојано да го надградуваат своето знаење и умеење, да прифаќаат нови работни технологии и континуирано да учат.

- *Неактивност на професијата од страна на младите кадри*

Постојат многу причини зошто сметководствената професија не е привлечна за младите. Една од причините е секако платата, односно чувството дека треба да се вложи премногу труд за не така високи примања. Иако платата на сметководителите е во раст, сепак останува чувството дека сметководителите не се платени онолку колку што заслужуваат. Друга причина е сивата економија и нелојалната конкуренција. Иако постои законска обврска секој сметководител да има склучено договори со своите клиенти за вршење сметководствени работи, сепак сме свесни дека и денес ова не се применува во целост.

- *Најнова технологија.*

Сметководството е професија која постојано се менува. Напредокот во технологијата фундаментално промени повеќе аспекти на бизнисот, а сметководството не е исклучок. Напредокот во технологијата доведе до многу предизвици во корпоративниот свет на светот и на тој начин ги поттикна корпорациите да направат огромни промени во своето деловно работење кои се однесуваат на управувањето со сопствените финансии како и сметководствените услуги. Како што се развива технологијата, така настануваат и промени во сметководството и финансиите. Одредени принципи и типови на работа оставаа исти, но секторот значително се промени и корпорациите кои не инвестирале во сметководствени технологии, заостанаа зад своите конкуренти.

Во однос на сметководствената професија развојот на технологијата може да влијае и позитивно. Технологијата ги олеснува техничките повторувачки дејствија кои сметководителите ги извршуваат (изработка на документација,

внесување и евидентирање) преку нивна автоматизација, но на крајот повторно ќе биде потребен сметководителот кој тие податоци и извештаи ќе ги анализира и толкува.

Побарувачката за сметководители е тесно поврзана со развојот на економијата, па така според некои истражувања се смета дека истата ќе порасне за 4% во периодот од 2019 до 2029 година, согласно растот на светската економија. Единствениот ризик од исчезнување кој го има сметководствената професија, конкретно во Македонија, се поврзува со игнорантскиот однос на институциите и неатрактивноста за влез на млади кадри.

4. Препораки и мерки

Имајќи во предвид дека сметководствената професија во Република Северна Македонија е во дефицит, неминовно се јавува потребата за едуцирање на млади кадри кои ќе го прифатат предизвикот да продолжат да го поддржуваат финансискиот сектор. Многу истражувања покажуваат дека сметководството е професија која старее. Согласно со расположливите податоци на регистрираните сметководители, 53 години е просечната возраст на сметководителите, а само 24% од вкупниот број регистрирани, се на возраст до 35 години. Со вакви бројки државата ја очекува сериозен проблем за неколку години, бидејќи сметководителите се единствена врска помеѓу државата и стопанството, каде уште сега се чувствува недостигот.

Доколку сакаме да избегнеме ескалација на проблемот потребно е самата професија да се направи атрактивна за младите, преку унапредување и осовременување на образовниот процес, обезбедување на права, заштита од нелојална конкуренција, правично вреднување на трудот, но исто така значајно, обезбедување на услови за меѓународно признати уверенија и отворање можности за аутсорсинг на нашите услуги. Како резултат од остварувањето на напредок во подобрувањето на сметководствените практики во земјата произлегува модерното опкружување за корпоративното финансиско известување во РС Македонија.

Во однос на технологијата, технолошките иновации како што се податоци во реално време, онлајн состаноци и конференции, мобилни апликации и развој на сметководствен софтвер овозможија сметководственото работење да стане побрзо и поефикасно. Затоа се јавува потреба од обезбедување проактивен пристап во образованието, јакнење на ангажманот на професионалните сметководствени организации во соработка со Светска банка, за поддршка на сметководствената професија. А воедно треба да се води сметка и за воспоставување рамнотежа помеѓу потребата за подобрување на нивото на стручност на сметководителите и влијанието врз трошоците на водење на деловните потфати, особено со оглед на трошоците на сметководителите за усогласување со прописите односно обврските за иницијален односно континуиран професионален развој.

Заклучок

Сметководството е несомнено една од најважните професии во деловниот свет, затоа што сметководството е важен извор на информации за деловните одлуки. Сметководителите се од исклучителна важност за бизнис секторот и за државата, затоа сметководствената професија треба да се издигне на многу повисоко ниво – како професија од јавен интерес, со што ќе се зголеми интересот за оваа професија од страна на младите.

Имајќи во предвид дека најголем број од сметководителите во Република Северна Македонија се повозрасни односно пред пензионирање, неминовно се наметнува потребата за едуцирање на млади кадри кои ќе го прифатат предизвикот за да продолжат да го поддржуваат бизнис секторот. Континуираното образование е едно од фундаментални принципи на денешницата, а ова е особено важно за сметководителите бидејќи тие мора да имаат континуирана едукација, што е неопходно поради сè покомплексната бизнис средина и честите промени во регулативата, дури и ако тоа не е законски дефинирано. Во наредните неколку години овој природен одлив ќе биде особено значаен.

За да се стане сметководител се бара да се положи и тежок влезен испит, а потоа и да се работи под надзор на овластен сметководител, се бара редовна годишна едукација и следење на комплексни прописи кои имаат влијание на евиденцијата. Сето ова ја прави скапа професијата и ниска профитабилноста. А како резултат на тоа се јавува слаб интерес за влез во професијата. Исто така системите кон кои се известува често пати се нефункционални и бавни, а новите прописи се донесуваат и објавуваат непосредно пред самата примена. Потребно е новите органи и тела на Институтот на сметководители и Советот за регулирање на сметководството да ги апсолвираат овие проблеми и да предложат пофлексибилни и модерни решенија.

Во поглед на технологијата, како што индустријата се развива, станува сè поважно за сметководителите да ја користат технологијата, со цел да ги насочат своите процеси и да останат конкурентни. Со зголемената распространетост на системите и алатките за соработка базирани на облак, од суштинско значење е сметководителите да имаат силно разбирање за различните видови достапни технологии и како ефективно да ги користат.

Користена литература:

- [1] Љупчо Стојчески, Александар Костадиновски, “Основи на сметководство“, Скопје, 2007
- [2] Конеска, Љ. Управувачко Сметководство, Европски универзитет, Скопје, 2007
- [3] Bhimani, A., et al. “Upravljacko racunovodstvo I racunovodstvo troskova”, Zagreb, Mate, 2018
- [4] Vidaković, V.S. (2002) Računovodstvo - jezik poslovnog sporazumevanja. Beograd: Megatrend

- [5] Gulin, D. et al. (2006) Računovodstvo, Zagreb Ramljak, B., Pavić, M. (2016) Izazovi računovodstvene profesije u budućem razdoblju u Računovodstvo, revizija i porezi u praksi, Aljinović Barać, Ž. (ur.), str. 1 – 11
- [6] Krišto, K. (2010) Izazovi računovodstva u suvremenom poslovanju
- [7] Charles T. Horngen, Gary L. Sandem, John A. Elliott, Donna R. philbirk, “Introduction to accounting”, Magor, Skopje, 2010
- [8] Charles Forest Rittenhouse Atlee Lane Percy “Accounting Problems”, 2022
- [9] Ahmed Riahi-Belkaoui, “Critical Financial Accounting Problems”, 1998
- [10] Ahmed Riahi-Belkaoui, “Accounting Theory”, London: Academic Press, 1992.
- [11] Rob Gray, Dave Owen, Carol Adams “ Accounting & Accountability”, 1996

СМЕТКОВОДСТВЕНАТА ПРОФЕСИЈА ВО НОВАТА ДИГИТАЛНА ЕРА

Вики Стоилкова,¹ Благлица Колева,² Оливера Ѓоргиева-Трајковска³

¹ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
viki.083997@ugd.edu.mk

² Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
blagica.koleva@ugd.edu.mk

³ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
olivera.trajkovska@ugd.edu.mk

Апстракт

Предмет на обработка во овој труд претставуваат промените со кои се соочува сметководствената професија во новата дигитална ера, со посебен осврт даден на клучните предизвици и технологиите кои можат да дадат придонес за нивно надминување.

Сметководствената професија, како неизоставен дел од корпоративното управување, се соочува со значителни промени во контекстот на новата дигитална ера. Воведот на напредни технолошки иновации, како што се вештачка интелигенција, „облак“ компјутерски системи и блокчејн технологија, придонесува досегашните методи и практики во сметководството да исчезнат. Трудот се фокусира на разбирањето на тоа како сметководствената професија треба да се адаптира и интегрира со овие нови технологии.

Со воведување на вештачката интелигенција, сметководителите имаат можност да автоматизираат многу рутински задачи, што ќе им овозможи да се фокусираат на стратешки и аналитички аспекти на својата работа. Истовремено, „облак“ компјутерски системи обезбедуваат можност за повеќефункционалност и мобилност, овозможувајќи пристап до податоци од било каде и било кога. Блокчејн технологијата, со својата дистрибуирана и непроменлива природа, допринесува за обезбедување на интегритетот и сигурноста на финансиските трансакции.

Клучни зборови: *сметководство, вештачка интелигенција, „облак“ компјутерски системи, блокчејн.*

ACCOUNTING PROFESSION IN THE DIGITAL ERA

Viki Stoilkova¹, Blagica Koleva², Olivera Gjorgieva-Trajkovska³

¹ Student at Faculty of Economics, University “Goce Delchev”, Stip
viki.083997@ugd.edu.mk

² Faculty of Economics, University “Goce Delchev”, Stip
blagica.koleva@ugd.edu.mk

³ Faculty of Economics, University “Goce Delchev”, Stip
olivera.trajkovska@ugd.edu.mk

Abstract

The subject of this graduate work are the changes faced by the accounting profession in the new digital era, with a special focus on the key challenges and the technologies that can contribute to overcoming them.

The accounting profession, as an integral part of corporate management, is facing significant changes in the context of the new digital era. The introduction of advanced technological innovations, such as artificial intelligence, „cloud“ computing systems and blockchain technology, contributes to the disappearance of previous methods and practices in accounting. The paper focuses on understanding how the accounting profession should adapt and integrate with these new technologies.

With the introduction of artificial intelligence, accountants have the opportunity to automate many routine tasks, which will allow them to focus on strategic and analytical aspects of their work. At the same time, „cloud“ computing systems provide the possibility of multi-functionality and mobility, allowing access to data from anywhere and anytime. Blockchain technology, with its distributed and immutable nature, contributes to ensuring the integrity and security of financial transactions.

Keywords: *accounting, artificial intelligence, „cloud“ computing systems, blockchain.*

1. Вовед

„Мудриот човек заштедува време, зборови и ѝари.“

Сметководството како деловна функција и активност без дигитална трансформација е незамисливо во 21 век. Софтверските алатки што се користат со сметководство првенствено за внесување и архивирање на податоци, како и дигитализација на финансиските записи преку т.н. системите за управување со документи се почетна точка за дигитална трансформација на оваа деловна функција и активност.

Дигитална трансформација е трансформација на организација заснована на дигитална технологија. Вклучува промена на суштината и основата на секоја организација – нејзиниот деловен модел, користејќи различни дигитални технологии. Дигиталната трансформација е свесно управувана трансформација на деловниот субјект, со високо ниво на употреба на дигитални технологии.

Комплетна деловна трансформација вклучува промена на моделот за тоа како работиме, како работиме со клиенти, како работиме со добавувачи и како создаваме вредност во компанијата.

Дигиталната трансформација прави големи промени во сметководството. Тоа не е само промена на софтверот што се користи во работата или автоматизација на рачни активности (на пр. наплата, книжење и сл.), туку далеку поголеми промени што подразбираат, пред сè, т.н. режим преку online-real-time и соодветно на тоа ги спроведуваат сите деловни активности кои директно водат кон зголемување на ефикасноста на бизнисот: сметководствени функции и деловни активности како целина.

Сметководствени правила и принципи биле воспоставени многу години и тие не се менуваат со текот на времето. Од друга страна, сметководствената индустрија се развива и се менува. Како последица на развојот на технологијата, покриеноста на задачите и активностите на сметководителите се трансформира и очекувањата на клиентите се менуваат. Развојот на технологијата и дигитализацијата овозможуваат ажурирања и промени на сметководствената професија. Развојот на современи компјутерски системи води кон намалување на обемот на работа на сметководителите; повторливите дејства што постоеја во опкружувањето на традиционалните методи се прават лесно и брзо.

Технолошкиот развој, глобализацијата и зголемената конкуренција ги принудуваат професиите постојано да се менуваат. Сметководствената професија е на чело на професиите кои се и ќе бидат најмногу погодени од технолошкиот развој и глобализацијата.

2. Дигитализацијата како фактор за пристап до голема база на информации

Податоците се клучните импути на сметководството, кои можат да им помогнат на сметководителите да им дадат поголема вредност на бизниси. Олеснувањето до пристапот на енормни количества, а и нивни истовремено управување е само една од придобивките на дигитализацијата.

Ревизорите - внатрешни и надворешни - се во првите редови на сметководствената употреба на големите податоци. Со можноста да се анализираат цели збирки на податоци - во некои случаи милијарди трансакции во книгата - се менува традиционалните пристапи за ревизија, кои се засноваат на земање примероци. [1]

Додека ревизорите сепак ќе вршат детална работа на помали примероци од податоци, аналитиката на ревизијата им овозможува да идентификуваат пропусти и исклучоци и да се фокусираат на областите од најголем ризик. Тие исто така можат да користат широк спектар на алатки за аналитика за да ги визуелизираат податоците, да ги поврзат финансиските и нефинансиски податоци и да ги споредат предвидените исходи со реалниот свет.

Сметководителите во бизнисите исто така имаат многу можности да користат различни извори на податоци и нови алатки за анализа. Овие можат да помогнат да се подобри прогнозирањето, на пример, да се користат нефинансиски податоци или користејќи повеќе податоци во реално време. Исто така, поврзувањето на нефинансиските и финансиските податоци може да овозможи подобра анализа на двигатели на трошоците. Грануларните податоци можат да помогнат со детална анализа на контролите и оперативните процеси, идентификување на дефекти или точки на притисок што може да се подобрат. Понатаму, овие алатки може да се користат од сметководители во советодавни улоги, за да им помогнат на бизнисите при нивното деловно планирање или работење.

3. Предизвици со кои се соочуваат сметководителите при имплементација на дигиталната трансформација

Живееме во ера каде секојдневно се соочуваме со нови нешта, иновации, кои со сигурност имаат влијание не само врз нашите животи, туку и врз професијата којашто ја работиме. Несомнено овде можам да ја споменам дигитализацијата, која што од една страна делуваше како уништувачка (исчезнаа голем број на индустрии), туку и овозможи поголем дел од процесите повеќе да не се извршуваат рачно. Клучна промена воведе во делот на сметководственото работење, наметнувајќи им нови предизвици на лицата засегнати во оваа дејност. Последните калкулации забележуваат неуспех од неверојатни 70% на проекти за дигитална трансформација. Сето ова се должи на:

1. Негоспајок на стравежија за дигитална трансформација

Немањето стратегија е убиец број еден на иницијативата за дигитална трансформација. Едноставното одлучување да инвестирате во вештачка интелигенција или напредна аналитика не е доволно. Од суштинско значење е да имате план од крај до крај кој вклучува дефинирање на KPI, обука, имплементација и одржување.

2. Недоволност на тимско купување (no team buy-in)

Треба да има откуп и од сметководствениот и од менаџерскиот тим. Сметководствените професионалци треба да бидат уверени дека стратегијата ќе го подобри нивното искуство на вработените. Во исто време, менаџерскиот тим ќе сака проценки за тоа како проектот за дигитална трансформација ќе влијае на крајната линија.

За да им се помогне на двете страни да ги разберат потенцијалните придобивки од новото дигитално искуство, може да помогне да се структурира наратив кој ги споредува тековните, неефикасни операции со предложените промени.

3. Недостиг на вештини

Не сите вработени ќе го разберат новиот дигитален канал и можеби не сакаат да ги променат рачните процеси. Дизајнирањето на програми за обука со стимулации, без разлика дали преку бонуси или платен одмор, може да помогне да се намали отпорот кон новиот процес.

4. Сајбер безбедност

Со дигитализацијата доаѓаат и нови закани, главно сајбер напади. Секоја стратегија за дигитална трансформација треба да ја земе предвид сајбер-безбедноста за успех. При изборот на нова технологија, тимот треба да се консултира со нивниот оддел за ИТ и потенцијалните продавачи за да ги разгледаат нивните стандарди за сајбер безбедност и да откријат за што ќе биде одговорна организацијата.

5. Брзи промени [2]

Пребрзото движење може да изврши преголем притисок врз вработените, да го надмине буџетот и да предизвика прескокнување на важни чекори. На пример, ако мал бизнис сака да го автоматизира целиот свој сметководствен оддел, можеби е подобро прво да започнете со помал дел во АП или АР. Откако тој дигитален канал е поставен и работи соодветно, тие можат да се префрлат на следната пресвртница.

За сметководствените одделенија, бавното започнување е особено важно. Бидејќи сметководствените тимови се занимаваат со поединци низ оддели и надворешни продавачи, како и работа со чувствителни податоци, проектот за дигитална трансформација треба внимателно да се мапира, тестира и оптимизира.

Идеално, сметководствените одделенија прво треба да започнат со најтрудоинтензивните рачни процеси. Ова ќе ослободи време за идни промени без да го попречува редовниот работен тек.

4. Предности на дигитализираното сметководство

Дигиталното сметководство нуди низа предности за компаниите и организациите, кои ги прават дигиталните сметководствени системи моќен алат за подобрување на финансиското управување и оперативната ефикасност на бизнисите. Клучни предности се:

Повисока ефикасност и точност: Користењето на дигитални алатки и софтвер за сметководство го намалува рачното внесување, што води до подобра точност и ефикасност во управувањето со финансите на претпријатието.

Лесно управување на податоци: Дигиталните системи обезбедуваат брз и лесен пристап до финансиската информација. Интеграцијата на различни

системи и автоматизацијата на процесите го прават управувањето на податоците подобро и ефикасно.

Подобрена анализа: Со дигиталните алатки е полесно анализирањето на финансиската информација. Можете брзо да генерирате извештаи, да направите анализи и да донесете бизнис-решенија базирани на реални податоци.

Штедење на време и ресурси: Автоматизацијата на сметководствените процеси намалува потребата за многу рачна работа, што резултира во заштеда на време и човечки ресурси. Ова овозможува персоналот да се фокусира на постратегиски и важни задачи.

Подобра безбедност на податоците: Цифрите системи обезбедуваат подобра заштита на податоците преку механизми за шифрирање и контрола на пристапот. Ова помага во осигурување на приватноста и целосноста на финансиската информација.

Лесна компатибилност и интеграција: Дигиталните системи за сметководство често се лесни за интегрирање со други бизнис апликации и софтвер, што овозможува поефективна обработка на информации.

Поопфатен преглед и контрола: Дигиталното сметководство обезбедува постојан преглед на финансиската состојба на претпријатието. Со континуиран мониторинг и брз пристап до релевантни податоци, менаџерите можат брзо да реагираат на измените и да применуваат стратегии за подобрување.

Ефикасно управување на трошоците: Дигиталните алатки за сметководство обезбедуваат подетални извештаи за трошоците, што помага во идентификацијата на областите за штедење и оптимизација на расходите.

Електронска комуникација и соработка: Дигиталното сметководство олеснува електронска комуникација и соработка помеѓу различните деловни сегменти и учесници. Така се зголемува прозрачноста и ефикасноста на комуникацијата.

Скапоцен архив на податоци: Цифровите записи и архиви обезбедуваат долгорочна снимка на финансиската историја на компанијата. Ова може да биде корисно за извештаи, даноци и било кои законски заеднички обврски.

5. Причини за неуспешна примена на дигиталната трансформација во сметководствената индустрија во РС Македонија

Сметководството како деловна функција или посебна индустрија, во изминатиот период во Македонија не бележи значителен напредок кон дигиталната трансформација. Сепак, голем број на сметководствени професионалци „се потпираат“ на традиционалните алатки: документи на хартија со соодветен потпис и печат. Најголем напредок во дигиталната трансформација на сметководството се должи на дигиталните алатки што ги користат банките за да им служат на своите клиенти (е-банкарство). Дигиталната

трансформација на сметководството најчесто доаѓа како надворешна последица, а не како потреба од „внатре“.

Постојат неколку причини зошто дигиталната трансформација не е значително „присутна“ во сметководството на Македонија:

Податоците не се третираат како нематеријална сопственост на компанијата: Сметководителите користат податоци во својата работа, но не ги сметаат за „богатство“ на бизнисот. Поради несоодветен третман, затоа што сметководствените податоци се користат првенствено со цел внесување, пресметување и архивирање на податоците, овие нематеријални средства не се користат за да се генерираат нови (дополнителни) вредности за компанијата.

Соодветно управување со податоците не е направено: Соодветно управување со податоци значи користење на нив за да се донесат подобри деловни одлуки во реално време. Имањето на соодветни информации во вистинско време станува основна одредница на успешните аквизиции. Одложените или нецелосните информации од гледна точка на деловна одлука се бескорисни и немаат вредност за деловно одлучување.

Податоците не се користат за аналитички и плански активности на претпријатието : Сметководството за повеќето МСП сè уште нема карактер на систематски пристап кон оваа активност. Фокусот на сметководството како деловна функција и активност е водење сметководствена евиденција и најчесто барано законско известување. Развојот на функцијата за планирање на аналитиката во рамките на едно претпријатие или давањето услуги за аналитичко планирање во рамките на сметководствената служба, сè уште не е деловен стандард за оваа индустрија.

Постојат и други причини за недостаток на значителен напредок кон дигиталната трансформација на сметководството во Македонија, и сите овие причини, во основа, немаат визија за стратешко управување за потребата од промена на сегашната состојба.

6. Технологии кои ќе придонесат за промена на сметководството во иднина

6.1. Вештачка интелигенција

Паметните технологии како што се вештачката интелигенција и машинското учење активно обезбедуваат информации во скоро реално време за бизнисите. [3] Вештачка интелигенција и автоматизацијата можат значително да ја намалат потребата за човечка работа, и можат да бидат интегрирани во сметководствените и ревизорските процеси. Вештачката интелигенција може да успешно се применува за построкурирани, програмабилни и повторливи задачи каде собирањето човечко знаење и експертиза не е исклучително тешко.

Паметните технологии не се за да развиваат изумрена човечка интелигенција, но да им помогне на сметководителите да станат подобри стратешки советници преку обезбедување на клучни деловни увиди. Вештачка интелигенција и машинското учењето ќе им овозможи на сметководителите подобар пристап до низа скоро во реално време информации од поголем број извори. Иако вештачката интелигенција сè уште е во раните фази на развој, веќе го користеле 18% од компании анкетирани на крајот на 2017 година, особено за паметни документи OCR (Оптичко препознавање знаци) и автоматизирање на трансфери на плаќања (PWC, 2018). Развојот на софтверот води кон разбирање на фактурите наместо едноставно оодветни броеви на нарачки и износи на фактури.

6.2. Блокчејн

Блокчејн им овозможува на бизнисите да пристапат до истите информации во реално време од различни извори. Мнозинството бизниси го користат овој метод на испорака за да обезбедат чувствителни сметководствени податоци и да ги забрзуваат сложените процеси. [4]

Заедно со непрекината безбедност и транспарентност, блокчејнот е доволно способен да ги замени традиционални начини на справување со задачите за ревизија, усогласеност и усогласување. Тоа го покажаа резултатите од истражувањето спроведено од PWC на примерок од германски компании, каде 8% од анкетираниите компании користат блокчејн технологија. Оние кои веќе користат блокчејн сакаат да го користат пред сè за да обезбедат интегритет на податоците, процес трансакции и управување со односите со клиентите и добавувачите. Се користи и за потпишување договори.

6.3. Континуирано сметководство

Развојот на технологијата дава нови можности за обезбедување информации за на дневна основа. Сметководството сè уште се заснова на периодичен преглед и анализа на финансиските информации, но засегнатите страни, ревизорите и другите очекуваат сеопфатни и реални известување за времето.

Спроведување и транзиција, од периодична основа на сметководство и известувањето се фокусираше строго на финансиски информации до посеопфатен поглед на сметководственото известување и ќе бара преоден период за имплементација на потребните чекори. Спроведување и транзиција кон посеопфатно сметководство ќе резултира со одредено поместување и нарушување на тековните улоги (Смит, 2018). [5]

6.4. Cloud computing

Моделот на cloud computing дополнително ја поддржува широката употреба на големи податоци.[6] Облак компјутерите се засноваат на модел

на здружување и споделување на компјутерски ресурси низ бизнис (приватен облак) или помеѓу голем број различни клиенти (јавен облак). Моделот облак може да им обезбеди на бизнисите повеќе ефикасен и флексибилен пристап до значителни компјутерски ресурси. Со користење на облак, бизнисот не треба да ги купи сите компјутерски ресурси што може да ги користи; едноставно им пристапува кога е потребно.

Напредокот на софтверот ги надополни овие случувања во способноста за обработка и складирање. На пример, новите типови на софтвер поддржуваат големи и неструктурирани збирки на податоци подобро од традиционалните системи за управување со бази на податоци. Имаат можности за ракување со неструктурирани податоци, како што се видео и текст.

6.5. Big data

Големите податоци и анализата на податоци ќе влијаат на сметководството на многу начини; на пример ќе влијаат на тоа како се води бизнисот и како се подготвуваат финансиските извештаи и ревидираните финансиски извештаи. Исто така, големите податоци имаат значително влијание врз квалитетот на процесот на донесување на одлуката, бидејќи мерењето на податоците е подобро, податоците се сеопфатни и информациите се подобро разбрани. [7]

Достапноста на сеопфатни податоци преку дигитални решенија ја зголемува ефективноста и ефикасноста на сметководителите. Големите податоци можат да го намалат времето за известување бидејќи современите технологии обезбедуваат ажурирања во реално време. Со аналитички вештини и алатки, професионалците можат ефективно да ги анализираат податоците и да добијат увид во нивните податоци кои ќе го променат начинот на кој се носат деловните одлуки. Големите податоци ќе имаат влијание врз финансиското и менаџерското сметководство, но и врз ревизијата. Big data опишува екстремно големи збирки на податоци обично поголеми од петабајт.

Заклучок

Дигитализацијата и развојот на информатичките технологии претставуваат одлична можност за компаниите. Дигитализацијата носи многу промени за сметководствената професија. Тоа ќе го промени начинот на кој работат и размислуваат сметководителите. И покрај тоа што многу сметководители мислат дека дигитализацијата ќе им ги преземе работните места и дека роботите ќе ги заменат луѓето, резултатите покажуваат дека сметководителите ќе користат дигитални решенија и автоматизација за рутински задачи наместо да ги заменат сметководителите. Постојат задачи и активности на сметководителите кои бараат критичко размислување и креативност, па затоа не би било така лесно да се автоматизираат тие задачи и активности. Според тоа, дигитализацијата ќе влијае на развојот на сметководствената професија. Сметководителите треба

да бидат подготвени за автоматизација и тоа бара специфични и нови знаења и вештини на сметководителите. Рутинските, повторливи и структурирани задачи на сметководителите се или ќе бидат автоматизирани во блиска иднина. Поширока мрежа на информации, систем базиран на знаење и ископување податоци се моќни алатки за успешно водење бизнис. Нови дигитални решенија како вештачка интелигенција, блокчејн, големи податоци, облак компјутери и континуирано сметководство итн. ќе влијаат на намалувањето на рачниот внес на податоци и подобрување на брзината, квалитетот и точноста на податоците.

Како последица на автоматизацијата, бизнисите можат да работат многу непречено. Професијата ќе се трансформира од книговодители и сметководители во советници, консултанти и сметководители инженери. Значи, за можниот развој, сметководителите треба да ја искористат можноста за развој на технологија која ја олеснува и унапредува нивната професија.

Дигитализацијата на процесите и имплементацијата на нов софтвер(и) кои овозможуваат управување базирано на знаење е многу скапа и е достапна само за големите компании. Процесот на дигитализација на сметководството и финансиското известување на дневна основа поврзана со финансиските пазари може да има значително влијание врз одлуките на инвеститорот, особено врз малите инвеститори. Главната причина за ова е содржана во дневниот биланс кој е достапен за корисниците на финансиските извештаи во околината на дигитализација на сметководството и финансиското известување.

Но, и покрај широкиот опсег на активности и задачи на сметководителите што може да се автоматизираат, човечката интелигенција секогаш ќе го надминува машинското учење.

Користена литература:

- [1] ICAEW, „Big data and analysis: The impact on the accountancy profession“, 2019.
- [2] B.Savić, V.Pavlović: Digital Transformation of the financial industry, 2023.
- [3] D:Gulin, M.Hladika, I.Valenta; Digitalization and the challenges for the Accounting profession, 2019.
- [4] I.Bogdana.Pugna, A.Dutescu, Blockchain-the accounting perspective, 2020.
- [5] Smith, S. S., „Digitization and Financial Reporting – How Technology Innovation May Drive the Shift toward Continuous Accounting“-2018.
- [6] Кенет К.Лаудон, Џејн П.Лаудон: Менаџмент Информатиски системи-2010.
- [7] Al-Htaybat, K., von Alberti-Alhtaybat, L., „Big Data and corporate reporting: impacts and paradoxes“, 2017.

ФЛАТАРХИЈА - ОРГАНИЗАЦИСКАТА СТРУКТУРА**Еленица Софијанова¹, Дарко Андроников², Сашка Голомеова Лонгурова³**¹Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
elenica.sofijanov@ugd.edu.mk²Технолошко – технички факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
darko.andronikov@ugd.edu.mk³Технолошко – технички факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
saska.golomeova@ugd.edu.mk

Апстракт: Системот кој опишува како се постапува со конкретни активности за да се исполни стратешката мисија е познат како организациска структура. Правилата, улогите и обврските се дел од овие активности. Организациската структура исто така го одредува протокот на информации помеѓу одделенијата во рамките на компанијата. Со организациската структура се воспоставува хиерархија во една организација. Улогата на секој вработен и како тој се интегрира во поголемиот систем се дефинирани со успешна организациска структура. Едноставно дефинирано, организациската структура утврдува којшто прави за компанијата да ги исполни своите цели. Функционални, дивизионални, флатархиски и матрични структури се видови и стилови на организациски структури. Пред да одредат кој стил на организација е идеален за нивната компанија, високите лидери треба да разгледаат неколку аспекти, вклучувајќи ги целите на компанијата, индустријата и културата.

Клучни зборови: менаџмент, организациска структура, флатархија, проект, организациски цели, организациска хиерархија.

FLATARCHY - THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE**Elenica Sofianova¹, Darko Andronikov², Sashka Golomeova Longurova³**¹Faculty of Economics, “Goce Delchev” University, Shtip
elenica.sofijanov@ugd.edu.mk²Faculty of Technology, “Goce Delchev” University, Shtip
darko.andronikov@ugd.edu.mk³Faculty of Technology, “Goce Delchev” University, Shtip
saska.golomeova@ugd.edu.mk

Abstract: The system that describes how specific activities are handled to fulfill the strategic mission is known as organizational structure. Rules, roles and responsibilities are part of these activities. The organizational structure also determines the flow of information between departments within the company. The organizational structure establishes a hierarchy

in an organization. Each employee's role and how they integrate into the larger system are defined by a successful organizational structure. Simply defined, the organizational structure determines who does what for the company to meet its goals. Functional, divisional, flatarchy, and matrix structures are types and styles of organizational structures. Before determining which organizational style is ideal for their company, senior leaders should consider several aspects, including company goals, industry and culture.

Keywords: *management, organizational structure, flatarchy, organizational goals, organizational hierarchy.*

1. Вовед

Организациската структура го гради столбот на сите организациски активности и други специфичните операции кои се насочени кон исполнување на целите на компанијата. Ефективните организациски структури ја разјаснуваат улогата на секој вработен и како тој има интеракција со деловите од системот во кој припаѓа и тој. Децентрализираните системи обезбедуваат практично на секој вработен високо ниво на лична инкорпорираност, додека централизираните структури имаат дефиниран синџир на команда во извршување на работните активности. Постои централизирана или децентрализирана организациска структура. Организациите традиционално се организирани со централизирано раководство и добро дефиниран синџир на команда. Во централизиран организациски систем, секоја функција има исклучително јасни одговорности, при што помладите улоги се потпираат на нивните претпоставени за водство.

Сепак, како што е во случајот со многу технолошки бизниси, така, има зголемување на децентрализираните организации. Како резултат на тоа, бизнисите треба и можат да останат брзи, флексибилни и прилагодливи, со вработени кои се спремни на брзи промени, прилагодливи способности и вештини кои се потребни во работната организација.

1.1 Видови на организациски структури

Организациите имплементираат различни видови на организациона структура во зависност од природата на нивниот бизнис, потребите на клиентите, видовите на производи што се бараат и потребните услуги.

Табела 1. Базични видови на организациски структури

Table 1. Basic types of organizational structures

Организациски структури
1. Линеарна организациска структура
2. Рамна организациска структура

Значи има:

- линеарна организациска структура – хиерархиска подреденост и делегирање на моќ од страна на висока позиција која понатаму оди надолу во пирамидата на извршни активности;
- рамна организациска структура – уште наречена хоризонтална во која нема менаџерска хиерархија. Нема „традиционални“ команди, наредби и контроли, постои само – контрола, вклученост на секој вработен во процесот на одлучување и управување. (ова е најприсутно во малите бизниси во кој бројот на вработени е до 10.

Сепак, како бизнисот од која и да е област, напредува, расте, сепак започнува да се организира елементарна форма на хиерархиско менаџирање, кое полесно се инкорпорира во организациското управување. Постојат размислувања дека доколку ова не постои, би настанал хаос во организацијата, а ефикасноста и ефикасноста би биле на минимално ниво.

2. Трансформации во организациското работење

Новите транзиции предизвикуваат нови трансформации во организациското работење во компаниите. Тоа подразбира организирање на проектно работење преку одредени тимови. Постојат одредени форми на реализација на организациските активности:

- Матрично проектно работење и
- Проектно работење – Флатархија.

Матрично проектно работење подразбира синергија помеѓу функционална и одделенска организациска структура. Значи компанијата, во зависност од нејзината големина, може да биде поделена на специјализирани тимови како што се маркетинг, продажба и администрација, но овие тимови се поделени на оддели како што се - во согласност со активностите на компанијата (владини, станбени и комерцијални). Најдобар пример за матрична организациска структура е Starbucks. Корпорацијата Starbucks е најголемиот ланец на кафулиња во светот. Организациската структура во Starbucks го користи матричниот модел.

Во рамките на овој модел, постои функционален систем на хиерархија каде што вработените се поделени на одделенија. Менаџер за човечки ресурси го води секој оддел, а власта е централизирана. Тоа значи дека извршниот директор е крајниот одлучувач во корпорацијата.

Starbucks има и географски поделби на компании низ Америка, Азија и Африка. Секоја дивизија има одговорен висок извршен директор. Така, во оддел

каде што има присутни и раководители на оддели и високи извршни директори, вработените поднесуваат извештаи до двајцата раководители за да се справат со потребите на географската поделба.

Постои и поделба заснована на производи каде што вработените се поделени во групи кои се фокусираат на создавање специфични производи. На пример, Starbuck не нуди само кафе на клиентите, туку и печива и прилагодени шолји за кафе.

За да се справат со овие производни линии, вработените се разгрануваат во посебни групи за да се справат со нивното производство. Така, постојат оддели за правење кафе, одделенија за печива и оддели за правење кригли надвор од редовните одделенија.

Понатаму, вработените се поделени во тимови за да ги испорачаат овие услуги во кафулињата. Тука спаѓаат баристите, менаџерите на продавниците и надзорниците на смените.

Значи, може да се констатира дека во матричната структура постојат вработени кои се фокусираат првенствено на маркетинг со владини договори и други кои се фокусираат на маркетинг со договор за станбени простории, наместо на посветен, целокупен маркетинг тим (иако членовите на маркетинг тимот може да бидат и владини и станбени).

Во оваа матрична структура има меѓусебно поврзани повеќе од два раководители – менаџери, кои се водени, насочени и фокусирани кон различни цели. Создаваат матрица, која понекогаш има збунувачко влијание врз вработените заради нејасни и испреплетени дефинирани работни активности во кои има испреплетено повеќе активности.

Но, ова се надминува со зголемена меѓусебна комуникација, споделување на точни, недвосмислени и навремени информации, со заедничка одговорност и одлучување, помеѓу менаџментот и другите вработени.

Сè почесто присутна е и таканаречената *флајтархија организациона структура*, која е форма на рамната организациона структура. Во неа е потребно да се акцентира фактот дека демократијата во менаџирањето а на највисоко ниво.

Постои сопственик и основач, или извршен директор, но нивоата на менаџментот имаат рамна хиерархиска поставеност.

Постои слобода и автономија меѓу вработените, а тоа овозможува обучување и промена на улогите и работните позиции, задоволувајќи ги личните интереси.

3. Рамна организациона структура - флаитархија

Иако високите типови на проектни структури се најпопуларни меѓу поголемите компании, стартапите и малите бизниси може да се одлучат за рамна структура. Тоа значи дека не постои единствен, еднонасочен начин на комуникација. Вработениот не разговара само со неговиот претпоставен -

раководител на проектот, кој пак, му одговара на раководителот на одделот, кој му дава извештај на извршниот менаџер. Проектниот менаџер може да донесува самостојни одлуки, кои ќе се проследуваат сè до извршниот директор, а извршниот директор може да бара работи од менаџерот на проектот доколку е потребно.

Хиерархиска поставеност има во рамна, хоризонтална линија. Карактеристично за оваа организациска структура е фактот дека секој со секого комуницира, нема подреденост и надреденост, има почитување и високо ниво на самоконтрола. [1]

Во деловната комуникација во која се рефлектираат меѓусебните организациски односи постои „трансубјективна интимност” почувствувана преку меѓусебна зависност која потекнува од вклученоста на сите вработени во комуникацискиот процес.

Формираните работни групи имаат за цел да извршат одредена зададена задача. Во оваа група преовладуваат работата и трудот и членовите се залагаат со својата интелигенција и упорност да ја завршат работата во најбрз рок и да придонесат максимум добри резултати. [2]

Доколку има потреба, во зависност од содржината на работните активности и од времето за кое треба да се извршат, понекогаш се создаваат и таканаречени подгрупи на работната група [3] кои можат да бидат:

Табела 2. Подгрупи на работната, организациско - проектна група

Table 2. Subgroups of the working, organizational - project group

Подгрупи на работната, организациско - проектна група
1. Додатна работна подгрупа
2. Дисјунктивна работна подгрупа
3. Коњуктивна работа подгрупа

Додатните работни групи се составени од вработени што извршуваат исти задачи и на крајот резултатите се собираат и разгледуваат.

Коњуктивни работни подгрупи донекаде се разликуваат со додатните работи групи по тоа што во коњуктивните групи, членовите извршуваат различни работни задачи, но сепак поврзани меѓусебно и на тој начин ја остваруваат својата цел. Како и кај секоја друга група така и кај коњуктивните работни групи, секој член мора добро, навремено да ја изврши задачата која му е дадена (пр. во текстилната индустрија секој член ја извршува својата функција за на крај да се оствари еден финален готов производ, аутпут).

Дисјунктивни работни групи се они во кои членовите се собираат, комуницираат меѓусебно за да го пронајдат најалтернативното решение за зададениот проблем или прашање.

Значи, отворената комуникација, близината, поврзаноста, високото ниво на посветеност, довербата меѓу вработените, се само некои причини заради кои се почесто е присутен овој вид на структура - флатархија организациска структура.

Оваа структура ги елиминира непотребните нивоа на бирократија што ги забавуваат проектите, но исто така, може да биде збунувачки ако сите вклучени не се согласуваат за структурата. Оваа структура е база на иновации во компаниите, развивање на претприемачкиот дух меѓу вработените. Исклучително се популарни и има многу позитивни практики меѓу стартапите и дигиталните компании како што се развивачите на игри и слично, бидејќи поттикнуваат напредок, идеи и отвореност.

3.1 Позитивни карактеристики на флатархија организациска структура

Присуството на таканаречените рамни организации со хлатархија структура секојдневно се сè повеќе и повеќе. За тоа има неколку причини:

- Брзо носење на одлуки;
- Создавање на отворена, пријателска средина за работа;
- Брз раст и развој на компанијата;
- Динамично работење;
- Континуирано користење на бура на идеи;
- Видливо задоволство во работењето.

Креативноста е уште еден огромен фактор на хоризонталното работно место бидејќи целиот тим генерално се охрабрува да придонесува со идеи. Тоа може да се разбере како постојана, отворена форма на бура на идеи, ова може да значи зголемување на нови можности или брза диверзификација на потенцијални, главни проекти кога ќе дојде за тоа вистинската идеја.

4. Истражувачки дел – мерење на фреквентноста на организациските структури во компаниите

Проблематиката со значењето на организациската структура во една компанија е предмет на истражување на голем дел научници од оваа област. Организациската поставеност на компаниите е исклучително сложена димензија, во која е потребно синергија помеѓу вработените, материјалните ресурси, изградената и препознатлива организациска култура. Сето ова е индикатор како се работи во една компанија. Авторите Болман и Дил во 2017 год.

[4] истражувајќи во оваа област, дошле до констатација и идентификација на четири различни организациски рамки:

- политички,
- човечки ресурси,
- симболични и
- структурни.

Токму затоа, преку нивната база во областа на науката за управување, социологија и економија, тие се фокусираше на структурната рамка.

Структурната рамка ги нагласува целите, специјализираните улоги и формализираните односи. Тоа опфаќа поделба на работата, хиерархии, правила и процедури кои се воспоставени во организацијата.

Хипотетските тврдења се дека преку организациската структура се овозможува ставање на вработени во вистински улоги и на вистинско место, со што континуирано ќе се подобруваат перформансите на работата и организацискиот успех.

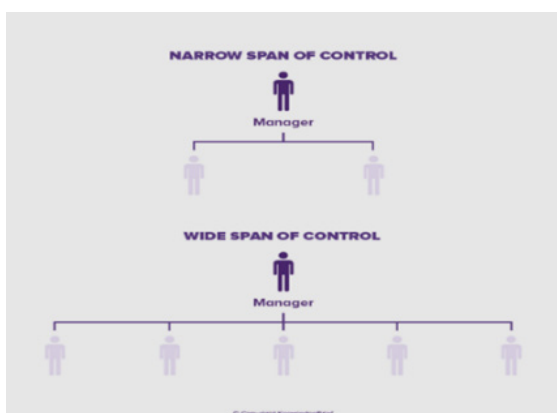
Се заклучува дека организациската структура е многу потребна и корисна за една организација.

4.1 Резултати и дискусии

Структурата не само што ја дефинира хиерархијата на компанијата, туку и овозможува многу внимателно да се постави структурата на наградите и платите за вложениот труд на вработените. Преку тоа може да се одлучува и проценува за опсегот на платите за секоја работна позиција.

Структурата исто така ги прави операциите поефикасни и многу поефективни.

Со одвојување на вработените и функциите во различни одделенија, компанијата може непречено да извршува различни операции одеднаш.

Дополнително, многу јасна организациска структура ги информира вработените како најдобро да ја завршат својата работа. Затоа, хиерархиската структура создава хиерархија на работници со лидери на врвот, работниците долу и надзорници поставени помеѓу, за да се заврши работата.

Тоа е повеќе линеарна организациска структура каде

делегирањето на моќта произлегува од највисокото раководство, за жал, ова е суште една од најпопуларните форми на организациска структура.

Во организациска структура со хиерархиска природа, вработените директно се пријавуваат на менаџерите, а не на VP или на извршните директори, без оглед на бројот на вработени на секое ниво.

Распонот на контрола може да биде под влијание на неколку фактори, како што се:

- Големината и природата на организацијата – големите организации бараат повеќе „раце на палуба“. Вообичаено, колку повеќе вработени има за управување, толку е поголем опсегот на контрола.
- Природата на работниот процес или рутините на вработените – сложените улоги на вработените бараат поголем надзор. Во организација со посложени улоги од ниските, постои намалување на опсегот на контрола. Ова е така затоа што менаџерите можат внимателно да ги надгледуваат своите вработени за да го подобрат квалитетот на аутпутот на вработените.
- Нивото на вештини и способности на менаџерот и вработениот – менаџерите со повисоки нивоа на експертиза и искуство во комуникацијата и насочувањето на вработените се во подобри позиции да се справат со поголем број вработени. Значи, колку е поголема вештината на менаџерот, толку е поширок опсегот на контрола на менаџерот. Исто така, доколку вработените имаат ниско ниво на искуство, ќе бараат поголем надзор. Опсегот на контрола овде ќе биде тесен за да можат менаџерите внимателно да се фокусираат на секој вработен.

Понатаму, рамните или хоризонталните структури се застапени во малите бизниси, заедно со флатархија организациска структура, во кои нема никаков вид на хиерархија, нема „командување“ и „контролирање“ од менаџери на повисока позиција.

Сите учествуваат во процесот на одлучување, бројот на вработени е мал и го дозволува тоа заедничко инкорпорирање. Посебно кога има создавање нов производ, се покажало дека е потребна флатархиска структура со која се овозможува тестирање на новиот производ, создавање нови системи за поддршка од самите клиенти и потрошувачи.

Со примена на флатархија, организацијата може да има специјализирани тимови¹ за креативно и поефикасно справување со развојот на нови производи или услуги.

Тоа е најдобрата алатка за една организација да се справи со промената на чувствата на пазарот или индустријата без да создаде оддели кои бараат капитал или да ја реформира организациската структура.

¹ Специјализација подразбира степен до кој организациите ги делат вработените во различни одделенија. Колку повеќе се разложуваат работните задачи во организацијата, толку тие стануваат помали и на вработените им станува полесно да ги завршат побрзо и со видлив резултат.

Функционалната организациска структура создава фиксен сет на департменти, заснован на одредени функции како што се човечки ресурси, сметки, маркетинг итн. Ја издвојува работната сила врз основа на барањата на секој оддел.

На пример, одделот за сметководство ќе вработува сметководители и ќе работи да управува со финансите на фирмата на најдобар можен начин.

Изнаоѓањето на најсоодветната организациска структура за бизнис зависи од голем број фактори, но три се најважни при изборот меѓу најдобрите организациски структури за бизнис:

1. Индустијата во која се вклопува компанијата.
2. Вкупната големина на компанијата.
3. Целите на компанијата (за што постои и што се надева дека ќе постигне, без разлика дали тоа е во однос на финансите или како компанијата има намера да им служи на своите клиенти).

Зависи и од департизација, [5] (одделување на работните позиции) што подразбира поделба на работата по различни критериуми.

Се однесува на тоа кога организацијата ги дели своите вработени и активности на одделенија за да ги задоволи своите потреби и да ги реши проблемите. Секој оддел е специјализиран за различни функции.

Заклучок

Може да се констатира дека организациските структури во суштина се насоки и нацрти кои откриваат како се водат и управуваат компаниите и како се пренесуваат информациите во организацијата.

Организациска структура е видлив графикон или дијаграм за сите вработени, што ја прикажува логистичката поврзаност и организираност на компанијата.

Од консултираната литература од оваа област може да се констатира дека, таканаречената традиционална организациска структура е навистина

насока за ран почеток за повеќето компании, особено за помалите кои немаат опфат на голем број департменти или голем број врски во синцирот на команда/ комуникација.

На самиот почеток на основање на компанијата преку овој вид на структура, едноставноста е примарна карактеристика. Тоа е пристап одозгора надолу со „лабава хиерархија“. Насоката и комуникацијата започнуваат со основачот или „шефот“ на компанијата (во овој пример, компанијата е предводена од главниот извршен директор). Таа е одозгора надолу.

Во многу примери на следното ниво или алка во синцирот е менаџер или наречен „директор“. Ова е вработен којшто (или канцеларија) го надгледува одделот или сегментот на компанијата.

Конечно, во секој оддел има менаџери и вработени.

Со традиционалната линиска организациска структура, процесот на комуникација на информации е многу тесно фокусиран. Сите информации започнуваат на врвот и се пренесуваат, обично од една личност на друга.

Иако практиката ги прави работите едноставни, тоа е прилично ригидна организациска структура и, бидејќи нема хоризонтално споделување на информации, може да биде потребно значително време за обработка на информациите низ компанијата. Традиционалната организациска структура најдобро одговара на малите бизниси кои, повторно, опфаќаат прилично мал број одделенија и ограничен број вработени.

Затоа, сè почесто, во многу компании е се порисутен и таканаречениот тип на функционална организациска структура која е структура која се состои од активности како што се координација, надзор и распределба на задачи.

Организациската структура одредува како компанијата работи или ќе работи. Терминот „организациска структура“ се однесува на тоа како луѓето во организацијата се групирани и на кого известуваат. Еден традиционален начин на организирање на луѓето е според функцијата. Некои заеднички функции во рамките на една организација вклучуваат производство, маркетинг, човечки ресурси и сметководство.

Ваквото организирање на специјализацијата води до оперативна ефикасност, каде што вработените стануваат специјалисти во рамките на нивната сопствена експертиза. Се создава корисна клима во која се постигнува поддршка, презентирање идеји, мисли, фокусирање на задачата, искрена и отворена комуникација, разбирање, подготвеност за сослушување на другите членови во групата.

Од друга страна, најтипичниот проблем со функционалната организациска структура е тоа што комуникацијата во компанијата може да биде прилично ригидна, што ја прави организацијата бавна и нефлексибилна, а потекнува од претераното нагласување на работните позиции, од кои најмногу се добива видливо голема организациска моќ.

Затоа, латералната комуникација помеѓу функциите станува многу важна, така што информациите се шират не само вертикално, туку и хоризонтално во организацијата. Значи, комуникацијата во организации со функционални организациски структури може да биде ригидна поради стандардизираните начини на работа и високиот степен на формализирање. Успешните комуникатори – менаџерите, треба да размислуваат како да состават најдобра порака која ќе оствари најголем ефект.

За да се постигне тоа, треба да се знае што да се потенцира во пораката и како да се изведе тоа. На пример, кај пораки кои не се чувствителни, кои немаат емоциски набој, најдобро е клучната поента на пораката да се презентира директно, уште на почетокот.

Доколку не постои изградена релација меѓу испраќачот на пораката и нејзиниот примач, тогаш најдобро е да се користи индиректниот пристап што претпоставува прво, стекнување доверба и поддршка кај примачот, а завршува со генерализирање или со заклучоци.

Сепак, како целина, функционална организација е најдобро прилагодена како производител на стандардизирани стоки и услуги со поголем обем и ниска цена. Координацијата и специјализацијата на задачите се централизирани во функционална структура, што го прави производството на ограничен број производи или услуги ефикасни и предвидливи.

Покрај тоа, ефикасноста може дополнително да се реализира бидејќи функционалните организации ги интегрираат своите активности вертикално, така што производите се продаваат и дистрибуираат брзо и по ниска цена. На пример, мал бизнис би можел да прави компоненти кои се користат во производството на своите производи, наместо да ги купува.

И покрај тоа што функционалните единици често работат со високо ниво на ефикасност, нивното ниво на соработка меѓу себе понекогаш е загрозено.

Таквите групи може да имаат потешкотии да работат добро меѓу себе бидејќи може да бидат територијални и да не сакаат да соработуваат. Појавата на внатрешни борби меѓу единиците може да предизвика одложувања, намалена посветеност поради конкурентни интереси и губење време, со што проектите ќе заостанат од предвидениот рок.

Ова на крајот може да ги намали нивоата на производство во целина и посветеноста на вработените во целата компанија за исполнување на организациските цели.

Затоа постојат и таканаречени флатархија организациски структури и матрични структури, кои за жал, многу малку се присутни во практиките на компаниите. За нивно практикување е потребна голема посветеност, отворена комуникација, заемна доверба и почит.

Според овие организациски структури, не постои јасно разграничување на улогите и одговорностите на ресурсите, секој го работи она што најмногу го

сака и го знае, со највисок степен на индивидуална одговорност и со степен на самоконтрола.

Ресурсите, по потреба, може да се делат на различни тимови за да се обезбеди нивно максимално искористување. Тоа е најмалку користениот оперативен систем бидејќи е доста сложен и збунувачки и може да се покаже како контрапродуктивен. Најмногу се користи, сепак како структурата заснована на проекти.

Тоа ја дели компанијата во групи врз основа на проектите што треба да ги заврши. Има, се разбира, примарен формален лидер - директорот. Потоа, има менаџер назначен да го надгледува тимот доделен да го заврши секој проект.

На крајот, може да се констатира дека структурата заснована на проекти го одликува најдоброто од традиционалната линија и од функционалните организациски структури.

Тоа подразбира едноставност, одредена доза на хиерархиска поставеност, а првите нивоа одговараат само на директен претпоставен. Последното ниво е тимот одговорен за завршување на кој било проект што е поставен пред нив. Сепак, секој член на тимот може лесно да добие информации и помош од другите членови.

Користена литература

- [1] Фалмер, Р. (1994). Новиот Менаџмент, 1 и 2, Отворен социолошки институт, Р. Македонија, Скопје.
- [2] Софијанова, Е., (2017), Основите на деловното комуницирање, Универзитет „Гоце Делчев“, Економски факултет, Штип.
- [3] Duck, S. Social and personal relationships in M.L,Knapp and G.R. Miller Eds. Handbook of interpersonal communication pp. 665 – 686, Beverly Hills, CA:Sage,1985.
- [4] <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/strategy/best-organizational-structures-for-a-business/>
- [5] <https://www.investopedia.com/terms/o/organizational-structure.asp>
- [6] Bourne, Mike, John Mills, Mark Wilcox M, Andy Neely, Ken Platts. (2000). “Designing, implementing and updating performance measurement systems”, International Journal of Operations & Production Management 20, no. 7:58-96.
- [7] Postuma, Richard & Michael Campion. (2008). “Twenty best practices for just performance reviews”. Compensation & Benefits Review, January–February 2008: 47–55.
- [8] Cascio, Wayne. (2003). Managing Human Resources: Productivity, Quality of Work Life, Profits. (6. Izd.). New York: McGraw-Hill/Irwin.

LEYMANN INVENTORY – СКАЛА ЗА МОБИНГ И ПСИХОЛОШКО МАЛТРЕТИРАЊЕ НА РАБОТНОТО МЕСТО

Еленица Софијанова¹

Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
elenica.sofijanov@ugd.edu.mk

Апстракт: Во последниве години, сè почести и повидливи се проблемите во работната средина, полека но сигурно се откриваат, а за чие постоење и обем претходно не се знаело. Оваа состојба наречена мобинг или психичко малтретирање на работното место, создава секојдневни жртви на систематско стигматизирање преку, меѓу другото, неправди (повредување на правата на личноста), за што одговорни може да бидат дел од соработниците или некој од менаџментот на организацијата. LIPT е еден од најкористените инструменти за проценка на мобингот. Прашалникот LIPT бил развиен во Шведска од Н. Leymann и беше потврден во неколку земји, на пр. во Франција, Депресивните симптоми измерени со овој прашалник укажуваат на тоа дека тие се поттикнати од мината изложеност на малтретирање, тортурата е голем фактор за депресија, како и континуитетот во психолошкото малтретирање е одлучувачки фактор на ризик за симптоми на депресија и кај мажите и кај жените.

Клучни зборови: *мобинг, прашалник LIPT, депресивните симптоми, психолошко малтретирање, професионални-арбитражи.*

LEYMANN INVENTORY – SCALE FOR MOBBING AND PSYCHOLOGICAL BULLYING IN THE WORKPLACE

Elenica Sofianova¹

Faculty of Economics, «Goce Delchev» University, Shtip
elenica.sofijanov@ugd.edu.mk

Abstract: In recent years, the problems in the working environment are becoming more frequent and visible, they are slowly but surely being revealed, the existence and extent of which was not known before. This condition, called mobbing or psychological harassment in the workplace, creates daily victims of systematic stigmatization through, among other things, injustices (violation of the rights of the person), for which some of the co-workers or someone from the organization's management may be responsible. The LIPT is one of the most widely used instruments for assessing mobbing.

The LIPT questionnaire was developed in Sweden by H. Leymann and has been validated in several countries, e.g. in France, Depressive symptoms measured by this questionnaire

indicate that they are driven by past exposure to abuse, torture is a major factor in depressions, and continuity in psychological abuse is a decisive risk factor for depressive symptoms in both men and women .

Keywords: *mobbing, LIPT questionnaire, depressive symptoms, psychological abuse, professionals – arbitrators.*

1. Вовед

Мобингот на вработените како феномен, до сега, поттикнува голем број на дискусии како општествена структура и појава на различни дејства на жртвувања, ризик од нарушување на здравјето, како и губење на работната позиција.

За жал, присутноста на овој вид психичко малтретирање сè повеќе е присутна во работните средини. Во моментот вистинската причина зошто мобингот се појавува на работните места е непозната, иако ги има голем број хипотези, претпоставки. Вознемирувањето може да трае со години, и покрај тоа фактот дека претпоставениот или некој друг менаџер требало да може да го спречи многу рано.

Во некои случаи, на почетокот не е јасно кој ќе биде жртвата. Во овие случаи, жртвата станува очигледно кога едната страна во конфликтот ќе добие предност. Тогаш, жртвата се дефинира како личност во расколот која го изгубила своето „справување со одредени ресурси“.

2. Структурата на критичните настани: од мобинг до протерување

Може да се најдат четири критични фази на инцидентот:

Табела 1. Структурата на критичните настани

Table 1. The structure of critical events

1.	<i>Оригинален критичен инцидент</i>
2.	<i>Мобинг и стигматизирање</i>
3.	<i>Кадровска администрација</i>
4.	<i>Кадровска администрација</i>

1. *Оригинален критичен инцидент* – познато е дека предизвикувачката ситуација поради причини во работниот процес, најчесто создава забележан конфликт, но не се знае многу во детализа причините за за критичните инциденти и други веројатни предизвикувачки состојби во работниот век. Хипотетички, оваа фаза е многу кратка и во следната фаза ќе се влезе веднаш штом соработниците на фокусираното лице и менаџментот открива стигматизирачки акции.

2. *Мобинг и сѝиѝмаѝизирање* – многу од комуникативните дејства што може да се забележат се случуваат прилично често во секојдневниот живот.

Но, во рамките на феноменот на вознемирување, тие имаат штетно дејство, бидејќи овие дејствија се користат доследно и систематски во подолг период, со намера да се предизвика штета (или некогаш да се стави надвор од акција).

Сите набљудувани дејствија имаат заеднички именител а се засноваат на желбата да се „добие некоја личност“ или да се казни. Така манипулацијата е главната карактеристика на настанот. Она што се покажува како манипулирано е:

- Угледот на жртвата (кревање гласини, клеветење, држење до потсмев).
- Комуникација со жртвата (на жртвата не и е дозволено да се изразува, никој не зборува со неа, постојано гласно критикување и значајни погледи).
- Социјалните околности (жртвата е изолирана, испратена во Ковентри).
- Природата или можноста за извршување во неговата/нејзината работа (се додаваат понижувачки или бесмислени работни задачи).
- Насилство и закани со насилство.

3. *Кадровска администрација* – кога раководството и менаџментот ќе бидат запознати со соодветната ситуација, тоа официјално станува „случај“, во оваа фаза луѓето можат да се соочат со сериозни прекршувања на правдата. Менаџментот има тенденција да ги преземе предрасудите на колегите од работа на жртвата. Ова е еден од исходите на ситуацијата со мобинг, кој го претвора лицето во означена индивидуа.

Оние околу редовно претпоставуваат дека причината за проблемот лежи во девијантната личност на жртвата (т.е. се набљудува одбранбеното однесување на жртвата и од тоа произлегува заклучокот дека жртвата страда од проблем на личноста). Ситуацијата е комплицирана бидејќи администрацијата на персоналот е регулирана со различно законодавство за работна средина во различни земји, со идејата за тоа што претставува повреда кои се разликуваат според важечкиот закон.

4. *Кадровска администрација* – Што се однесува до сценариото за мобинг на работните места, добро се знае што се социјални околности и како луѓето завршуваат кога се исклучени од работниот век.

Во Скандинавските земји, најопасните ситуации кои доведуваат до дополнително стигматизирање се долгорочно боледување, без обезбедена работа (а сепак вработена), преместување на понижувачка работа задачи и психијатриски третман.

3. Психички, социјални и психосоматски ефекти

Има голем број последици од психолошкото малтретирање на работното место, може да се забележат непосредни и тешки психосоматски ефекти, понекогаш и самоубиства.

Последиците од овие однесувања се исклучително сериозни за здравјето на засегнатите работници, предизвикување проблеми поврзани со физичкото и менталното здравје (Health Effects), губење на лична и социјална доверба (ефекти на социјална репутација), лично самоисклучување (само-контакти ефекти), зголемена тага и несреќа на засегнатите работници (самоизразување ефекти), и намален квалитет на живот и работа (Ефекти и квалитет на професионалната состојба на животот)[1].

Покрај последиците на мобинг врз работниците, компаниите се исто така погодени од оваа појава која го намалува капацитетот на работниците за работа, што влијае на нивните перформанси и ефикасност, затоа што мобингот на работното место влијае на психолошките и социјална клима на работниците на самите работни места.

4. Истражувачки дел - Студија на случај

Лејф работел во голема фабрика во Норвешка. Неговата работа, како приправник, била да го одржува функционалното работење на машините во компанијата. Тој бил квалификуван работник со висока плата.¹ Тој потекнувал од Данска и неговите колеги често го исмејувале бидејќи зборувал норвешки со дански акцент. Тоа се случувало толку често што неговите лични односи сериозно биле нарушени - тој станал изолиран.

Во една прилика тој толку се изнервирал што ја удрил масата со тупаница и побарал да се прекинат сите дополнителни шеги за неговиот акцент.² Од таа немила случка, работите станувале полоши. Неговите колеги го засилиле и го прошириле опсегот на нивните „шеги“.

Еден од неговите колеги го испратил да провери машина на која воопшто не и била потребна поправка.

На овој начин Лејф постепено се здобил со репутација на „Лудиот Данец“. На почетокот, многу работници и надзорници не знаеја дека неговите ненадејни појавувања се резултат на „шеги“.

Неговата социјална мрежа и контакти се повеќе се намалувале, а во таа „лов на шега,, се вклучувале се повеќе соработници.

Каде и да се појавел, наоколу се слушале шеги и подбивања.

Неговото чувство на агресија растело и тоа почнало да го привлекува вниманието на менаџментот. Тие добиле впечаток дека тој е виновен и дека тој е работник со ниски перформанси (што тој постепено станал). Тој бил опоменат од страна на менаџментот.³ Неговата анксиозност се зголемила и добил психосоматски проблеми и морал да земе боледување.

¹ Оригинален критичен инцидент – завист заради висока плата.

² Мобинг и стигматизирање – видлива вознемиреност.

³ Кадровска администрација – опомена од менаџментот.

Неговите работодавците го прераспределиле на помалку квалификувана работа без воопшто да разговараат за неговите проблеми. Оваа постапка Лејф ја доживеал како неправедност. Тој се сметал себеси за исполнителен работник.

Ситуацијата постепено прерасна во едно од сериозни психосоматски нарушувања и подолги периоди на боледување.

Лејф не можел да ја задржи својата работа, ниту можел да добие друга, бидејќи од неговата медицинска историја можело премногу јасно да се види дека боледува од психосоматското нарушување. Немал каде да се обрати за помош, така тој станал отфрлен и невработен.⁴ Иронијата во овој случај е во тоа што овој човек претходно работел во многу компании и бил добар колега, имал многу пријатели и многу добри препораки.

Табела 2. Случајот на Лејф низ 4 фази на мобинг

Table 2. Leif's case through 4 stages of mobbing

<i>Четири критични фази на инцидентот на Лејф</i>
Оригинален критичен инцидент – завист заради висока плата
Мобинг и стигматизирање – видлива вознемиреност
Кадровска администрација – опомена од менаџментот
Протерување – преместување на пониска и понижувачка позиција, отказ

Психичкиот терор или мобинг во работниот век значи непријателска и неетичка комуникација која е насочена на систематски начин од едно или повеќе лица главно кон една индивидуа. Има и случаи кога таквиот мобинг е меѓусебен но еден од учесниците станува аутсајдер.

Овие дејства се случуваат често (речиси секој ден) и во долг период (најмалку шест месеци) и, поради оваа зачестеност и времетраење, резултираат со значителна психичка, психосоматска и социјална беда.

Психосоцијалната ситуација почнува да резултира со психијатриски и/или психосоматски патолошки состојби.

Мобингот на работното место обично е директно поврзан со незадоволството од работата, претпоставените, колегите и како функционира организацијата, што генерира работна клима каде што работата на вработениот не се цени.

Мобинг е поврзан и со работни средини каде што не се цени трудот на работниците, со напната атмосфера во работните односи предизвикана од високиот притисок што го врши прекумерна обемот на работа.

Ова се констатации добиени мерејќи ја поврзаноста на постоењето на мобингот:

⁴ Протерување – преместување на пониска и понижувачка позиција, отказ.

- незадоволството од работата;
- незадоволството од претпоставените, колегите;
- незадоволство како функционира организацијата;
- незадоволство од работната клима.

Се користел инструментот LIPT (Leymann Inventory of Psychological Terror), тоа е скала брзо прилагодена на различните социо-културни и работнички контексти.[2] Последиците од мобингот може да варираат по природа и да влијаат на различни области од животот на поединецот.

Исто така потребно е да се определи типологијата на однесувањето на морално, физичко или психичко вознемирување.

Меѓу социјалните последици, може да се претпостави веројатно висок процент на протерување, многу периоди на боледување низ годините, дискредитирани трансфери на друга работа, социјална изолација, вработување без вистинска работа, како и срамни психијатриски прегледи и дијагнози. Сумирајќи, може да се укаже на голем број ефекти кои досега беа само испитани клинички, а не статистички.

Сепак, овие ефекти се многу сериозни:

1. Социјални ефекти: Социјална изолација, стигматизирање, доброволна невработеност, социјално неприспособување.
2. Социјално-психолошки ефекти: Губење на ресурсите за справување; многу ресурси за справување се поврзани со социјалните ситуации, и како што тие се менуваат во негативна насока, системот за справување се распаѓа.
3. Психолошки ефекти: Чувство на очај и целосна беспомошност, чувство на голем бес за недостаток на правни лекови, голема вознемиреност и очај
4. Психосоматски и психијатриски ефекти: депресии, хиперактивност, принуда, самоубиства, психосоматска болест.

Постојат сомнежи дека искуствата кои произлегуваат од оваа општествена ситуацијата има ефект врз имунолошкиот систем (еден лекар од компанијата забележал пар на „мистериозни“ случаи на рак).

4.1 Резултати и дискусии

Потребно е да се анализираат последиците од мобингот и од економски и општествен аспект. Мора да се претпостави дека економските последици - како психосоцијалните - се значителни. Едно лице, вработен, може да биде платено без да има вистинска работа (или воопшто да нема), и тоа може така да продолжи со години.

Потоа, долгите периоди на боледување се причина за катастрофален пад на производството од целата група, потребата од честа интервенција од кадровски службеници, кадровски консултанти, раководители од различни степени, стручно-здравствениот персонал, надворешните консултанти, здравјето на компанијата центри за нега и така натаму.

Сиот овој дополнителен напор, создава тло за намалена лојалност и губење на продуктивната работа.

Од друга страна пак, потребно е правна заштита, преговарање и намалување на индивидуалната штета од евентуално заминување од работа на „жртвата“ на мобингот.

Постојат голем број на предуслови за успешно завршување на помирувањето преговори или арбитражни постапки. Принципите за медијација во многу тешки случаи на конфликтот меѓу работниците треба да биде:

- поставување на етички одбранбен облик на дискусија;
- воспоставување формални процедури, договорени од двете страни;
- апсолутно избегнување на психичка или социјална штета;
- третирањето на двете страни е како да се „на исто ниво една со друга“; ниту едно се однесува со другиот на покровителски начин и
- имајќи помирувач да биде многу активен во патувањето меѓу страните и во правењето независни предлози.

Принципот на избегнување на социјалната штета налага дека целта на решавање на конфликтот треба да не биде, како што е во моментот, отстранување на конфликтот со протерување на означеното лице. Човек не би барал социјално решение за поединецот во таканаречената „Грижа“ на општеството и услуги.

Главната цел на помирувањето за решавање на конфликтот мора да биде елиминација на (по можност, решение на) конфликтот, притоа давајќи на послабата страна одредени основни права. Искуството од другите облици на работа на помирување на пазарот на трудот покажува дека треба да се почитуваат два базични услови:

1. Прво, арбитраторот или помирувачот мора да има таков статус што тој/таа може да дејствува како помирувачки орган во однос на повисоко рангираната страна.
2. Второ, и двете страните мора да имаат пристап до етички репресалии, доколку помирувањето дојде во ќорсокак.

Примери за такви репресалии се:

- (а) етички заснован социјален притисок од најблиските случај што ги принудува двете страни да постигнат решение;

- (б) публицитет за случајот да создаде поширок социјален интерес кој, пак, може да изврши притисок во форма на морална гледна точка;
- (в) пристап до непристрасно сослушување, но не, сепак, пред да бидат спроведени одредени формални постапки.

Правните прашања обично не се пречка во разрешување на проблемите предизвикани од мобинг. Често послабата страна, онаа на која и се заканува исклучување, сака некаква чесна рехабилитација или уверување дека тој/тој не бил единствено виновникот во конфликтот.

Многу ретко, работодавачот, како друга страна, може да се најде себеси виновен и да му даде на работникот одреден надомест за претрпените неправди. Обично, во случаи кога конфликтот целосно излезе од контрола, претставникот на работодавачот бара некаква форма на тотална капитулација на неговите барања.

Работата ќе бара и легални и психолошка експертиза. Предложената постапка што треба да се спроведе е како што следува:

1. Страните се согласуваат дека треба да дојде до помирување.
2. За работникот се обезбедува претставник или од синдикатот или од фирма на консултанти. (Апсолутно е неопходно вработениот да има претставник, работодавецот исто така треба да има еден претставник. Во никој случај не треба противникот на страните им се дозволува лично да дојдат во конфликт за време на процесот на помирување.)
3. Страните и оние кои се вклучени во помирувањето слушаат предавање за резултатите од истражување до тоа време.

(Целта е повторно да се фокусираме на личностите како причина од конфликтот до комплицираните ситуации воопшто како причина за конфликти.)

4. Помирувачот преговара за постапките за помирување.
5. Помирувачот патува меѓу страните со предлози додека во исто време обидувајќи се да ги ублажите нивните очекувања. (Не е невообичаено секоја страна да го бара тоа целосна капитулација на другиот; во повеќето случаи е потребно компромисно решение.)
6. Се составува обврзувачки правен договор.
7. Во повеќето случаи, за жал, жртвата ќе има потреба од психичка рехабилитација.

Но, и да може да се решат многу случаи во иднина, секогаш ќе има вработени кои или ќе бидат протерани и/или толку оштетени и психолошки и социјални, што ќе мора да се размислува за рехабилитација.

Его-поддршката и/или психотерапијата која ја поддржува реалноста ќе биде од непосредна важност.

Меѓутоа, во моментот не е јасно каков пристапот би им помогнал на некои од луѓето кои биле жртви на мобинг, посебно на тие за кои се мисли дека се сериозно оштетени и психолошки и социјално. Во овие случаи можеби ќе треба да се развијат дополнителни методи за рехабилитација, со посебно внимание социјалните и правните фактори.

Заклучок

Мобингот како појава на континуирано психичко малтретирање има за цел да го деградира вработениот во работниот процес.

Тоа претставува повреда и на човековото достоинство и човековите права, загрозува менталното здравје, загрозува професионалната иднина на вработениот кој е жртва на мобинг.

Мобингот самиот по себе претставува вознемирување со цел загрозување на интегритетот на личноста на жртвата, нејзиното професионално, општествено, а понекогаш и приватно функционирање, угледот и достоинството, низ призмата на постојани критики и приговори, како и спроведувањето на постојана и претерана контрола од страна на работодавачите.

Мобингот, може да се заклучи дека е скриен напад, и тоа:

1. Напад на можноста за соодветна и адекватна комуникација (настанува кога раководителот или колега ја спречуваат жртвата на изразување така што веднаш ја прекинуваат кога оваа се обидува нешто да каже, се одбива невербална комуникација така што жртвата никогаш не се гледа во очи, а истовремено се игнорираат и нејзините невербални пораки);
2. Напад на можноста за одржување на социјалните односи (се остварува низ изолација на жртвата бидејќи неа никој не ѝ се обраќа, истата не се повикува на состаноци, не се вклучува во компаниските случувања);
3. Напад на личната репутација (со употреба на метод на исмејување и измислување на приказни со негативна конотација. Личноста се навредува и се понижува);
4. Напад на работните резултати (работните резултати се манифестираат со постојани критики, со ниско оценување, претерана контрола);

Односот спрема жртвата се движи помеѓу две крајности и тоа од потполно одземање на работата и укинување на средствата за работа – што е познато како синдром на „празно столче“, до затрупување на жртвата со работа која по обем и стручност ги надминува нејзините способности – „синдром на преоптовареност со работа“);

5. Напад на здравјето на жртвата (ускратување на правата за користење на годишниот одмор или слободните денови, постојани налози за прекувремена работа).

Со цел да се обезбеди поцелосна правна рамка во која поконкретно ќе се уредат прашањата во врска со правата, обврските и одговорностите на работодавачите и вработените во врска со спречување на психичко вознемирување на работно место, како и мерките и постапката за заштита од мобинг кај работодавачот и во судска постапка, во текот на 2013 година се пристапи кон донесување на посебен закон со кој се регулира материјата која е поврзана со мобингот на работното место, па така во оваа смисла беше донесен Законот за заштита од вознемирување на работното место.[4] На европско ниво се правени повеќе обиди со цел превенција од мобинг.

Директивата 8/391 го подига нивото на одговорност на работодавачите во областа на заштитата на работните места во секој аспект на работа. Резолуцијата A5-0283/2001 на Европскиот парламент препорачува земјите членки на ЕУ да ја модифицираат нивната легислатива преку укажување на феноменот на мобинг и сексуално вознемирување на работно место.

Според оваа Резолуција, најуспешниот пристап со кој ова може да се оствари е усогласување на дефиницијата на поимот „мобинг”

Според, Член 9-а став 3 од Законот за работни односи мобингот се дефинира како:

„Психичко вознемирување на работно место (мобинг), во смисла на овој закон, е секое негативно однесување од поединец или група кое често се повторува (најмалку во период од шест месеца), а претставува повреда на достоинството, интегритетот, угледот и честа на вработените лица и предизвикува страв или создава непријателско, понижувачко или навредливо однесување, чија крајна цел може да биде престанок на работниот однос или напуштање на работното место.”

Може да се заклучи дека Мобингот почнува со страв на вршителот на мобингот, а трае и се одржува поради стравот на жртвата и останатите вработени.

Она што јасно допринесува за појава на мобинг во некои работни средини се дел од следниве проблеми: недоволно транспарентна атмосфера за работа, недостатоци во внатрешното информирање, несоодветно однесување на раководните структури на компанијата и сл.

Овие постапки се вршат често (најмалку еднаш неделно) и во текот на подолг временски период (најмалку 6 месеци).

Заедно со честото повторување и долготрајно на непријателското однесување доаѓа и до последици од ментална, психосоматска и социјална природа.

Користена литература

- [1] De Freitas, Maria Ester. 2001. Assédio moral e assédio sexual: Faces do poder perverso nas organizações. *Revista de Administração de Empresas* 41: 8–19.
- [2] Zapf, Dieter, and Claudia Gross. 2001. Conflict escalation and coping with workplace bullying: A replication and extension. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 10: 497–522.
- [3] Duck, S. Social and personal relationships in M.L. Knapp and G.R. Miller Eds., *Handbook of interpersonal communication* pp. 665 – 686, Beverly Hills, CA: Sage, 1985.
- [4] Leymann, Heinz. 1990. Mobbing and psychological terror at workplaces. *Violence and Victims* 5: 119–26. [CrossRef] Leymann, Heinz. 1996. The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 5: 165–84.
- [5] Zachariadou, Theodora, Savvas Zannetos, Stella Elia Chira, Sofia Gregoriou, and Andreas Pavlakis. 2018. Prevalence and Forms of Workplace Bullying Among Health-care Professionals in Cyprus: Greek Version of “Leymann Inventory of Psychological Terror” Instrument. *Safety and Health at Work* 9: 339–46.
- [6] Bourne, Mike, John Mills, Mark Wilcox M, Andy Neely, Ken Platts. (2000). “Designing, implementing and updating performance measurement systems”, *International Journal of Operations & Production Management* 20, no. 7: 58–96.
- [7] Leymann, H. (1988). *Ingen annan utväg - Om utslagning och självmord som följd av mobbning i arbetslivet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. [8]
- [8] Theorell T., et al. (1983). *Psykosocialarbetsmiljö och hjärtinfarkt*. Stockholm: Arbetsmiljöfond nr 80:77.
- [9] Askling, M. (1987). *Studie över arbetslöshet som grundar sig på uppsägning på egen begäran*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- [10] Kostelić – Martić A., *Mobbing – psihičko maltretiranje na radnom mjestu, školska knjiga*, Zagreb, 2005., стр. 131.
- [11] Закон за заштита од вознемирување на работно место, Сл. весник на РМ бр. 79 од 31.05.2013 год.
- [12] Schoenfeld, M. K., “Strategies and Techniques for Successful Negotiations”, *American Bar Association Journal*, Vol. 69, Issue 9, 1983.
- [13] <http://www.eurofound.europa.eu/>
- [14] <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm>
- [15] <http://www.pravo.org.mk/index.php>

UDC: 331.5]:616.98:578.834}-036.22(497.7)
336.76]:616.98:578.834}-036.22(497.7)

стручен труд

ВЛИЈАНИЕТО НА КОВИД 19 ПАНДЕМИЈАТА ВРЗ ПАЗАРОТ НА ТРУД И ИМПЛИКАЦИИТЕ ВРЗ ФИНАНСИСКИОТ ПАЗАР

Марија Гогова Самоников¹, Љубинка Стојанова²

¹ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija.gogova@ugd.edu.mk

² Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
ljubinka.083911@student.ugd.edu.mk

Апстракт. Последиците од Ковид-19 пандемијата имаа бројни социјални, политички и економски последици. Сепак, многу студии сугерираат дека пазарот на труд е најпогодената област во споредба со другите. Тоа е затоа што некои од работниците беа принудени да дадат отказ поради присуството на Ковид-19 пандемијата на нивните работни места. Овој труд се фокусира на спроведување на сеопфатно истражување за ефектите на КОВИД-19 пандемијата на пазарите на трудот и импликациите врз финансиските пазари. Добро е познато дека Ковид-19 пандемијата доведе до широко распространето губење на работни места и намалување на учеството на работната сила. КОВИД-19 пандемијата целосно го промени начинот на кој живееме и драстично го промени економскиот пејзаж, зголемувајќи ја невработеноста и менувајќи го начинот на кој се бара од луѓето да работат, имплементирајќи нови технологии за одржување на безбедна работна средина. Стапката на невработеност значително се зголеми, а бројот на луѓе без работа се зголеми за милиони. Пазарот на трудот исто така беше погоден од намалените работни часови и зголемените привремени отпуштања.

Клучни зборови: *КОВИД-19, невработеност, социјално дистанцирање, работи од дома, нееднаквост.*

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE LABOR MARKET AND THE IMPLICATIONS ON THE FINANCIAL MARKET

Marija Gogova Samonikov¹, Ljubinka Stojanova²

¹ Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
marija.gogova@ugd.edu.mk

² Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
ljubinka.083911@student.ugd.edu.mk

Abstract. The consequences of COVID-19 pandemic had numerous social, political, and economic consequences. However, many studies suggest the labor market is the most affected area compared to the others. This is because some of the workers were forced to quit due to the presence of the pandemic at their places of employment. This particular paper

focuses on performing a comprehensive survey on the effects of COVID-19 on labor markets. It is well-known that the COVID pandemic has led to widespread job losses and a decrease in labor force participation. COVID-19 completely changed the way we live and drastically changed the economic landscape, increasing unemployment and changing the way people are required to work, implementing new technologies to maintain a safe working environment. The unemployment rate had risen significantly, and the number of people out of work increased by millions. The labor market had also been affected by decreased hours worked and increased temporary layoffs.

Key words: *COVID-19, Unemployment, Social Distancing, Work From Home, Inequality.*

1. Вовед

Започна како здравствена криза, далеку од Европа и Република Македонија, но КОВИД-19 пандемијата брзо доведе до глобална економска криза. Берзите крахираа, цената на нафтата падна нагло, производството запре, фабриките и продавниците почнаа да се затвораат, а пазарите на трудот беа нарушени. Кризата ги погоди претпријатијата, иако со различна брзина и во различна мера.

Економистите ги доживеаја истите значајни нарушувања предизвикани од Ковид-19 пандемијата како и остатокот од населението, и тие се мотивирани од економските ефекти на Ковид-19 пандемијата. Од почетокот на Ковид -19 пандемијата, економистите ги користеа своите вештини за да се обидат да ги сфатат тековните појави и да ги испитаат политичките решенија.

Пазарот на трудот беше погоден од огромен бран што предизвика скок на стапката на невработеност и принуди многу работници да ги напуштат своите работни места. Според проценките, жените искусиле значително повисоки стапки на невработеност од мажите. Младите луѓе, оние со помало образование, имигрантите и малцинствата, сите доживеаја значителни загуби на вработување. Покрај тоа, Ковид-19 пандемијата доведе до зголемување на јазот во нееднаквоста и сиромаштијата.

Економските превирања поврзани со Ковид-19 пандемијата имаат широки и сериозни влијанија врз финансиските пазари, вклучувајќи ги пазарите на акции, обврзници и стоки (вклучувајќи сурова нафта и злато).

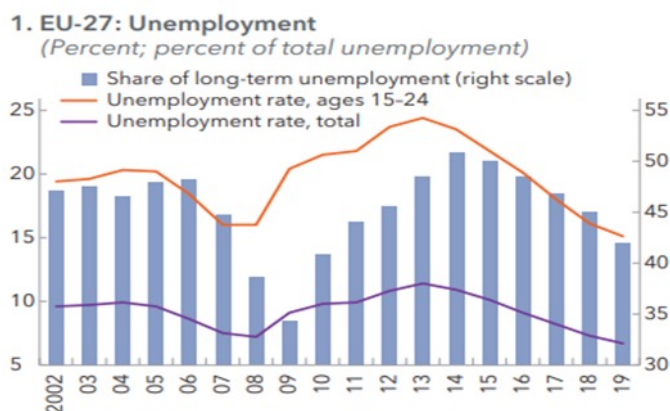
2. Пазарот на труд пред корона кризата

Условите на пазарот на труд во Европа значително се подобрија во преткризниот период и останаа затегнати дури и за време на забавувањето во 2018-19 година (Слика 1). Економската експанзија што следеше по кризата на државниот долг беше придружена со силен раст на работните места и пад на невработеноста во многу европски земји. Постојаниот пад на невработеноста, кој беше поголем во европските земји во подем отколку во повеќето напредни

европски економии, главно ги одразува поволните услови на деловниот циклус и структурните фактори како што се миграцијата и реформите на пазарот на труд.

Силниот раст на вработеноста беше олеснет со зголеменото учество на работната сила - поддржано од високото образование и прогресивното зголемување на учеството на постарите работници - но недоволната искористеност на трудот остана значајна, со опаѓање на часовите по работник и голем број обесхрабрани работници и неволни работници со скратено работно време, особено во напредните економии (АЕ)¹.

Графикон бр. 1. ЕУ-27 Невработеност

Извор: European Labor Markets and the COVID-19 Pandemic-International Monetary Fund

3. Влијание на Ковид-19 пандемијата врз пазарот на трудот

3.1 Ниво на невработеност по избувнувањето на Ковид-19 пандемијата

Невработеноста се зголеми ширум светот кога Ковид-19 пандемијата почна да се шири кон крајот на 2019 година и до 2020 година и натаму. Продавниците и рестораните беа принудени да се затворат, а ограничувањата за патување значеа дека луѓето кои работат во патување и туризам ги загубија своите работни места. Сепак, глобалните пазари на трудот можеа брзо да закрепнат поради владините пакети за поддршка и способноста на бизнисите да се приспособат.

До 2022 година, глобалната стапка на невработеност речиси падна на нивоата пред Ковид-19 пандемијата. Стапката на невработеност се дефинира како број на луѓе во работоспособна возраст кои моментално се невработени, но активно бараат работа, поделен со вкупната работна сила. Стапката на

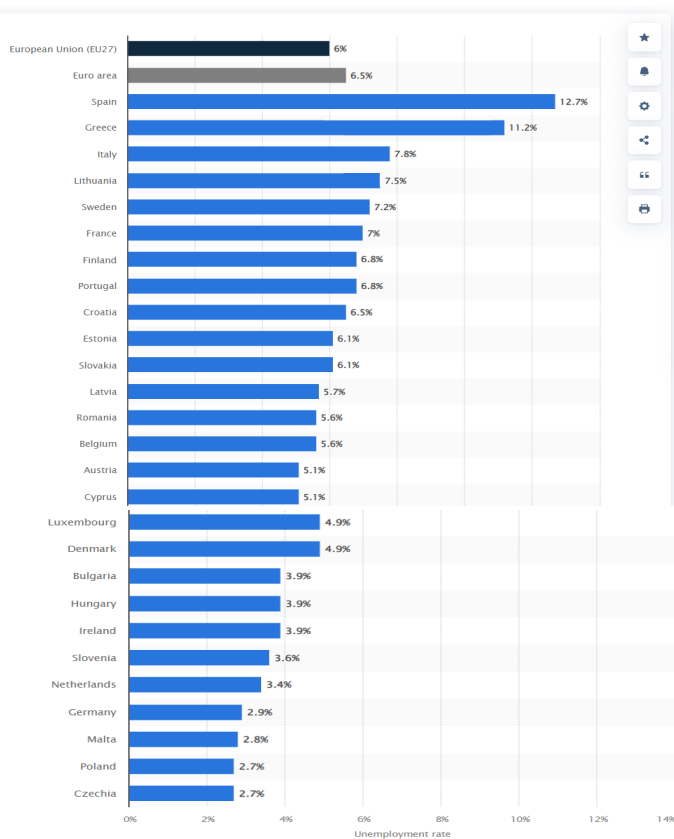
¹ <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2022/03/02/European-Labor-Markets-and-the-COVID-19-Pandemic-Fallout-and-the-Path-Ahead-512327>

невработеност е заостанат економски индикатор, што значи дека реагира на минатите околности, наместо да предвидува во која насока може да се развива економијата.²

Невработеноста може да влијае и на физичкото и на менталното здравје. Можноста за губење работа е една од главните грижи на луѓето ширум светот. И покрај тоа што невработените можат да сметаат на владина поддршка во некои земји, тие сè уште имаат проблеми да ги врзат крај со крај, особено со рецесијата и високата инфлација што ги погодува пазарите. Сепак, добрата вест е дека стапките на невработеност се очекува да останат релативно ниски во текот на следните години.

3.2 Стапка на невработеност во Европската Унија од април 2023 година, по земја

Графикон 2.1 Стапка на невработеност во Европската Унија од април 2023 година, по земја

Извор: statista.com Economy & Politics-Economy

² <https://www.statista.com/topics/9225/unemployment-worldwide/#topicOverview>

4. Промени на пазарот на трудот во услови на Ковид-19 пандемијата во Република Македонија

Ковид-19 пандемијата која започна на почетокот на 2020 година, а која сè уште трае, донесе бројни предизвици за Република Македонија, создавајќи неповолни промени во многу области, вклучително и на пазарот на трудот. Анализата на овие промени на пазарот на трудот е направена на годишно ниво за 2019, 2020 и 2021 година. Податоците покажуваат дека во периодот 2019-2021 година, работоспособното население на возраст од 15-64 години забележало намалување за повеќе од 14.500 лица, активното за речиси 21.000 лица, додека неактивното население се зголемило за над 6.400 лица. Следствено на ваквите промени, дошло до промени и во различните стапки. Така, стапката на активност на населението од 66,3 % (2019) се намалила на 65,5 % (2021 година). Кај мажите ова намалување е од 77,3 % на 77,1 %, респективно, а кај жените од 54,8 % на 53,4 %.

Табела 1: Стапките на активност, вработеност и невработеност, според полот, 2019-2021 година

	Стапки на активност, по			Стапки на вработеност, по			Стапки на невработеност,		
	пол			пол			по пол		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Вкупно	66.3	65.5	65.5	54.7	54.7	55.1	17.4	16.6	15.8
Маж	77.3	76.7	77.1	64.4	63.7	64.3	16.6	16.9	16.6
Жени	54.8	54.0	53.4	44.7	45.3	45.5	18.6	15.6	14.7

Извор: Државен завод за статистика на Република Северна Македонија

Што се однесува до стапката на вработеност, таа за вкупното население, во 2019 и 2020 година, била иста (54,7 %), а во 2021 година забележува извесно зголемување (55,1 %). Вредноста на овој индикатор за мажите во првата година од Ковид-19 пандемијата се намалила од 64,4 % (2019) на 63,7 % (2020 година), а потоа се зголемила на 64,3 % (2021 година). Кај женското население, пак, стапката на вработеност имала тенденција на пораст и од 44,7 % во првата, се зголемила на 45,5 % во последната анализирана година. Промените во стапката на невработеност се нешто поизразени. Имено, таа од 17,4 % (2019) се намалила на 15,8 % (2021 година), кај мажите, останала на исто ниво 16,6 %, додека кај жените нејзиното намалување било за, речиси, четири процентни поени (од 18,6 % на 14,7 %, респективно).³

³ <https://www.ek-inst.ukim.edu.mk/wp-content/uploads/2023/02/Ekonomski-razvoj-vo-uslovi-na-Kovid19.pdf>

5. Вработувања за време на Ковид-19 пандемијата

Постоечката литература нагласува дека за време на минатите економски кризи, како Глобалната економска рецесија од 2008 година, пазарот на труд бил силно погоден. Покрај зголемување на невработеноста, сите тие предизвикале зголемување на бројот на работни места од краткорочен карактер, што биле ниско платени и што не обезбедувале соодветна правна и социјална заштита. Ваквите вработувања претставувале закана за одредени групи работници кои веќе биле во неповолна положба, како што се неформалните работници, оние со договори на определено време и ниско платените работници. Кризата предизвикана од КОВИД-19 пандемијата, што почна како здравствена криза, но многу брзо прерасна во економска и социјална криза, предизвика значителни поместувања во светот на работата. Иако станува збор за глобална криза, влијанието врз пазарите на труд и несигурноста на работните места се разликува меѓу регионите и земјите.

Според Светска Банка, товарот нанесен од Ковид-19 пандемијата е поголем кај помалку развиените земји каде работните места веќе биле понесигурни. Кризата ги изнесе на површина ранливостите на пазарите на труд, со оглед на тоа што неколку групи работници, како што се неформалните, ниско платените, младите, жените, самовработените и оние со нестандартни договори за вработување, биле најтешко погодени. Ковид-19 пандемијата доведе до влошување на позицијата на пазарот на труд на најмалку заштитените работници кои имаат ограничени средства, како што се оние кои се дел од неформалната економија и оние со нетипични договори за вработување. Работниците кои работат во суштествените сектори (здравствена заштита, храна, малопродажба, снабдување со електрична енергија и со вода) и оние кои се во можност да ја извршуваат нивната работа од дома, страдаа помалку во споредба со работниците од несуштествените сектори и работниците кои имаат работа што не може да се изведува од дома. Вторите се обично ниско платени работници кои доживеале најостар пад на својот доход. Оние што заработуваат малку беа особено сериозно погодени затоа што поголемиот дел од работниците на прва линија во борба против КОВИД-19 пандемијата (медицински персонал, касиери, фармацевти, доставувачи, итн.) се ниско платени, и затоа што многу од несуштествените сектори погодени од ограничувачките мерки исплаќаат ниски плати.

Работниците со нестандартни работни аранжмани, како што се оние со договор за вработување на определено време, сезонски и/или со скратено работно време, беа првите што беа отпуштени од нивните работни места по избувнувањето на КОВИД-19 пандемијата. Кризата предизвикана од КОВИД-19 пандемијата предизвика сериозни последици за неформалните работници бидејќи повеќето од нив биле ангажирани во најпогодените сектори како што се

малопродажба, угостителство, производство, и затоа што многу од нив работеле за сопствена сметка или во микро компании, што се обично почувствителни на економски шокови.⁴

6. Предности и недостатоци од работа од дома за време на Ковид-19 пандемијата

Работата од дома отвора нов опсег на можности за начинот на кој бизнисите можат да работат и да се структурираат. Избунувањето на Ковид-19 пандемијата во март 2020 година, им даде на работодавците и на вработените практичен увид во домашната работа бидејќи комерцијалните простории мораа да се затворат како одговор на барањата на владата за заштита на јавното здравје.

6.1 Предности на вработените кои работат од дома

Со зголемување на бројот на вработени кои работат дома - или користат дома како работна база барем дел од неделата - јасно е дека има голем број на придобивки за бизнисот, како што се:

- **Флексибилност**

Работата од дома овозможува поголема флексибилност во работните аранжмани. Со оглед на тоа што вработените повеќе не се врзани за канцеларија, тие може да бидат подобро поставени и поподготвени да работат флексибилни часови како што се порано или подоцна во текот на денот или дури и за време на викендите. Ова може да ви помогне да исполните одредени деловни потреби, на пример, ако тргувате со клиенти кои живеат во друга временска зона.

- **Зголемена продуктивност**

Поради помалку прекини, кои вообичаено би се случиле во канцелариско опкружување. Спротивно на тоа, работата од дома овозможува потивко опкружување што може да ја олесни пофокусираната работа. Може да откриете и дека некои вработени можеби ќе сакаат да ги зголемат своите платени работни часови бидејќи заштедуваат време што претходно било потрошено за патување до и од работното место.

- **Технологија**

Интернетот овозможи персоналот да биде постојано поврзан со канцеларијата. Алатките како Skype ја направија комуникацијата помеѓу колегите и тимовите многу полесна и понекогаш може да доведе до поефикасни и поефективни состаноци.

⁴ <https://www.financethink.mk/wp-content/uploads/2021/06/%D0%95%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%82-%D0%BE%D0%B4-%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B4-19-%D0%B2%D1%80%D0%B7-%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B8%D0%B3%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8-%D0%B2%D0%BE-%D0%A1%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0.pdf>

6.2 Недостатоци на вработените кои работат од дома

Иако има некои недостатоци за вработените кои работат од дома, повеќето од нив се однесуваат на оние кои работат од дома за сите, наспроти дел од нивната работна недела:

- **Работата од дома не одговара на сите**

Работата од дома можеби не одговара на сечија личност или способност. Некои вработени можеби ја претпочитаат рутината и структурата што им ги обезбедува работата во канцелариско опкружување. Некои вработени може да претпочитаат лична интеракција со колегите, а исто така да сметаат дека водството лице в лице со нивниот менаџер е исклучително корисно за да им помогне да ги завршат задачите и да ги постигнат своите цели. Исто така, треба да внимавате на вработените со попреченост. Работата од дома може да има негативно влијание врз поддршката што им е потребна за да ја завршат својата работа. Работата од дома може исто така да не се вклопува во сечиј домашен живот, на пр. некои луѓе може да имаат мали деца кои можеби не се свесни за границите и предизвикуваат прекини во текот на работниот ден. Други можеби немаат физички простор потребен за да создадат соодветна посветена работна површина.

- **Тешкотии во следењето на перформансите**

Може да има потешкотии при управувањето со домашните работници и следењето на нивните перформанси. Различни личности, исто така, може да реагираат на мониторинг со различен степен на позитивност. Може да погледнете во поставување цели и цели со работници кои лесно се мерат, така што ако нивните цели не се исполнети, можете да ги идентификувате и поправите сите проблеми со перформансите во рана фаза.

- **Трошоци за работа од дома**

Почетни трошоци за обука и обезбедување соодветна опрема како лаптопи, мобилни телефони и друга ИТ опрема. Исто така, ќе треба да размислите за прилагодувањата за да ги исполните стандардите за здравје и безбедност.

7. Влијанието на Ковид-19 пандемијата на финансиските пазари

Ковид-19 пандемијата го нападна не само здравјето на поединците, туку и целата економија, создавајќи стрес на финансиските пазари. Заклучувањето и суспензијата на работните мерки ја принудија реалната економија во рецесија, што резултира со тесна ликвидност на финансиските пазари и зголемување на нестабилноста.

Ковид-19 пандемијата предизвика остар пад на цените на акциите и индексите и зголемена нестабилност на цените. Маргините на ризик се зголемија помеѓу издавањето на приватниот и јавниот долг во земјите или напредните економии и пазарите во развој. Ковид-19 пандемијата предизвика и огромни

финансиски загуби на инвеститорите и значителен недостиг на ликвидност на пазарите.

Пандемијата Ковид-19, исто така, ја ослабна финансиската солвентност на приватните компании, ги влоши нивните загуби и ја зголеми нивната потреба да позајмуваат повеќе. Им стана тешко да ги задоволат своите краткорочни парични потреби за да ги исплатат заемите, да плаќаат даноци и да ги покријат оперативните трошоци. Многу пазари во развој настрадаа како резултат на притисокот врз нивните девизни резерви и девизните курсеви на нивните национални валути.

Меѓународниот монетарен фонд (ММФ) се обидува да обезбеди непречено функционирање на глобалниот финансиски систем помагајќи им на своите земји-членки погодени од Ковид-19 пандемијата.

Ефектите од КОВИД-19 пандемијата врз фирмите и домаќинствата и поврзана несигурност, предизвика нарушувања на многу финансиски пазари. Дури и американскиот пазар на финансии покажа знаци на стрес во март 2020 година. Пазарите на корпоративни обврзници и фондовите на пазарот на пари исто така доживеаја акутен стрес. Клучно, финансиските пазари брзо закрепнаа.

Брзото закрепнување на финансиските пазари во Соединетите Држави може, барем делумно, да се припише на Федералните резерви, кои презедоа брзи активности за да се избегне целосна финансиска криза.

8. Нарушувања на финансискиот пазар и влијанието на интервенциите на политиките

Со шок на реалната економија од големина, како што е шокот КОВИД-19 пандемијата, би се очекувало да следат финансиски превирања. Еволуцијата на шокот и областите на финансискиот систем погодени од шокот, сепак, беа изненадувачки. Епицентарот на финансиските превирања во голема мера беше пазарот на корпоративни обврзници. Стресот прикажан на овој пазар се манифестираше со зголемување на распонот и намалување на ликвидноста.

Исто така, зголемувањето на ширењето на овие корпоративните обврзници не беа придружени со слично зголемување на распонот на своповите за неисполнување на кредити, така што голем дел од нив мора да бил поттикнат од други извори освен од зголемувањето на кредитниот ризик што би можело да произлезе од реалниот шок.

Побарувачката за готовина од различни институции, како што се заедничките фондови, придружена со ограничувањата со кои се соочуваат финансиските посредници - придонесе за екстреман ликвидносен притисок, притискајќи ги цените на средствата многу повеќе од она што би го навестило зголемувањето на кредитниот ризик.

Друга епизода на стрес на финансиските пазари по развојот на КОВИД-19 пандемијата се материјализираше во фондовите на главниот пазар на пари. За две недели во март 2020 година, институционалните фондови на пазарот на пари изгубија околу 30% од нивните средства под управување. Оваа епизода беше особено интересна, бидејќи фондовите на пазарот на пари доживеаја падови во кризата во 2008 година и оттогаш беа во центарот на регулаторното внимание со различни реформи воведени за одржување на нивната стабилност.

Додека пазарите на корпоративни обврзници и фондовите на пазарот на пари доживеаја превирања по избувнувањето на КОВИД-19 пандемијата, банките покажаа значителна отпорност.

Големите приливи на депозити им овозможија да обезбедат кредити за реалната економија. Ова делумно ги одразува посилните финансиски позиции што ги имаа банките пред оваа криза, по големите реформи како последица на, во кои беа изложени крвкоста на банките.

9. Импликациите на Ковид-19 пандемијата врз пазарите на капитал

Почетното влијание на појавата на КОВИД-19 пандемијата на меѓународните и домашните пазари на капитал беше акутно, при што беа забележани остри корекции на цените на пазарите со фиксен приход и на пазарите на капитал. Досегашната епидемија резултираше со следните случувања.

- Нестабилност на глобалниот финансиски пазар и повторна цена: инвеститорите се мачеа да го проценат брзото развивачко влијание на епидемијата, и покрај невидените активности на глобалната политика. Нагло реченовирање се случи на глобалните финансиски пазари со пониски оценети, помалку ликвидни класи на средства кои се соочуваат со најголеми корекции на цените. Кризата беше придружена со остар шок на понудата на цените на нафтата, што ги засили движењата на цените на некои други пазари на средства.
- Криза на ликвидноста на глобалните финансиски пазари: Фирмите и поединците, кои бараа ликвидност, ги искористија сите достапни кредитни линии во банкарскиот систем, со што ги принудија банките да продаваат ликвидни хартии од вредност и да ги намалат трговските лимити, исто како што компаниите за управување со средства на сличен начин се обидоа да продадат средства за да ги покријат откупите. Намалените вреднувања на средствата, исто така, ќе претставуваат значаен предизвик за другите учесници на пазарот, како што се заедничките фондови на пазарот на пари, особено за оние каде што инвестициите се обележани на пазарот. Покрај тоа, значителна нестабилност и пад на цената транспарентноста, исто така, придонесува за намалена доверба кај инвеститорите.

- Одлив на капитал и депрецијација на валутата наспроти американскиот долар: Напливот на побарувачката за американски долари за покривање на колатералните позиции предизвика депрецијација на повеќето валути наспроти американскиот долар. Поттикнати од глобалната криза на ликвидноста и зголемената одбивност кон ризик, пазарите на капитал во земјите во развој доживеаја одлив на капитал на невидени нивоа.
- Ниска или никаква активност на некои пазари на обврзници: Примарниот пазар за нови емисии на обврзници е затворен за многу издавачи, што е клучна грижа, особено за суверените со пониска оцена и издавачите на приватниот сектор. Во ова опкружување, позајмувачите од приватниот сектор сè повеќе ќе се потпираат на финансирање од банки, што врши притисок врз банкарските кредитни линии.
- Големо влијание и на помалите, помалку развиени пазари на капитал: ова се случи главно преку пазарот на државни обврзници. Позајмувачите кои во голема мера се потпираа на надворешни задолжувања се најранливи, особено оние со помалку развиен пазар на обврзници во локална валута.⁵

10. Состојбата на финансиските пазари во Република Македонија 2022 г.

Во текот на 2022 година, во услови на сложено окружување предизвикано од руско-украинскиот конфликт, се зголеми значењето на финансиските пазари за управувањето со ликвидноста на домашните банки. Прометот на меѓубанкарскиот пазар на необезбедени депозити во 2022 година оствари висок раст (за 337,7% на годишна основа) и изнесуваше 39,1 милијарда денари. Високиот раст на прометот главно се должи на остварувањата во првата половина на годината, кога неизвесноста беше највисока, а се одрази врз домашните банки преку намален вишок ликвидни средства. Преку активно управување со ликвидноста, банките успешно ги надминаа предизвиците и ја задржаа стабилната и солидна ликвидносна позиција, што е еден од столбовите на стабилноста на банкарскиот систем во целина.

Во текот на годината, банките го користеа меѓубанкарскиот пазар на необезбедени депозити главно за надоместување на краткорочните ликвидносни потреби, при што најголемиот дел од трансакциите беа склучени со рочност до една недела. По период од три години, раздвижување се забележа и на пазарниот сегмент на репо-трансакции, при раст на бројот и вредноста на трансакциите.

Народната банка во текот на 2022 година ја задржа понудата на благајнички записи на нивото од 10 милијарди денари. Од почетокот на 2022 година, при зголемени предизвици од окружувањето, особено по избувнувањето на руско-

⁵ <https://pubdocs.worldbank.org/en/776691586478873523/COVID-19-Outbreak-Capital-Markets.pdf>

украинската војна, банките управуваа со ликвидноста и преку приспособување на побарувачката за благајнички записи, со што на дел од аукциите на благајнички записи одржани во првата половина на годината, побарувачката беше пониска од понудата. Од втората половина на годината, со стабилизирањето на состојбите, побарувачката за благајнички записи почна да се зголемува, а од почетокот на 2023 година се одржува на ниво на понудениот износ.⁶

11. Последици од Ковид-19 пандемијата

Иако пандемиската криза ја нагласи важноста на политиките за спречување на катастрофалните финансиски исходи, таа, исто така, доведе до израз некои несакани последици од активностите на политиката - особено на обезбедување на продолжена поддршка на монетарната политика и примена на регулатива за одредени сегменти на финансискиот систем, наместо преземање на поширок пристап - што може да ја поткопа финансиската стабилност во иднина.

11.1 Меѓувременски компромис

Монетарното олеснување и обезбедувањето на ликвидност од големи размери од страна на централните банки - иако од суштинско значење за олеснување на дисфункцијата на финансискиот пазар - агресивно го зголемија апетитот за ризик кај инвеститорите, што резултираше со неусогласеност на цените на средствата и зголемена потпора на нефинансискиот сектор. Во САД, на пример, собирот на пазарот на акции што започна веднаш по најавата на ФЕД за воспоставување корпоративни кредитни капацитети на 23 март 2020 година, продолжи немилосрдно до крајот на 2021 година со пораст на индексот S&P 500 за над 100 проценти во овој период.

Порастот на цените на акциите запре дури откако ФЕД објави дека го забрзува намалувањето на купувањето на своите средства во декември 2021 година и го промовираше планот за зголемување на стапките на политиката во услови на постојано висока инфлација.

На пазарите за корпоративни кредити, исто така, распоните останаа ниски во поголемиот дел од 2020 и 2021 година, а издавањето на обврзниците се зголеми, што придонесе за дополнително зголемување на долгот на нефинансискиот корпоративен сектор. Високото ниво на ранливост во различни сектори претставува ризик за финансиската стабилност, бидејќи може потенцијално да комуницира со и да го засили влијанието на неповолниот макро-финансиски шок со предизвикување големи корекции на цените на средствата и неисполнување на обврските на заемопримачите.

⁶ https://www.nbrm.mk/content/FSR_2022_MKD.pdf

11.2 Инфлација

Неочекуван исход од Ковид-19 пандемијата беше високата и постојана инфлација. На почетокот на Ковид-19 пандемијата, бидејќи економската активност се намали и невработеноста се зголеми во услови на строги јавни мерки за спречување на ширењето на вирусот, инфлацијата падна и во напредните економии и во земјите со пазар во развој и економии во развој. Сепак, на позадината на поголемото усвојување на вакцини, бидејќи економиите почнаа да се отвораат на почетокот на 2021 година и економската активност доби на интензитет, инфлаторните притисоци брзо се зголемија и до втората половина од годината, инфлацијата беше значително над целта за повеќето централни банки.

На брзиот и постојан пораст на инфлацијата му се припишуваат неколку фактори, вклучително и големиот фискален стимул што владите го спроведоа за време на Ковид-19 пандемијата за да го ублажат влијанието на шокот, намалената побарувачка на потрошувачите, тесните пазари на труд, прекините на синџирот на снабдување, лесните финансиски услови, и високите цени на енергијата, особено по руската инвазија на Украина. Сепак, улогата на централните банки и монетарната политика во управувањето со инфлацијата е она што можеби доби најголемо внимание во политичките дебати.

Гледајќи наназад, очигледно е дека и големите централни банки и професионалните прогнозери значително ја потцениле силата на агрегатната побарувачка и нејзиниот придонес кон инфлациските притисоци, а очекувале дека прекините на синџирот на снабдување и пазарот на трудот предизвикани од Ковид-19 пандемијата ќе бидат краткотрајни.

Искуството од Ковид-19 пандемијата сугерира дека нереагирањето на широки и постојани инфлациски притисоци кога неизвесноста околу изворот на шоковите е висока или кога економијата се прегрева може да повлече значителни ризици во форма на вкоренување на инфлацијата.

11.3 Миграција на ризик

Пандемската криза ја тестираше глобалната регулаторна рамка и покажа дека финансиските реформи усвоени по глобалната финансиска криза навистина ги зајакнаа домашните банкарски системи. Меѓутоа, во исто време, посредувањето од небанкарскиот финансиски сектор драстично се зголеми во текот на изминатата деценија, бидејќи некои банкарски активности - и нивните инхерентни ризици - мигрираа од банките во небанкарите, делумно поради зголемената регулација на претходната.

Расpletот на превирањата на финансиските пазари во март 2020 година ги откри ранливостите поврзани со овие NBFIs (Небанкарска финансиска институција), особено со некои видови инвестициски фондови, и потенцијалната улога што тие можат да ја играат во засилување на стресот

на пазарот и загрозување на финансиската стабилност. Отворените заеднички фондови, на пример, доживеаја интензивни повлекувања бидејќи неизвесноста се зголеми во март 2020 година. КОВИД-19 пандемијата го стави глобалниот економски и финансиски систем под сериозно оптоварување и продолжува да претставува предизвик бидејќи нејзините ефекти се задржуваат, особено во форма на постојани нарушувања на синџирот на снабдување и промени на пазарите на трудот, создавајќи несигурност и комплицирање на креирањето политики. Руската инвазија на Украина и пореметувањата на енергетските и стоковите пазари дополнително ја зголемија макроекономската несигурност и ги зголемија тешкотиите со кои се соочуваат креаторите на политиката.

Заклучок

Ковид-19 пандемијата го погоди целиот свет и преку ноќ ги промени животите на многу луѓе на глобално ниво. Многу индустрии беа буквално парализирани.

Во изминатиов период проблемот со продуктивноста на трудот беше подигнат речиси на ниво на јавна политика, но со почетокот на економските реформи, нивото на цените и профитот го зазедоа првото место. Имено, без зголемување на продуктивноста на трудот невозможно е да се решат главните макроекономски проблеми и да се обезбеди закрепнување на економијата на земјата. Зголемувањето на продуктивноста на трудот им обезбедува на претпријатијата и на целото општествено производство понатамошен развој и поволни перспективи, а во комбинација со компетентна маркетинг и продажна политика, конкурентност, што е незаменлив услов за пазарна економија. Во крајна линија, зголемувањето на продуктивноста на трудот доведува до зголемување на животниот стандард на населението.

Пандемијата Ковид-19, исто така, ја ослабна финансиската солвентност на приватните компании, ги влоши нивните загуби и ја зголеми нивната потреба да позајмуваат повеќе. Им стана тешко да ги задоволат своите краткорочни парични потреби за да ги исплатат заемите, да плаќаат даноци и да ги покријат оперативните трошоци. Многу пазари во развој настрадаа како резултат на притисокот врз нивните девизни резерви и девизните курсеви на нивните национални валути.

Користена литература

- [1] https://www.researchgate.net/publication/367140129_A_Survey_on_the_Impact_of_Covid-19_on_the_Labor_Market
- [2] <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2022/03/02/European-Labor-Markets-and-the-COVID-19-Pandemic-Fallout-and-the-Path-Ahead-512327>
- [3] <https://www.statista.com/statistics/1115276/unemployment-in-europe-by-country/>

- [4] Државен завод за статистика на Република Северна Македонија.
- [5] Економскиот развој и пазарот на работна сила во Република Северна Македонија во услови на Ковид-19 пандемијата-Елизабета Џамбаска и Александра Лозаноска. <https://www.ek-inst.ukim.edu.mk/wp-content/uploads/2023/02/Ekonomski-razvoj-vo-uslovi-na-Kovid19.pdf>
- [6] Macro-Financial Stability in the COVID-19 Crisis: Some Reflections -Tobias Adrian ; Fabio M Natalucci ; Mahvash S Qureshi <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2022/12/16/Macro-Financial-Stability-in-the-COVID-19-Crisis-Some-Reflections-525739>
- [7] <https://www.nibusinessinfo.co.uk/content/advantages-and-disadvantages-employees-working-home>
- [8] COVID-19 and Its Impact on Financial Markets and the Real Economy Itay Goldstein, Ralph S J Koijen, Holger M Mueller <https://academic.oup.com/rfs/article/34/11/5135/6337991>

ФИНАНИСКАТА АНАЛИЗА КАКО МЕТОДОЛОШКИ ИНСТРУМЕНТ ЗА ОЦЕНКА НА СТАБИЛНОСТА И УСПЕШНОСТА НА КОМПАНИИТЕ

Благица Христоска,¹ Благица Колева²

¹Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев”, Штип
blagica.084003@ugd.edu.mk

²Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев”, Штип
blagica.koleva@ugd.edu.mk

Апстракт

Предмет на обработка во овој труд претставува финансиската анализа како еден од методолошките инструменти преку која може да се направи една првична оценка каква стабилност и успешност има дадена компанија.

Финансиската анализа претставува селекција, евалуација и интерпретација на финансиски податоци и други релевантни информации кои овозможуваат проценка на оперативните перформанси и финансиската состојба на компанијата или индустријата. Финансиската анализа мора да ги земе предвид сите релевантни економски информации кои може да влијаат врз работењето на економскиот ентитет, вклучени, но не и лимитирани во нивните финансиски извештаи.

Функцијата на финансиската анализа е да им овозможи на оние кои партиципираат на финансиските пазари да формираат свои сопствени рационални очекувања за идните економски настани, посебно за вредноста, тајмингот и несигурноста на идниот готовински тек на компанијата. Преку овој процес финансиските аналитичари формираат мислења за апсолутната и релативната вредност на индивидуалните компании, донесуваат инвестициони одлуки или поттикнуваат тие да бидат донесени.

Клучни зборови: *анализа, оценка, стабилност, успешност, финансиски аналитичар.*

FINANCIAL ANALYSIS AS A METHODOLOGICAL TOOL FOR ASSESSING THE STABILITY AND PROFITABILITY OF COMPANIES

Blagica Hristoska¹, Blagica Koleva²

¹Student at Faculty of Economics, University of „Goce Delchev”, Shtip
blagica.084003@ugd.edu.mk

²Faculty of Economics, University of „Goce Delchev”, Shtip
blagica.koleva@udg.edu.mk

Abstract

The subject of processing in this paper is financial analysis as one of the methodological instruments through which an initial assessment of the stability and performance of a given company can be made.

Financial analysis is the selection, evaluation, and interpretation of financial data and other relevant information that enables an assessment of the operating performance and financial condition of a company or industry. The financial analysis must consider all relevant economic information that may affect the operation of the economic entity, included but not limited to their financial statements.

The function of financial analysis is to enable those who participate in financial markets to form their own rational expectations about future economic events, particularly about the value, timing, and uncertainty of a company's future cash flows. Through this process, financial analysts form opinions about the absolute and relative value of individual companies, make investment decisions or encourage them to be made.

Key words: *analysis, assessment, stability, success, financial analyst.*

1. Вовед

Потребно е да се нагласи дека поимот финансиска анализа се разликува од поимот финансиско известување. Финансиското известување претставува прибирање и презентација на тековни и историски финансиски информации за работењето на компанијата. Евидентно е дека финансиското известување за минатото секогаш бара предвидување и проценка на идните настани, ненаплатените побарувања, трошоците по преземаните гаранции и слично.

Финансиската анализа, од своја страна, мора да ги земе предвид сите релевантни економски информации кои може да влијаат врз работењето на економскиот ентитет, вклучени, но не и лимитирани во нивните финансиски извештаи.

Податоците потребни за финансиската анализа може да се добијат освен од финансиските извештаи, како главен производ на сметководствената функција во компанијата, и од останатите сектори, како што се производниот и маркетинг секторот од надворешни финансиски публикации издадени од страна на

финансиски институции или владини тела и други извори.

Внатре во компанијата, финансиската анализа може да се користи не само за проценка на перформансите на целата компанија, туку и посебно на нејзините дивизии и департмани, како и производни линии. Финансиските анализи може да се вршат и периодично и по потреба, не само за целта на донесување квалитетни инвестициски и финансиски одлуки, туку и како помош во имплементирањето на персоналните политики и системи на наградување.

Надвор од компанијата, финансиските анализи се користат во утврдување на кредитоспособноста на новите клиенти, во проценката на добавувачите и нивната способност да ги почитуваат условите поставени со склучените долгорочни договори, како и за оцена на пазарните перформанси на конкуренцијата.

2. Цели на финансиската анализа

Финансиската анализа претставува средство со кое се врши проценка на ризикот од вложување средства во компанијата и на очекуваните враќања од тие вложувања или со други зборови таа претставува „помошна алатка“ на финансискиот менаџмент.

Компаниите и инвеститорите кои не располагаат со експертиза, време или средства за вршење на сеопфатни и квалитетни финансиски анализи, можат да ги користат понудите на специјализираните компании кои нудат вакви услуги. Ваквите компании можат да изготват извештаи кои се рангираат од детални пишани анализи, до едноставен извештај за кредитниот рејтинг на компанијата.

Финансиската анализа е корисна само доколку послужи во донесувањето на релевантни деловни одлуки. Нејзиното спроведување се врши преку следење на сложена процедура, која се состои во извршување на следниве чекори:

- дефинирање на целта, т.е. корисникот на анализата;
- утврдување на стандардите неопходни за вршење споредбена анализа;
- пресметка на показателите за испитуваната појава и
- донесување заклучоци врз основа на направената анализа.

Секој почеток на подготовка на финансиската анализа мора да започне со дефинирање на целта, односно зошто се прави таа анализа. Финансиската анализа, како таква, може да се однесува на изработка на инвестициска студија, анализа на кредитно барање и затоа е неопходно да се дефинира што ќе опфаќа процесот на испитување. Многу често менаџирањето се дефинира како умешност на изнаоѓање одговор на значајните прашања за работењето на компанијата. Ова се однесува и на финансиската анализа која мора да биде насочена кон изнаоѓање вистински решенија на овие значајни прашања, независно од тоа дали резултатите можат да бидат квантифицирани целосно.

Всушност, квалитативните проценки вклучени во изнаоѓање решенија на финансискоекономските проблеми се еднакво важни како и квантитативните резултати и ниедна аналитичка задача не може целосно да биде извршена без нивна заедничка примена.

3. Методи на финансиската анализа

Анализата на финансиските извештаи, како нејзин значаен дел, се однесува на детално испитување на финансиските извештаи со цел да се стекнат дополнителни информации за работењето на компанијата. Вистинската вредност на финансиските извештаи е во тоа што тие се користат како основна алатка во предвидувањето на финансиската состојба на компанијата во иднина и во утврдувањето на очекуваните заработувачки и дивиденди. Анализата на финансиските извештаи се изведува со примена на неколку различни методи. Овде кратко се задржуваме на методот на хоризонтална анализа, вертикална анализа, анализа на трендот, финансиската анализа и Дипонт анализата.

3.1. Хоризонтална анализа

Генерално прифатените сметководствени принципи бараат презентација на компаративни финансиски извештаи за секоја компанија, од кои се добиваат податоци за тековната и претходната година. Појдовна точка во проучување на таквите извештаи претставува хоризонталната анализа. Хоризонталната анализа на финансиските извештаи се среќава и под поимот компаративна анализа. Таа се врши со споредување на последователните биланси на состојба, биланси на успех и извештаи за парични текови за две или повеќе години, со цел за согледување на промените во индивидуалните категории кои 2 настанале во тек на анализираниот период.

Најважниот елемент кој се открива преку оваа компаративна финансиска анализа е трендот на движење на одделните ставки од финансиските извештаи. Споредбата на финансиските извештаи во тек на неколку години го открива правецот, брзината и обемот на промена на елементите на финансиските извештаи. Хоризонталната анализа на финансиските извештаи се врши со повторно изразување на вредноста на секоја ставка или група на ставки од финансиските извештаи во проценти. Калкулацијата на процентите се врши на тој начин што се избира една базична година и вредноста на сите ставки од таа година се изразува како 100%. Потоа, вредноста на истите ставки или групи на ставки во претходните и следните години кои се анализираат, се изразуваат како проценти од вредностите на ставките од базичната година. Добиените резултати со ваквата пресметка се нарекуваат индексни броеви или стапки на трендот.

3.2. Анализа на трендот

Анализата на трендот претставува една варијанта на хоризонталната анализа, со која процентните промени на ставките се пресметуваат за повеќе сукцесивни години, наместо само за последните две години. Оваа анализа, поради нејзиниот долгорочен аспект, е значајна затоа што може да ги открие основните промени во природата на бизнисот. Трендот го покажува правецот во кој се развиваат одделните категории и ставки од финансиските извештаи. Процентите на трендот се пресметуваат со избор на базна година, чишто вредности на одделните категории се означуваат со 100%.

Постапката на анализа на трендовите најчесто восприма форма на изразување по пат на проценти (%). Во годишните извештаи многу често анализите на трендот се протегаат на десет или повеќе години. Базната година се обележува како 100, а сите останати години се пресметуваат како процентуални отстапувања од базната година. Многу често се анализира, на пример, оперативната добивка, од причина што таа е добар индикатор за идната профитабилност на компанијата.

3.3. Вертикална анализа

Вертикалната анализа е онаа во која една позиција од финансиски извештај се зема како константа, се одредува процентуалниот однос на сите други променливи, односно, податоците од извештаите во однос на константната варијабла, односно тоа е споредба на одредена позиција од финансиски извештаи со поврзани позиции во истиот извештај

Постапката на вертикалната анализа е обсмислена да ги покаже односите меѓу различните билансни позиции во некој вид финансиски извештај. Практично секоја билансна позиција се искажува како процент утврден врз база на определена позиција во истиот финансиски извештај.

Вообичаените аналитички алатки во вертикалната анализа се структурни финансиски извештаи кои се корисни во споредба со други друштва, бидејќи на тој начин преовладуваат во големината на друштвата. Структурна анализа на финансиските извештаи дава увид во поедини позиции во однос на севкупната позиција, перцепцијата и анализа на трендовите.

Вообичаено е да при вертикалната анализа билансот на состојба на средствата и обврските да се изедначи со сто, што значи дека поединечните билансни позиции се изразени како процент од вкупните средства или обврски. Техниката на составување ги опфаќа следните чекори:

- утврдување на основната вредност,
- пресметување на процентуалните промени во секоја позиција во структурата,
- толкување на добиените резултати.

Вертикалната анализа на финансиските извештаи ја открива врската т.е. односот што постои помеѓу секоја поединечна ставка од финансиските извештаи и одредена специфична ставка која се избира за основа и се означува со 100%. Секоја ставка од финансиските извештаи се изразува како процент од таа базна големина. Кога се анализира билансот на успех, најчесто нето добивката се зема за база.

3.4. Финансиска рацио анализа

Финансиската рацио анализа претставува основно средство во анализата на финансиските извештаи. Таа претставува техника на евалуација на финансиските перформанси на компанијата која ги идентификува значајните врски помеѓу компонентите на финансиските извештаи.

Рацио (стапка, показател) претставува математички сооднос помеѓу две големини. Финансиските показатели претставуваат споредба (сооднос) помеѓу две големини кои претставуваат финансиска информација. Да го земеме за пример односот помеѓу вредноста на тековните средства и тековните обврски, познат во практиката како тековно рацио (current ratio). Овој финансиски показател го покажува соодносот помеѓу средствата кои можат брзо и лесно да бидат претворени во готовина (тековни средства) и обврските кои треба да бидат платени во блиска иднина (тековни обврски). Тековното рацио со вредност 2 или 2:1 покажува дека компанијата располага со тековни средства со вредност двојно поголема од вредноста на обврските кои треба да ги плати во блиска иднина.

4. Приносот и активноста на компаниите

Финансиските показатели кои ја покажуваат висината на остварениот приход од инвестициите (return-on-investment ratios) претставуваат сооднос на мерките за остварената заработувачка или нето добивка, со мерките за вложените средства) неопходни за остварување на таа заработувачка. Друг показател кој се користи за анализа на приходот на вложените средства е показателот кој ја користи нето добивката (оперативната заработувачка намалена за каматите и даноците).

Доколку се погледнат финансиските извештаи на одредена компанија, од структурата на нејзиниот капитал и обврски може да се согледа начинот на финансирање на средствата (преку обврски или акционерски капитал).

Показателите за користењето (употреба) на средствата на компанијата, познати како показатели за обртот, се користат за проценка на користите од различните облици на средства, како што се залихите или побарувањата, или пак за проценка на користа од вкупните средства.

Ефикасноста на користење на средствата на компанијата се изразува преку остварениот обем на активност со дадена големина на средства, така што поголемиот обем значи и поголем обрт и обратно. Притоа, обртот може да се пресметува за вкупните средства со кои располага компанијата или, пак, за одделни групи на средства.

5. Профитабилност на компаниите

Финансиските показатели за остварената профитабилност служат за мерење на тоа колку ефикасно компанијата управува со трошоците на работењето. Показателите за остварената профитна маржа (profit margin ratios) опфаќаат споредба на различните компоненти на остварената добивка со вредноста на продажбата на компанијата. Тие даваат информација за тоа кои фактори придонесуваат за остварување на добивката и вообичаено се изразуваат како дел од секој остварен денар продажба. Показателите за остварената профитабилност во работењето на компаниите кои се обработени во овој дел се разликуваат само во именителот, преку кој всушност се врши проценка на различните аспекти на работењето на компанијата. Доколку финансискиот аналитичар треба да направи проценка колку ефикасно се управува со производствените капацитети што ги има дадена компанија, тогаш неговиот фокус треба да биде ставен на бруто профитот (продажба намалена за трошоците на продадените производи и услуги) што претставува мерка на остварена добивка.

5.1. Дипонт (Du Pont) анализа

Финансиските показатели за остварениот приход од инвестициите на компанијата ја покажуваат „долната линија“ на перформансите на компанијата, но не даваат никаково објаснување за причините на таквите резултати. За да се добие одговор на ова прашање, аналитичарот мора да оди подлабоко во анализата на финансиските извештаи. Методот кој се користи за оваа цел е познатиот Дипонт систем на анализа. Со помош на овој метод се врши расчленување на стапките на остварениот приход на нивните составни компоненти, заради утврдување на подрачјата одговорни за остварените перформанси на компанијата.

Овој метод името го добил според американската компанија Дипон, која прва започнала да применува систем на анализа со која можат да се откријат врските кои постојат помеѓу различните финансиски показатели. Се тргнува од оние показатели кои се однесуваат на остварениот финансиски резултат, и одејќи назад, се доаѓа до самите 7 елементи на финансиските извештаи. Со ваквата анализа се откриваат причините за слабите или добрите резултати на компанијата, кои понатаму постануваат основа за преземање на корективни мерки за подобрување на работењето во иднина.

5.2. Профитабилноста на корпоративниот сектор во РМ низ годините наназад

Кога зборуваме за тоа каква профитабилност имал корпоративниот сектор во РМ неколку години наназад, може да се забележи значителна промена, но истовремено и потреба од превземање на мерки за негово подобрување. По конкретно ќе наведеме што сè се случувало во рамките на корпоративниот сектор од седум до осум години наназад, односно во временскиот период од 2015 до 2016год.

Домашниот корпоративен сектор во 2016 година главно се покажал отпорен на негативните ефекти од нестабилното домашно политичко опкружување. Додадената вредност на корпоративниот сектор забележал раст, кој бил побавен во споредба со 2015 година. Показателите за профитабилноста се подобриле, но не се забележува подобрување кај показателите за задолженоста и за ефикасноста во користењето на средствата.

Додадената вредност на домашниот корпоративен сектор во 2016 година, и покрај нестабилниот домашен политички амбиент и присутната неизвесност, сепак забележал умерен годишен пораст. Додадената вредност на корпоративниот сектор, изразена по тековни цени и по постојани цени од 2015 година, манифестирала годишен раст за 6,2% и 4,1%, соодветно.

Независно од нестабилноста во домашното политичко опкружување, корпоративниот сектор во 2016 година успеал да забележи подобрување на профитабилноста, што се потврдува преку позитивните промени на показателите за профитабилноста. Така, повратот на просечните средства (т.н. РОА) и повратот на просечниот капитал и резерви (т.н. РОЕ) забележале благо зголемување во 2016 година. Главен носител на подобрувањето на профитабилноста било подобрувањето на нето-профитната маргина на корпоративниот сектор од 4,3% во 2015 на 4,6% во 2016 година, додека ефектот на промените на обртот на средствата и во т.н. „финансиски леверџ“ на корпоративниот сектор биле поскупо.

Подобрувањето на нето-профитната маргина во 2016 година, главно било предизвикано од позитивниот ефект на трошоците за финансирање и на ефективното оданочување. Скромен придонес имале и промените во оперативните и деловните остварувања на домашниот корпоративен сектор, претставени преку промената на оперативната профитна маргина.

Оттука, може да се констатира дека подобрувањето на профитабилноста на домашниот корпоративен сектор во 2016 година повеќе се должи на одложените ефекти од тековната ниска цена на финансиските ресурси и ниското ефективно оданочување на добивката, отколку на промените во оперативниот леверџ или на подобрувањето на избраните деловни модели на претпријатијата. Во 2016 година 36,3% од вкупниот број субјекти во корпоративниот сектор прикажале загуба (36,4% во 2015 година).

Пример: Профитабилноста на корпоративниот сектор во РМ во 2022 година.

И покрај предизвиците коишто ги донесе енергетската криза и инфлациските притисоци, речиси во сите дејности од корпоративниот сектор се зголемија приходите од работењето и се подобри нивната профитабилност, се наведува во Извештајот за финансиската стабилност за 2022 година, даден од Народната банка.

Во 2022 година, сите дејности се вратија на патеката на профитабилно работење, при што во однос на големината на субјектите, главен двигател на растот на нето-добивката на домашниот корпоративен сектор се големите претпријатија, коишто воедно имаат и најголемо учество во вкупната остварена нето-добивка на корпоративниот сектор (55,2%). Од друга страна, микросубјектите и натаму остваруваат загуба во работењето и тие сè уште се најранливата група субјекти од корпоративниот сектор. Учеството на субјектите од корпоративниот сектор што работеле со загуба се намали во 2022 година и изнесува 26,8% од вкупниот број субјекти од корпоративниот сектор. Растот на профитабилноста придонесува за одржливоста на долгот на корпоративниот сектор, којшто и натаму има соодветен капацитет за редовно намирување на обврските.

Во Извештајот се наведува дека корпоративниот сектор бележи подобрување и на оперативната ефикасност, при подобра уредност во извршувањето на обврските и наплатата на побарувањата, поради што показателите за ликвидноста сè уште се на стабилно ниво, но тоа и натаму е скромно.

Задолженоста на корпоративниот сектор расте, со што учеството на вкупниот долг во БДП се зголеми (71,1% наспроти 69% во претходната година), но и натаму е во умерени рамки и под меѓународните прагови за ранливост. Сепак, неопходна е претпазливост во овој сегмент. Доколку долгот на домашниот корпоративен сектор се прикаже без краткорочните трговски кредити, како инструмент за финансирање на трговската размена со странство, којшто вообичаено е бескаматен, тогаш учеството на вкупниот долг на домашниот корпоративен сектор во БДП на крајот од 2022 година е речиси исто во споредба со претходната година и изнесува 55,1%. Секторот на нерезидентите и натаму е главниот доверител на домашниот корпоративен сектор, а се зголеми и задолженоста кон домашните банки во услови на висок раст на цените на енергентите и општ пораст на трошоците во работењето, што влијаеше врз потребите за ликвидност на домашниот корпоративен сектор.

Сепак, ризиците за работењето на корпоративниот сектор и натаму се нагласени и во периодот што следи главно се поврзани со надворешното окружување коешто е променливо и неизвесно.

6. Ликвидност на компаниите

Потребата на компанијата од ликвидни средства зависи од должината на нејзиниот оперативен циклус. Оперативниот циклус на компанијата започнува од моментот на инвестирање готовина во производството на производи и услуги и трае до моментот на претворање на тие производи и услуги повторно во готовина.

Ликвидноста ја претставува способноста на компанијата навреме да ги извршува краткорочните обврски, со користење на оние средства кои најбрзо можат да се конвертираат во готовина т.н. ликвидни средства. Овие средства во финансиските извештаи се среќаваат под терминот тековни средства и истите претставуваат работен капитал на компанијата, неопходен за извршување на оперативните нејзини активности.

Се поставува прашањето: каква е врската помеѓу оперативниот циклус на компанијата и нејзината ликвидност? Колку е подолг оперативниот циклус толку компанијата има потреба од поголем износ на ликвидни средства (во однос на тековните обврски), затоа што е потребен подолг период за конвертирање на залихите и побарувањата во готовина. Со други зборови, колку е подолг оперативниот циклус, толку е поголема потребата на компанијата од нето обртен капитал.

7. Анализа на задолженост на компаниите

Компанијата може да го финансира своето работење со сопствен капитал или со долг. Финансирањето со задолжување ја обврзува компанијата да плаќа камата и да ја враќа главнината според однапред договорените услови. Финансирањето со сопствен капитал не ја обврзува компанијата за други плаќања, освен исплатите на компанијата кои се вршат со дискрециона одлука од страна на бордот на директори.

Показателите за финансиската задолженост (финансиски леверџ) се користат за проценка на степенот на финансискиот ризик кој го презема компанијата. Постојат два вида показатели на финансискиот леверџ: процентни показатели и показатели на покриеноста.

Друг аспект на набљудување на финансиската состојба и финансискиот леверџ на компанијата е проценка на тоа колку добро компанијата се справува со финансиските тешкотии и обврски што ги носи задолжувањето и нејзината способност за отплата на трошоците на финансирање. Овде спаѓа показателот за покриеноста на каматата (interest coverage ratio).

Показателот кој ја покажува пропорцијата на средствата финансирани со долг претставува показател на вкупната задолженост (debt-to-assets ratio) и се пресметува како однос на вкупните обврски (краткорочни и долгорочни) и вкупните средства со кои располага компанијата:

$$\text{вкупна задолженост} = \frac{\text{вкупен долг}}{\text{вкупни средства}}$$

Финансиски показател, на пример, од 45% покажува дека 45% од средствата на компанијата се финансираат со задолжување (краткорочно и долгорочно). Во практиката не постојат дефинирани критериуми за прифатливата висина на овој параметар, но се разбира дека повисоката вредност означува повисоко ниво на ризик за доверителите на компанијата.

Финансискиот ризик може да се анализира и преку односот на долгот и сопствениот (акционерски) капитал (debt-to-equity ratio), кој го покажува финансирањето на операциите на компанијата со задолжување, во однос на сметководствената вредност на акционерскиот капитал:

$$\text{показател долг - сопствен капитал} = \frac{\text{вкупен долг}}{\text{акционерски (сопствен) капитал}}$$

И двата горенаведени показателя можат да бидат пресметани со користење на вкупниот долг на компанијата или само на долгорочните обврски.

Заклучок

Достапноста и довербата во прибраните информации за работењето на компаниите олеснува само еден аспект на финансиската анализа. Она што преостанува како предизвик е, секако, анализа на овие информации и искористување на добиените резултати на ефективен и корисен начин. Финансискиот аналитичар треба да ги селектира релевантните информации за работењето на компанијата, да ги анализира и соодветно интерпретира, со цел да добиените резултати се користат во проценка на тековната и идна финансиска состојба и оперативното работење на компанијата. Правилната селекција на информациите бара детерминирање на тоа кои податоци и колку податоци се неопходни за анализа. Интерпретацијата на финансиските информации бара од аналитичарот да ги спои добиените резултати на еден логичен и смислен начин.

Финансиската анализа претставува процес на рекласификација и сумирање на податоците, преку воспоставување на показатели и трендови. Самата анализа на финансиските извештаи се изведува со примена на неколку различни методи. Овде кратко се обработени методот на хоризонтална анализа, вертикална анализа, анализа на трендот, финансиската анализа и дипонт анализата.

Оперативното работење на компанијата е мерка за тоа колку добро таа ги користи своите средства, како материјални, така и нематеријални, во создавање принос на инвестиционите вложувања. Финансиската состојба на компанијата е мерило за нејзината способност да ги извршува обврските и да ги плаќа каматите во предвидените временски рокови.

Податоците потребни за финансиската анализа може да се добијат освен од финансиските извештаи, како главен производ на сметководствената функција во компанијата, и од останатите сектори, како што се производниот и маркетинг секторот од надворешни финансиски публикации издадени од страна на финансиски институции или владини тела и други извори.

Користена литература:

- [1] Walter T. Harrison, Charles T. Horngren, "Financial Accounting", Upper Saddle River, New Jersey, 2003, pp.609.
- [2] Frank J. Fabozzi, Pamela P. Peterson, "Financial management & Analysis", John Wiley and Sons, 2003, pp.722.
- [3] Agarwal Prashad Narain, "Analysis of Financial statements", National, 1981.
- [4] Ball Ray, S.P. Kothari, "Financial Statement Analysis", McGraw-Hill, 1994.
- [5] Спасов Синиша, Арсов Сашо „Финансиски менаџмент“, Економски факултет, Скопје, 2004.
- [6] Fridson S. Martin, Alvarez Fernando, "Financial Statement Analysis":A Practitioner Guide, John Wiley&Sons, 2002.
- [7] Higgins C. Robert, "Analysis for Financial Management", R.D.Irwin, 1984.
- [8] Berk B. Jonathan, Demarzo M. Peter , "Corporate Finance", Pearson Addison Wesley, 2007.

УПРАВУВАЊЕ СО БАНКАРСКИОТ РИЗИК ВО ПЕРИОДОТ ЗА И ПОСТ КОВИД 19 ПАНДЕМИЈАТА

Марија Гогова Самоников¹, Павлинка Делева²

¹ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija.gogova@ugd.edu.mk

² Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
pavlinka.083913@student.ugd.edu.mk

Апстракт. Ризиците од финансиското работење и ефикасното управување со нив, како за поодделните банки така и за банкарските системи – системите на националните економии, но и за системот на глобално ниво, се од огромно значење.

Од почетокот на 2020 година, светот се соочи со неочекуван и силен шок, предизвикан од пандемијата на новиот корона-вирус, којашто не ја одмина ниту нашата земја.

Во тој поглед овој труд се осврнува на најважните банкарски ризици со посебен акцент на банкарските ризици во периодот пред и после Ковид 19 пандемијата.

Клучни зборови: *кредитен, криза, ликвидносен, банка.*

BANKING RISK MANAGEMENT IN THE PRE- AND POST- COVID 19 PANDEMIC PERIOD

Marija Gogova Samonikov¹, Pavlinka Deleva²

¹Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
marija.gogova@ugd.edu.mk

²Faculty of Economics, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
pavlinka.083913@student.ugd.edu.mk

Abstract.

Kew We are witnesses that the risks of financial operations and their efficient management, both for individual banks and for banking systems - the systems of national economies, but also for the system at the global level, are of great importance.

Since the beginning of 2020, the world has faced an unexpected and strong shock, caused by the pandemic of the new corona virus, which did not pass even our country.

In that regard, this paper refers to the most important banking risks with a special emphasis on banking risks in the period before and after the Covid 19 pandemic. words: stock market, foreign exchange market

Key words: *credit, crisis, liquidity, bank.*

1. Вовед

Современото банкарско работење секојдневно е изложено на тековни и нови ризици.

Ризиците како веројатност за апсолутна или релативна загуба во споредба со очекувањата на банките, се карактеристиките на секое банкарско работење. Преку развивање на нови инструменти, техники и стратегии, финансиски инженеринг и нови банкарски производи, листата на ризици постојано се шири.

Неизвесноста се зголемува со промени во каматните стапки, промена во депозитите и неспособноста на должникот да го отплати кредитот, но исто така, под влијание на фактори како што се дерегулација, морален хазард, како и учество на банките во работи кои претходно не беа дел од традиционалното банкарство. Поради природата на своето работење банките се изложени на влијание од различни ризици, не само на поголем број ризици, туку и на ризици со посилно влијание.

Промените во политичката, економската и финансиската сфера иницираат бројни и чести несигурности во опкружувањето. Од друга страна, несигурностите предизвикуваат нестабилност, а со тоа и тешкотии во работењето на банките и другите финансиски институции. Случувањата во политичко-економското и финансиско работење иницираа бројни теориско-емпириски размислувања за унапредување на банкарското работење и детектирање на условите и причините за појава и намалување на опасноста од ризик во нивната работа. Развојот на научната мисла, во таа насока го збогати и фондот на научно-стручна литература каде се третираат бројни прашања кои пак се тесно поврзани со работењето на банкарските институции.

Со развојот на современото банкарство и економија изложеноста на различните видови ризик во работењето станува сè поголема.

Навременото идентифицирање на сите видови ризик и адекватни мерки на заштита стануваат многу важен фактор за успешност во работењето, во сè посложени услови на економија.

Ризиците се неминовни и затоа банките мораат да најдат соодветно решение за нивно минимизирање. Во тој поглед овој труд се осврнува на најважните банкарски ризици со посебен акцент на банкарските ризици во периодот пред и после Ковид 19 пандемијата.

Притоа, ризичноста на одредени финансиски операции зависи од развиеноста на финансискиот пазар на земјата, бројот и структурата на финансиските посредници, законските регулативите и слично. Кредитниот ризик за нашето банкарство е особено важен, поради бројните проблеми во економијата.

Со увид во вистинската изложеност на потенцијалните ризици, банките и другите институции можат успешно да влијаат врз нивното намалување и тоа по пат на реструктурирање и диверзификација на сопственото трговско портфолио.

Од друга страна финансиските институции кои неадекватно ги мерат и управуваат своите ризици се изложени на можноста да при нагли промени на пазарот доживеат неуспех.

Имајќи го предвид тоа, финансиските институции треба најголем дел од своите ресурси, да ги стават во функција на успешно менаџирање на финансиските ризици, односно анулирање на ризиците кои што можат да се појават при финансиското работење, преку примена на адекватни техники за квантифицирање и контрола на самите ризици.

Минатата деценија беше многу тешка за банкарскиот сектор. Дури и финансиските институции кои беа стабилни до тогаш искажаа големи загуби поради големата изложеност на ризични кредити.

Последиците од финансиските кризи се катастрофални за правните и физичките лица кои при банкротот на деловните банки беа директно или индиректно погодени од кризите. Ризикот и можноста за негово појавување последните децении се зголемува поради процесот на глобализација, брзината на промените и зголемениот степен на меѓузависност.

2. Управување со ризиците од страна на Капитал Банка во 2021 год.

Кредитен ризик

Во делот на управувањето со кредитниот ризик, фокусот беше во насока на одржување прифатливо ниво на изложеност на кредитниот ризик, покривање на идентификуваните ризици со соодветно ниво на резервации, како и унапредување на функцијата на наплата на пласманите.

Управувањето со кредитниот ризик вклучува постојана анализа на кредитното портфолио на Банката, во поглед на секторската диверзификација и концентрацијата на портфолиото, анализа и оценката на финансиските перформанси на клиентите, следење на редовноста во исполнувањето на обврските и издвојување на задоволително ниво на исправка на вредност и посебна резерва за билансните и вонбилансните побарувања од клиентите по основ на пласманите. Коефициентот на ризичност, пресметан како однос помеѓу исправката на вредност и вкупната кредитна изложеност на Банката, на 31.12.2021 година изнесува 4,75% и истиот е понизок од пресметаниот 4,98% во 31.12.2020 година.

Ликвидносен ризик

Како дел од стратешкото управување на ризиците, Капитал Банка АД Скопје имплементира ефективен план за менаџирање на ликвидносниот ризик преку процена и идентификување на минималните и максималните потреби за ликвидни средства и дефинирање на алтернативни акции за задоволување на таквите потреби.

Во текот на 2021 година, Банката активно ја следеше, управуваше и контролираше изложеноста на ликвидносен ризик, што опфаќа управување со средствата во активата и изворите на средства во пасивата, согласно финансиските и готовински текови, како и нивната концентрација, со цел хармонизирање на паричните приливи и одливи.

Изложеноста на ликвидносен ризик се мереше преку законски и интерно дефинираните лимити, односно преку нивото на усогласеност на Банката со нив.

Врз основа на месечното следење и анализата на очекуваната рочна структура на активата и пасивата (билансна и вонбилансна евиденција) во која е вграден и елементот на предвидување на движењето на одделните билансни и вонбилансни позиции, може да се заклучи дека во текот на 2021 година Банката имала стабилна тековна ликвидносна позиција и покажува позитивен ликвидносен јаз во сите рокови.¹

Оперативен ризик

Овој ризик Банката го дефиниран како ризик од загуби како резултат на неадекватни или неуспешни внатрешни процеси, луѓе и системи или од надворешни настани. Оперативниот ризик го вклучува и правниот ризик, како и ризикот од перење пари и финансирање на тероризмот, ризикот од несоодветност на информативните системи и други оперативни ризици.

Со цел одржување на оперативниот ризик на прифатливо ниво, во текот на 2020 година Банката управуваше со истиот преку идентификација, процена, мерење, амортизирање, следење и контрола на изложеноста. Банката ја вршеше идентификацијата на оперативниот ризик преку сите ризични настани на кои беше изложена, како и преку можните идни фактори на изложување, додека мерењето на овој ризик се вршеше со користење на Методот на базичен индикатор.

Врз основа на прибраните информации и направените анализи се преземаат конкретни мерки за санирање на нарушувањата и за елиминирање/лимитирање и контрола на ризикот во иднина.

Во периодот јануари – декември 2021 година Банката немаше значителна изложеност на оперативен ризик.

¹ https://sr.is.sec.gov.mk/SCSROPublicReports/Document_SR43-2022-417725.docx

Во извештајниот период, Банката нема претрпено штета поради изложеност на правен ризик, односно нема влијание врз добивката и сопствените средства на Банката, предизвикано од прекршувања или непочитувања на законските и подзаконските прописи, договори, пропишани практики, етички стандарди, или како последица на погрешно толкување на прописите, правилата, договорите и други правни документи.

Валутен ризик

Со цел да се намали влијанието од флукуацијата на девизните курсеви, Банката има воспоставено прудентен систем за управување со валутниот ризик кој, исто така, како дел од процесот на управување со пазарниот ризик, во текот на 2021 година се остваруваше во услови на стабилен курс на денарот.

Банката во континуитет преземаше активности за адекватна идентификација, мерење, следење и контрола на изложеноста на валутен ризик, кои опфаќаа утврдување на изворите на валутен ризик, методи на мерење, воспоставување лимити и други контролни механизми.

Основниот инструмент за управување со валутниот ризик, отворената девизна позиција на Банката, се пресметуваше на агрегатно ниво и поодделно по валути, следејќи ја нивната усогласеност со законски и интерно утврдените лимити.

Во рамки на управувањето со валутниот ризик изложеноста на Банката на валутен ризик во периодот 01.01.-31.12.2021 година се движеше во рамките на законски предвидениот лимит од 30% во однос на сопствените средства на Банката.

3. Функцијата за управување со ризици на Стопанска банка АД Скопје

СБ има воспоставена рамка на политики, процедури и стандарди за управување со ризици за да создаде конзистентност низ целата организација и да дефинира барања што се задолжителни за сите деловни единици. Сениор менаџментот на Банката е одговорен за спроведување и за придржување до политиките, процедурите и стандардите. Политиките, процедурите и стандардите редовно се ревидираат и ажурираат за да се рефлектираат промените во барањата, пазарите, производите и практиките.

Во 2022 година, банкарскиот систем работеше во услови на зголемени ризици поради руско-украинската криза и инфлациските притисоци поврзани со енергетската криза. Неизвесноста од продолжената геополитичка криза и растот на инфлацијата, особено во делот на цените на храната и енергијата, предизвикуваат забавување на глобалната економска активност со потенцијални негативни економски прелевања. Неизвесноста се очекува да продолжи и во 2023 година.

Руско-украинската криза донесе потреба за интензивно следење на кредитниот и ликвидносниот ризик. Во таа смисла, СБ изврши неколку видови на стрес-тестови и секторски анализи за да го процени потенцијалниот удар врз нејзината финансиска позиција, што ѝ помогна на Банката да добие понатамошен увид во потенцијалното влијание и да дефинира соодветни митигирачки активности.

Останува цел на Банката, дури и во овие тешки времиња, да се стреми кон континуирано подобрување на рамката за управување со ризици во согласност со идните регулаторни барања и меѓународните стандарди, најдобрите практики и променливите услови на пазарот.

Културата за ризик е важна интегрална компонента на управувањето со ризиците и Банката има активен пристап кон зголемување на свесноста за ризик и зајакнување на културата за ризик на сите нивоа на работење, преку соодветни обуки и работилници.

Функцијата за управување со ризици на Стопанска банка АД Скопје се фокусира на одржување на профилот на ризик во рамките на воспоставениот апетит за ризик, притоа обезбедувајќи балансиран раст и соодветен квалитет на кредитното портфолио. Мисијата на Банката за управување со ризици е да обезбеди управување со сите видови ризици за Банката да остане безбедна за своите депоненти и другите засегнати страни, додека со текот на времето создава добри приноси за своите акционери, во согласност со деловната стратегија на СБ, конзистентна со најдобрите практики и целосно усогласени со регулаторните барања.

Како еден од најзначајните ризици на кои Банката е изложена, кредитниот ризик е ризикот дека Банката ќе претрпи економски загуби доколку другата страна не може да ги исполни своите договорни или други финансиски обврски кои произлегуваат од договор за кредит. Од тие причини, за Банката е од суштинско значење да се потпре врз сеопфатно знаење и разбирање на дејноста на клиентот, секторот, управувањето, целите, финансиските показатели, можностите и предизвиците со цел да преземе соодветна одлука.²

Во 2022 година, Банката се справуваше со продолжените ефекти на пандемијата, истовремено соочувајќи се со нови предизвици во форма на инфлација и нејзиното влијание врз целокупната економија. Банката беше во

² https://www.stb.com.mk/media/3572/%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%B0-10-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD-%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0j-%D0%B7%D0%B0-%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B5nj%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D0%B0%D0%B4-%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BFj%D0%B5-%D0%B7%D0%B0-2022-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0_27-04-2023-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD.pdf

блиска соработка со своите клиенти и сите релевантни заинтересирани страни со цел да помогне во успешното совладување на овие историски предизвици. Независно од негативните влијанија на пандемијата врз економиите во светот, како и инфлацијата и енергетската криза воглавно предизвикани од Руско-украинската војна, Банката успеа да го надогради силниот раст од 2021 година и во исто време да го зајакне квалитетот на кредитното корпоративно портфолио.

Сите нејзини цели во рамки на кредитниот ризик, алатки и јасната структура на процесите на управување со ризици се инкорпорирани во внатрешните кредитни политики и Рамката за прифатливо ниво на ризик на Банката, одобрени од страна на Надзорниот одбор.

Банката, во текот на 2022 година, продолжи успешно да ги услужува компаниите и физичките лица со купопродажба на девизи остварувајќи поголем промет во однос на претходната година. Најголемиот дел од девизните средства, СБ ги обезбеди од сопствени извори, а помал дел од останатите банки поддржувачи и НБРСМ. Вкупниот обем на девизниот пазар изнесуваше 1,5 милијарди евра, од кои 45% беа трансакции за купување на девизи, а 55% беа трансакции на страната на продажбата. Од аспект на валутната структура, 85% беа трансакции во евра, 13% трансакции во американски долари и само 2% трансакции во останати валути.³

4. Влијанието на пандемијата COVID-19 врз перформансите на банкарскиот сектор

Пандемијата COVID-19 имаше негативно влијание врз кредитните активности на банките. Намалувањето на бројот на потенцијални кредитокорисници и можноста за одобрување нови заеми значително ги намали приходите од камати на банките, како и другите провизии и провизии поврзани со одобрувањето заеми. Како резултат на тоа, банките ја ослабнаа нивната способност да прибираат акционерски капитал преку задржување на нето добивката и да плаќаат дивиденди на акционерите, што им го отежна привлекувањето на нов капитал од пазарот. Тековното истражување открива дека намалувањето на кредитните активности забележано за време на пандемијата COVID-19 зависи и од специфичните карактеристики на банките (на пример, големината) и од условите на надворешното опкружување.

На пример, врз основа на анализа на банките во 125 земји за време на пандемијата КОВИД-19, банкарското кредитирање е особено слабо кај помалите банки и кај оние со пониски приноси на средствата бидејќи овие банки веројатно имаат повеќе средства ограничувања и зголемен кредитен ризик.

³ <https://www.stb.com.mk/za-bankata/korporativno-upravuvanje/>

Прашањето за финансиската стабилност на банките за време на пандемијата COVID-19, исто така, привлече зголемен интерес кај академската заедница. Досегашните истражувања „ја поддржуваат идејата дека за време на финансиската криза, капиталните реакции на однесувањето на банките за преземање ризик не се слични на нормалните економски услови“.

Падот на цените на акциите на банките поврзан со КОВИД-19 бил особено силен за полошо капитализираните банки.

Данисман (2021) покажува дека „пазарите на капитал на земји со построги регулаторни барања за капитал и ликвидност имаат тенденција да бидат поотпорни на КОВИД-19“.⁴

5. Како банкарскиот сектор може да се трансформира во ерата по Ковид-19

Пандемијата Ковид-19 предизвика постојан наплив на дигитални иновации и импровизација во банкарската индустрија.

За време на пандемијата, банките иницираа драстични модификации во однос на технологијата и бизнис моделот. Побарувачката за дигитални решенија и стабилни структури за работа од дома вртоглаво порасна.

Целата индустрија беше развлечена како еластична лента, и може да има кохерентен избор да се дозволи бендот да се олабави и да се врати во „нормално“ толку брзо колку што дозволуваат ситуациите.

Оваа пандемија ќе биде пресвртница за дигиталните плаќања во земјите кои се тркаат да станат без готовина. Освен тоа, може да го видиме порастот на криптовалути како начин на плаќање од следната генерација; сепак, на повеќето пазари, никсингот готовина ќе издржи долгорочен проект.

Кризата им нуди на банките можност фундаментално да се трансформираат и да спроведат стратегија заснована на три клучни димензии на издржливост, лидерство во вредност и раст за да го докажуваат нивниот бизнис во иднина.

Времетраењето на пандемијата и индустрискиот и административниот одговор ќе влијаат на одговорот на банката, кој може да се подели во четири преклопувачки и динамични фази. За да излезат посилни од кризата, банките ќе треба да преземат конкретни активности за справување со влијанието во секоја фаза.⁵

Поголема побарувачка на клиентите за дигитални, меѓуканални решенија кои им овозможуваат на банките да им понудат на своите клиенти холистички совети за да одговараат на индивидуалните потреби.

⁴ <https://link.springer.com/article/10.1007/s11846-022-00611-y>

⁵ <https://www.tbsnews.net/thoughts/how-banking-sector-can-transform-post-covid-19-era-437582>

Побарувачката на клиентите за дигитални решенија е драстично забрзана од пандемијата. Клиентите очекуваат сеопфатна услуга која нуди брзи процеси и лесен начин да ги извршуваат своите банкарски работи – во секое време, на кое било место.

Во новата нормала, банките ќе мора да комуницираат дигитално со клиентите преку сите канали - од првата точка на контакт до затворање на продажба на производи до обработка во заднина за понатамошна поддршка. Интеракцијата помеѓу клиентите и нивната банка, исто така, ќе биде многу подигитална за време на процесот на консултации (на пр. преку видео разговор или редовни функции за разговор)

Банките ќе стапат во нови соработки со трети лица добавувачи (на пр. преку решенија за платформа) за да развијат производи „надвор од банкарството“ (како што се планирање на ликвидноста или сметководствени алатки) и да им ги понудат на своите клиенти како интегрирани решенија.

Подигитален и отпорен оперативен модел со голема флексибилност. Кризата покажа дека има и друг пат.

Во првата четвртина од годината, банките не направија ништо друго и покрај заклучувањето. Во новата нормала, банките ќе управуваат со помалку филијали и канцеларии - физичките простори што ги зафаќаат ќе бидат различни од претходно. Клиентите се на Виртуелна соработка со клиентите и соработниците. Се работи се поагилен начин на работа во многу функции и се рефлектира во структурата на управување и културата на банките.

Со цел да ги прифатат новите случувања што произлегоа од кризата и да ги вградат во нивните бизниси, банките ќе мора да ги приспособат своите внатрешни процеси, уште построго да се справат со дигитализацијата и да ја прилагодат својата (ИТ) инфраструктура на новите услови на теренот. Посебно во однос на заштитата од кризи на нивните услуги, банките ќе ги намалат аспектите на нивниот бизнис што додаваат вредност за да се осигураат дека ќе продолжат да им служат на своите клиенти дури и во време на криза. Активностите што додаваат помала вредност сè повеќе ќе се обезбедуваат од трети страни или индустриски решенија, делумно со цел да се постигнат намалувања на трошоците. Моделите за испорака на услуги на банките секако мора да бидат отпорни на криза.

Иако кризата не влијаеше директно на фундаменталната еволуција кон зголемена дигитализација, имаше непогрешливо забрзување на темпото на дигиталната трансформација - и беше истакната огромната важност на дигиталната, и внатрешно и кон клиентите. Прашањето за одржливост, исто така, значително ќе ја обликува новата нормала.⁶

⁶ <https://www.rolandberger.com/en/Insights/Publications/The-new-normal-in-banking-Covid-19-as-a-catalyst-for-existing-trends.html>

6. Супервизорски надзор на банкарските ризици

Супервизорскиот надзор според ризикот ги анализира ризиците и спроведува лимитирани тестови на контролата во истражувањата кои треба да потврдат дали постојат и функционираат адекватни системи на контрола. Имајќи ја предвид природата на ризиците односно нивната различност и комплексност особено посложените ризици бараат засилена контрола и следење, како од страна на банката така и од страна на супервизорите.

Ризиците кои се карактеристични за големите банки се комплексни и бараат ризично ориентирани супервизорски пристап.

Генерално, фокусот за ваквиот надзор е да обезбеди менаџментот на банката точно и навремено да ги идентификува, квантифицира, контролира и следи ризиците. За разлика од големите банки ризиците со кои се соочуваат помалите банки се поразлични и помалку комплексни. тргнувајќи од истиот супервизорски пристап, супервизорските агенции кај овие банки вршат верификација на постоењето на соодветни контроли и системи за управување на ризиците преку следење на трансакциите. Супервизорските органи имаат задача да ги утврдат влијанијата на одредени постојни или потенцијални прашања со кои се соочуваат банките или банкарскиот сектор врз природата и степенот на ризичност на тој сектор односно да извршат супервизорски надзор.

Врз основа на така извршениот надзор, односно оценката на ризиците, тие дефинираат супервизорски планови и акции.

Во фокусот на супервизорскиот надзор според ризикот е обезбедувањето на конзистентни дефиниции за ризиците, структурата на оценка за истите и интегрирано користење на оценката за ризикот во процесот на банкарската супервизија.

Пристапот на супервизорскиот надзор според ризикот им овозможува на супервизорите и на банките:

- високо ниво на конзистентност во супервизорскиот надзор бидејќи утврдува и користи исти процедури;
- правилна алокација на ресурсите;
- флексибилност, надзорот да биде прилагоден на ризиците кои се присутни во банката;
- интервенција на супервизијата во областите кои имаат понизок ризик; утврдување на адекватното ниво на капитал на банките и системот за управување со ризиците.

Со спроведувањето на супервизорски надзор според ризикот се определува одговорноста за контролирање на ризиците врз менаџментот на банката односно се оценува колку добро банката управувала со ризиците во текот на времето, а не само оценка на моменталната состојба во која се наоѓа банката.

Овој пристап им овозможува на супервизорските органи при спроведување на надзорот точно да се концентрираат на системските ризици и областите коишто агрегатно претставуваат потенцијал за преземање на неприфатливо ниво на ризик за банкарскиот систем. Токму поради ова, основа цел на супервизорските агенции е да контактираат и да влијаат на банките преку директни супервизорски надзори, политики и регулативи, а во случаи кога банките неправилно управуваат со ризиците, супервизорите треба да ги задолжат банките да ги прилагодат своите практики и да ги усогласат со основните банкарски принципи користејќи соодветни средства, со кои ќе се влијае на менаџментот на банката. Активната улога на супервизорските власти им дава сила на банките континуирано да ги унапредуваат моделите и системите за управување со ризиците.⁷

Заклучок

Од овој труд можеме да заклучиме дека минатата деценија беше многу тешка за банкарскиот сектор. Дури и финансиските институции кои беа стабилни до тогаш искажаа големи загуби поради големата изложеност на ризични кредити. Последиците од финансиските кризи се катастрофални за правните и физичките лица кои при банкотот на деловните банки беа директно или индиректно погодени од кризите. Ризикот и можноста за негово појавување последните децении се зголемува поради процесот на глобализација, брзината на промените и зголемениот степен на меѓузависност.

Сè уште незакрепнато од ризиците поврзани со пандемијата на корона-вирусот, окружувањето во коешто функционира домашниот банкарски систем уште повеќе се усложни во 2022 година, со почнувањето на војната меѓу Русија и Украина. Новите предизвици наметнати од воениот конфликт се надоврзаа на проблемите произлезени од постпандемичното отворање на економиите и енергетската криза и се главен извор на нарушување на условите во окружувањето, особено на пазарите на енергија и прехранбените производи, засилувајќи ги уште повеќе инфлациските притисоци започнати уште во минатата година. И покрај неповолниот амбиент, банките останаа отпорни на надворешните шокови, задржувајќи ја здравоста на билансите и обезбедувајќи дополнителна кредитна поддршка на економијата.

Сумирано, показателите за банкарскиот систем и во 2022 година ја потврдија неговата отпорност на шокови, а во услови на солидна ликвидност и капитализираност и внимателно управување со ризиците.

Сепак, општото окружување и натаму е неизвесно и променливо, што заедно со постепеното затегнување на финансиските услови наметнува потреба од натамошно внимателно следење на кредитниот ризик.

⁷ https://eccfp.edu.mk/files/PostgraduateUpload/doktorska.pdf?fbclid=IwAR2D71q1d3ZkiFW7HrICpGSHXDxoBBwTgD_2h2XbLI8S5NRaQVgPgH-QcqE

Стопанска банка во текот на 2022 година, продолжи успешно да ги услужува компаниите и физичките лица со купопродажба на девизи остварувајќи поголем промет во однос на претходната година. Во 2021 година, и покрај неизвесностите предизвикани од корона-вирусот, а надополнети со енергетската криза којашто се засили при крајот на годината како и повисоките стапки на инфлација, македонските банки одржаа стабилна и солидна ликвидносна позиција.

Во 2022 година, глобалната и домашната економска активност забележаа постпандемично закрепнување, проследено со релативно силни ценовни притисоци и забрзување на стапките на инфлација, што предизвика заострување на монетарните политики од речиси сите централни банки. Сепак, кредитниот ризик во портфолијата на македонските банки немаше поголем одраз.

Користена литература

- [1] Одлука за управување со ризиците, Службен весник на РМ, Бр. 31/2008.
- [2] <https://eccfp.edu.mk/files/PostgraduateUpload/doktorska.pdf?fbclid=IwAR31MnxAoVDzuFq2JHK2sDcnQwil4fELV1J0wjcSD2z11b6x7XKIXPQJ8bs>
- [3] https://core.ac.uk/download/162193532.pdf?fbclid=IwAR0kYKY0C3nUe1_AVGXYZgWWevRDErurDAwIRaf2XkHqDu-vA4cpFvm-c5s
- [4] S. Jović, Bankarstvo, Naučna knjiga, Beograd, 1990, стр. 246-247.
- [5] Prof. dr. Cvetinovic. M., Upravljanje rizicima u finansiskom poslovanje, Beograd, 2008.
- [6] Greuning, H., Brajović-Bratanović, Analiza i upravljanje bankovnim rizicima, Zagreb, 2006.
- [7] https://core.ac.uk/download/162193532.pdf?fbclid=IwAR15XojOHEVqKVeljePTAfjFEm43YUyugU_r8kGrk2N3fhXkO0RQO3_yPrM
- [8] https://core.ac.uk/download/162193532.pdf?fbclid=IwAR15XojOHEVqKVeljePTAfjFEm43YUyugU_r8kGrk2N3fhXkO0RQO3_yPrM
- [9] Matten, Ch., Operational Risk Management, The Risk Management Association, 2005.
- [10] Prof. Dr. Ivanovic, P., "Upravljanje rizicima u bankarstvo", Beograd, 2009.
- [11] <https://eccfp.edu.mk/files/PostgraduateUpload/doktorska.pdf?fbclid=IwAR2jpsCiH0HL7pVQ4Km7Aa3sjYV1gCKY5jH1b67pYNY8eojOwJbOSGIL3cI>
- [12] Извештај за ризиците во банкарскиот систем во 2021 година.
- [13] <https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-izvestaj-za-rizicite-vo-bankarskiot-sistem-na-republika-severna-makedonija-vo-tretiot-kvartal-od-2022-godina.nsp>
- [14] https://sris.sec.gov.mk/SCSROPublicReports/Document_SR43-2022-417725.docx
- [15] <https://www.stb.com.mk/media/>
- [16] <https://www.stb.com.mk/za-bankata/korporativno-upravuvanje/>
- [17] <https://link.springer.com/article/10.1007/s11846-022-00611-y>
- [18] <https://www.tbsnews.net/thoughts/how-banking-sector-can-transform-post-covid-19-era-437582>
- [19] <https://www.rolandberger.com/en/Insights/Publications/The-new-normal-in-banking-Covid-19-as-a-catalyst-for-existing-trends.html>
- [20] https://eccfp.edu.mk/files/PostgraduateUpload/doktorska.pdf?fbclid=IwAR2D71q1d3ZkiFW7HrCpGSHXDxoBBwTgD_2h2XbLl8S5NRaQVgPgH-QcqE

